

θετικά γράφονται με μικρό δταν είναι επίθετα: *παρὰ-Δούναβης* – *παρὰ-δουνάβιος*, *πανελλήνιος*.

3. Όταν και τὰ δύο συνθετικά γράφονται με κεφαλαίο, γράφεται με κεφαλαίο και τὸ σύνθετο: *Μαγιάπριλο*, *Μεγαλέξαντρος*, *Φραγκοσυριανός*. Έτσι και *Βορειοηπειρώτης* κτλ.

Πλούτος και έκφραστικότητα του παραγωγικού

411. Ὁ έκφραστικός πλούτος μιᾶς γλώσσας δὲ βασίζεται μόνο στὸ πλῆθος τῶν λέξεων καὶ τὶς σημασίες τους παρὰ καὶ στὴν εὐκολία πού ἔχει νὰ σχηματίζει παράγωγα καὶ σύνθετα, καθὼς καὶ στὴν έκφραστικότητα τους. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὕτη ἡ γλώσσα μας ἔχει μοναδικές ἀρετές, πρᾶμα πὺν δείχνεται καὶ στὴν εὐκολία πὺν ἔχει ν' ἀφομοιώνη καὶ νὰ συνταιριάζη στὸν παραγωγικὸ της πλοῦτο τὶς ξένες λέξεις πὺν πολιτογράφησε καὶ νὰ σχηματίζει ἀπὸ αὐτὲς ἀφθονα παράγωγα καὶ σύνθετα (211).

Οἱ παραγωγικὲς καταλήξεις εἶναι ἀφθονώτατες καὶ συχνὰ πολὺ γόνιμες καὶ έκφραστικές, ἔτσι πὺν νὰ έκφράζονται με αὐτὲς λεπτὲς ἀποχρώσεις, καθὼς λ. χ. οἱ καταλήξεις γιὰ τὰ ὑποκοριστικά, οὐσιαστικά (267) καὶ ἐπίθετα (304), ἡ κατάληξη *-(ι)άρης* (286, 298.1), ἡ κατάληξη *-ιά*, πὺν ἔχει πλῆθος σημασίες (288) καὶ μπορεῖ κατὰ τὴν ἀνάγκη νὰ σχηματίσῃ νέα παράγωγα. Κάποτε ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχικὴ λέξη σχηματίζονται με διαφορετικὲς καταλήξεις διαφορετικὰ παράγωγα συνώνυμα (433): *παιδὶ* – *παιδιάτικος* – *παιδιάστικος* – *παιδιακίσιος* – *παιδιακίστικος*· *μέση* – *μεσι(α)νός* – *μεσιακός*, *καλοκαίρι* – *καλοκαιρινός* (λ.χ. *πανωφόρι*, *νύχτα*) – *καλοκαιριάτικος*, (*νύχτα*, *ντύθηκε καλοκαιριάτικα*), *Σάββατο* – *σαββατιανός* – *σαββατιάτικος*.

412. Ἐχωριστὰ πλούσια εἶναι ἡ σύνθεσις, ἀνώτερη σχεδὸν καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γλώσσας, ὅπως λ. χ. φανερῶνεται στὰ σύνθετα ρήματα (*ἀνεμοδέρνομαι*, *ξενοδολεύω*), στὰ ὑποκοριστικά ρήματα (329), στὰ ποικίλα σύνθετα με *α'* συνθετικὸ ἐπίθετο ἢ ἐπίρρημα (*γλυκολέμονο*, *γλυκοπύρουνος*, *γλυκομίλητος*, *γλυκοχαράζει*) (335), στ' ἀφθονα παραταχτικά σύνθετα (319) καὶ τόσα ἄλλα παραστατικά σύνθετα (*λιανοτούφεκο*, *λιανοτράγονδο*, *ἀλλαξοκαιριά*, *μοσκομυρίζω*, *ἀνοιχτομάτης*, *καμαροφρύδα*, *στηθοκοπιέμαι*, *ἀρχοντοξεπεσμένος*) κτλ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σύνθετα έκφράζουν νέα ἔννοια ἢ ἀπόχρωση διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς

σημασίες τῶν δυὸ συνθετικῶν χωριστὰ (332) καὶ γενικὰ ἡ γλῶσσα ἀποχτᾶ μὲ αὐτὰ συντομία καὶ παραστατικότητα. Ἀπὸ τὸ ἄσπρος λ. χ. σχηματίζονται πλάι στὰ ὑποκοριστικά ἐπίθετα ἀσπρούτσικος, ἀσπρούλης, ἀσπριδερός, σύνθετα ἐπιτατικά καθὼς κάτασπρος, δλόασπρος, δλοκάτασπρος, καὶ ἄλλα, καθὼς ἀσπροκίτρινος, ἀσπρόμαυρος, ἀσπρόξανθος. Τὴν ἐκφραστικότητα βοηθεῖ ἡ σύνθεση τῶν ρημάτων μὲ προθέσεις, νέες ἢ ἀρχαῖες : βγάζω, ἀποβγάζω, ξεβγάζω, συνεβγάζω, συναποβγάζω· ἀποστρώνω, ἀπομαθαίνω – ἀποσώνω, ἀπολησμονῶ, ἀποζητῶ, ἀπόψηλος – ἀπολειφάδι, ἀπόπλυμα – ἀποβδόμαδα, ἀπόπασχα.

Ὁ παραγωγικὸς πλοῦτος καὶ προπάντων ὁ πλοῦτος τῶν συνθέτων εἶναι ἀπεριόριστος. Κάθε τόσο σχηματίζονται κατὰ τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς νέες λέξεις, καὶ εἶναι δυνατόν νὰ σχηματιστοῦν ἀπὸ τὸν καθένα ἡ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς νέα σύνθετα, ποὺ ἀμφιβάλλει κανεὶς ἂν ἔχουν ξαναειπωθῇ ἢ ἂν εἶναι νεολογισμοί. Γιὰ νὰ καθιερωθοῦν ὁμως πρέπει φυσικὰ ν' ἀνταποκρίνονται σὲ ἀνάγκη καὶ νὰ ἱκανοποιοῦν τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα.

413. Ἡ ποιητικὴ γλῶσσα.— Νέες λέξεις παράγωγες καὶ ἰδίως σύνθετες παρουσιάζονται στὴ λογοτεχνία καὶ προπάντων στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, κινημένη ἀπὸ τὴν τάση ν' ἀνανεώσῃ τὴν ἔκφραση, συνήθως ὁμως ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὴ συνηθισμένη γλῶσσα τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὶς λέξεις ποὺ συνηθίζονται σ' αὐτὴ (436) : τὸν ἔβλεπα νὰ σαλεύῃ ἀργὰ μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα τὸν ἔβλεπα ν' ἀργοσαλεύῃ, καὶ τὸ φύσημα τοῦ ἀέρα γίνεται ἀεροφύσημα μὲς στὰ κλαδιά (Τυπάλδος) (¹). Τὰ ποιητικὰ αὐτὰ σύνθετα, ποὺ κάποτε σωρεύονται, κάνουν τὴν ἔκφραση συχνὰ πυκνότερη καὶ δίνουν στὸ ὕφος ὁμορφιά, δροσιὰ καὶ ποιητικότητα (²). Πολλὲς φορὲς ἐκφρά-

1. Ἀνάλογα εἶναι : (τὸ μικρὸ πουλὶ) χαμοπετὰ καὶ φτερουγοξαπλώνει (Ἐρωτόκριτος), ὁ Κωσταντῖνος ὁ μικρός, ὁ μικρο-Κωσταντῆκης | ἐμικροκαβαλίκηνς ἀμέρωτο μουλάρι (δημ.).

2. Ἡ πύκνωση αὐτὴ παρουσιάζεται καὶ στὶς παροιμίες μὲ τὸ ἐπιγραμματικὸν τὸς ὕφος : Ὅποιος μικρομάθη δὲ γερονταφήνῃ, κάλλιο γαιδουρόδενε παρὰ γαιδουρογύρενε, ἀνεμομαζώματα διαβολοσκορπίσματα κτλ. Στοῦ Παλαμᾶ τὴν ποίηση βρῖσκονται σύνθετα καθὼς κισσοστέφανο παιδί (δ Βάκχος), θαλασσογέννητες (οἱ Νηρηίδες), ἀρμαδοκαῦτες (πυρσοί), αἰωνοστήλωση ζωγραφία (τοῦ Σολωμοῦ), ἀστραπόφεγγα (τῶν Ἰλιάδων), σμαραγδονήσια (γιά τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου). Στοῦ

ζουν μονολεχτικὰ νέες ἔννοιαι (332), ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ ἀποχρώσεις⁽¹⁾. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα εἶναι ἀγαπητὰ καὶ τὰ σύνθετα ἀπὸ ρηματικὰ ἐπίθετα σὲ -τός.

Ἡ ἀρετὴ τῶν ἐκφραστικῶν συνθέτων δείχτηκε καὶ στὶς νεοελληνικὲς μεταφράσεις τῶν ἀρχαίων κλασικῶν ποιητῶν, τόσο πλούσιων σὲ σύνθετα⁽²⁾.

414. Τὸ λόγιον λεξιλόγιον καὶ παραγωγικόν.—Μὲ τίς λόγιες λέξεις ποὺ πολιτογραφήθηκαν στὴ γλῶσσα μας καθιερώθηκαν σὲ μερικὲς περιστάσεις ἐκφράσεις παράλληλες πλὴν στὶς λαϊκὲς: *φράχτης*, (*φραγή*), *φράξιμο*—*φράγμα*, *φραγμός*. Κάποτε πολιτογραφήθηκαν μὲ

Δελὴ τὴν ποίηση: ἀβυσοσθέμελα παλάτια, ἀπὸ τῆς σύνστασης σκλαβιάς μου τὰ παλάτια. Στὸ Σολωμὸ ὑπάρχουν σύνθετα καθὼς *λιανοτρέμουλη* (σπίθα), *κλωνοφίλισμα*, *νερομυρμούρισμα*, *γλυκολιπούμενη*, *τρεμομανιάζοντας* κτλ. Ἐπισώρευση συνθέτων ἔχομε σὲ στίχους καθὼς:

*Λακκιώτικα ἀσημάσματα, πρωτάκουστα βροντῆστε
παντέρμα πετροχώματα χιλιοφωτοκαμένα,
βάλτε τὸ πρασινοῦξανθο τῶν ἀμπελιῶ στολίδι...* (Παλαμᾶς)
*Καράβια ἀλαργοτάξιδα καὶ θαλασσοδαρμένα,
ποὺ τρέχετε γοργόφτερα ν' ἀράξετε.* (Δελήs).

1. Ἀναγράφονται μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Χατζόπουλου: *μὰ ἀπολαμπίδα ἀπὸ χαρὰ θεϊκῇ*. Καὶ ἀπὸ τὴν πεζογραφία (Τάσω): *γειροτόκλινα δέντρα, χλωμοκίτρινα ἀγροδόδια φέγγη, ἀγνοκόκινο αἶμα, γλανκόλαμψη πυρὰ, θαμψοσκότεινη, ἀσπρογάλαξες θαμπόχρυσες ἀναλαμπές* ἤσυχοι, διάφανοι, γαλανωποὶ ἀπλόωνταν καὶ κρεμοῦσαν οἱ Ἰσκιοὶ *στὶς σταχτοκόκκινες σκεπές*, *στοὺς μουντόλευκους τοίχους τῶν σπιτιῶν*, καὶ *μαλακὴ εὐωδιὰ καὶ λάμψη χρυσοροδίην, σκορπισμένη σὰ χρυσόσκονη, τρέμανε σ' ὅλο τὸν ἀέρα*.

2. Ἡ μετάφραση τῆς Ἰλιάδας ἀπὸ τὸν Ἄλ. Πάλλη ἔχει σύνθετα καθὼς τ' ἀκόλουθα: *θεόμορφος* (θεοεικελός), *χρυσόλαλος* (ἡδυεπής), *μανροσύννεφος* (κελαινεφής), *ἐκατοβοδιὰ* (ἐκατόμβη), *μενεξέθωρος γιαιλὸς* (ιοειδὴς πόντος), *κουτσολαχνασμένος* (ποισνύων), *διπλόφερε* ἢ *καρδιὰ* (διάνδιχα μερμήριζεν) κτλ. Καὶ ὁ Γκυπάκης λέει μεταφράζοντας τὸν Αἰσχύλο: *μὲ τίς διπλογοργάστρες φτεροῦγες* (περυγίων θοαῖς ἀμύλλαις), *σφιχταλυσσοπερίπλεχτο σῶμα* (ἀδμαντοδέτοισι λύμαις), *κι ἔδεσα χαλινόστραγα* τ' *ἄλογα* στ' *ἄρμα* | *τῆς ἀρχοντιάς τῆς μεγαλόπλουτης καμάρι* (ὑφ' *ἄρμα* τ' *ἡγαγον* φιληνίους | *ἵππους*, *ἄγαλμα* τῆς ὑπερπλούτου *χλιδῆς*), *ποῦ πάλι μὲ τραβοῦν* | *οἱ μακροπεριπλάνητοι παραδαρμοὶ* ; (ποῦ μ' *ἄγουσ'* αἶδε *τη* | *λέπλαγκτοι* πλάναι), *ἀπ'* *τίς ψιλαμμουθένεις ἐκβολῆς* (ἀπὸ προστομίων λεπτοψαμάθων), *ἀντάρα χειμωνόδαρτη* (λαίλαπι χειμωνοτύφω), *τῆς γερακοκυνήγητης ἀηδόνας* (τῆς κερκηλάτου ἀηδόνας).

διαφορετικές παραγωγικές καταλήξεις ἢ μὲ διαφορετική σύνθεση λόγια συνώνυμα : *κόσμος : κόσμιος* — *κοσμικός, ἄεργος* (ποὺ δὲν ἐργάζεται) — *ἀνεργος* (ποὺ δὲ βρίσκει δουλειά, ὅταν ὑπάρχη *ἀνεργία*). Λόγια παράγωγα καθιερώθηκαν κάποτε πλάι στ' ἀντίστοιχα λαϊκά, μὲ διαφορετική σημασία ἢ σὲ διαφορετική χρήση : *μέσος, μεσαῖος* — *μεσιανός*· *παιδικός* — *παιδιάτικος* κτλ. (411)· *βρόχινος* — *βροχερός, καθημερινός* — *ἡμερησίος, ξανάνωμα* — *ἀνανέωση, ξανασχηματίζω* — *ἀνασχηματίζω* κτλ.

Ἡ ἐκφραστικότητα τῆς γλώσσας μεγάλωσε καὶ μὲ πολλὰ ρήματα λόγια σύνθετα ἀπὸ προθέσεις. Πλάι στὰ λαϊκά γράφω, ξεγράφω, ξαναγράφω, παραγράφω (γράφω μὲ τὸ παραπάνω), λέμε καὶ συγγράφω, προγράφω, ἀναγράφω, διαγράφω, καταγράφω, μεταγράφω, παραγράφω, ἀντιγράφω, περιγράφω, ἀπογράφω, ὑπογράφω.

Πλάι στὸ *βάζω* καὶ τὰ λαϊκά του σύνθετα ἔχουμε τώρα τὰ λόγια σύνθετα ἀπὸ τὸ *βάλλω* : *ἀναβάλλω, καταβάλλω, μεταβάλλω, παραβάλλω, ἀμφιβάλλω, ἐπιβάλλω, ὑποβάλλω* κτλ., καθὼς καὶ τ' ἄφθονα καὶ ποικίλα παράγωγα, σύνθετα ἢ παρασύνθετα, σὲ *-βολος, -βολή, -βολία, -βλητικός, -βλητικότητα, -βολο*. Λεπτὲς ἀποχρώσεις ἐκφράζονται καὶ μὲ σύνθετα ἀπὸ προθέσεις, καθὼς *προκαθορίζω, προσύμφωνο, προανάκριση, ἀντιδιάφρευση, συγκατοικῶ*. Δὲ θὰ ἔπρεπε ὥστόσο νὰ γίνεται κατάχρηση ρημάτων σύνθετων μὲ προθέσεις, ὅταν φτάνουν τ' ἀπλὰ γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὸ ἴδιο.

415. Δεξιλογική ἀνανέωση. — Ἡ δεξιλογική σύσταση μιᾶς γλώσσας, ὅπως διαμορφώνεται μὲ τὴ βοήθεια τῶν παραγωγικῶν στοιχείων, δὲν ἀποτελεῖ κατάσταση ἐντελῶς πάγια καὶ ἀμετάβλητη, ἀκόμη λιγότερο στὴ σημερινή γλώσσα μας, ποὺ βρίσκεται σὲ μεταβατική κατάσταση. Εἶναι ἀνάγκη, μαζὶ μὲ τὸ ἅπλωμα τῆς παιδείας, νὰ διαδοθοῦν καὶ νὰ ἐκλαϊκευτοῦν σὲ πλατύτερα στρώματα λέξεις λόγιες ποὺ ἐκφράζουν ἔννοιες τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίσουν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων μὲ τὴ βοήθεια τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς παιδείας λέξεις λαϊκές, σχετικές μὲ τὴν ἑλληνικὴ φύση, τὴν ἑλληνικὴ ζωή, τίς συνήθειες της, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν καὶ αὐτὲς ἔννοιες τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀλλὰ ποὺ μὲ τοὺς ὅρους τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς ἀπαρχαιώθηκαν γιὰ τοὺς κατοίκους τῶν μεγάλων κέντρων ἢ μισοξεχάστηκαν, ἐπειδὴ περιφρονήθηκαν ἢ ἀγνοήθηκαν οἱ ἔννοιες ποὺ ἐκφράζονται μὲ αὐτές.

Ἄλλὰ καὶ γενικότερα δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σταματήσῃ μίᾳ ἀνανεωτική κίνησις γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦν λαϊκὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ποὺ λέγονται ἤδη (*ἀνάκουστος* — *ἀνήκουστος*, *παράκουος* — *παρήκοος*) ἢ ποὺ καθιερώνονται ἀπὸ τὴ λογοτεχνία. Ὅχι μόνο ἐπειδὴ φυσιολογικὰ ἀπαρχαίωνονται οἱ λέξεις καὶ παρουσιάζεται ἀνάγκη γιὰ μεγαλύτερη ἐκφραστικότητα καὶ κάποιο συγχρονισμό τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα τῆς παιδείας καὶ τῆς ἐπιστήμης εἶναι πιά ἀνάγκη, γιὰ νὰ μεγαλώσῃ ἡ ἐπίδρασις καὶ ἡ ἀπόδοσίς τους, νὰ πλησιάζῃ καὶ λεξιλογικὰ πρὸς τὰ πλατύτερα ἐθνικὰ στρώματα καὶ νὰ ξαναβαφτιστῇ στὴ ζωντανὴ λαϊκὴ ἐκφραση. Φυσικὰ σὲ πολλὰς περιπτώσεις θὰ μπορῇ νὰ χρησιμοποιῶνται κατὰ τὴν περίστασιν παράλληλες ἐκφράσεις ἀπὸ τὴ λαϊκὴ καὶ τὴ λόγια γλῶσσα (*ἀντικρίζω* — *ἀντιμετωπίζω*, *παρακλάδι* — *παραφνάδα*, *ἀπλοχωριά* — *εὐρυχωριά*), ἐνῶ σὲ ἄλλες, καθὼς λ. χ. σὲ πολλὰ σύνθετα, μὲ α' συνθετικὸ ἀχώριστο μόριο, ἐπίθετο ἢ ἐπίρρημα, εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἐκφραση ζωντανεύει μὲ τὸ συγχρονισμό της⁽¹⁾.

III.—Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΩΝ

Σημασία συγκεκριμένη καὶ σημασία ἀφηρημένη

416. Οἱ περισσότερες λέξεις χρησιμεύουν πρῶτα γιὰ νὰ φανερώσωμε μίᾳ πραγματικότητά συγκεκριμένη: *βράχος*, *κόκκινος*, *πιάνω*. Ἄλλὰ ὅπως ἔχομε οὐσιαστικὰ *συγκεκριμένα* καὶ *ἀφηρημένα* (493), ἔτσι ἔχομε καὶ ἐπίθετα καὶ ῥήματα *συγκεκριμένα* καὶ *ἀφηρημένα*. Τὰ

1. Ἐδῶ ἀνήκουν σύνθετα καθὼς ἀρτισύστατος - νεοσύστατος, ἡμιάγριος - μι-σοάγριος, ἡμιβάρβαρος - μισοβάρβαρος, ἡμίκληιστος - μισόκληιστος, μισοκλεισμένος, δυσδιάκριτος - δυσκολοξχώριστος, εὐανάγνωστος - εὐκολοδιάβαστος, εὐσυνειδήτη ἐργασία - καλοσυνειδήτη, ἀνθελληνικός - ἀντιελληνικός, ἀνθυγιεινός - ἀντιυγιεινός κτλ. Φυσικὰ θὰ διατηρηθοῦν λέξεις ποὺ ἔχουν κρυσταλλωθῇ μὲ τὸν ἀρχαϊκὸν τους τύπον: ἡμίτονο, εὐσυνειδησία, ψευδαίσθησις κτλ.

ἐπίθετα φανερώνουν ὅχι μόνο τὶς ιδιότητες ποὺ μᾶς δίνουν οἱ αἰσθήσεις μας (*κόκκινος, ψηλός, σκληρός, παστροκός*) παρὰ καὶ ιδιότητες ποὺ σχηματίζουμε μὲ τὴν κρίση τοῦ μυαλοῦ μας (*εὐγενικός, γενναῖος, σημαντικός*). Καὶ τὰ ῥήματα δὲ φανερώνουν μόνο πράξεις (*πιάνω, δένω, κολυμπῶ, λιχνίζω*) παρὰ καὶ λειτουργίες πνευματικὲς (*νιώθω, ἐλπίζω, ἀνυπομονῶ*). Τὴν ἴδια διαφορὰ τῆς συγκεκριμένης καὶ τῆς ἀφηρημένης σημασίας βρίσκουμε καὶ στὰ ἐπιρρήματα τὰ παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα (307): *πέταξε ψηλά, φέρθηκε εὐγενικά*.

Ἡ ἀδιάκοπη ἀλλαγὴ τῶν σημασιῶν

417. Ὅσες καὶ νὰ εἶναι οἱ λέξεις μιᾶς γλώσσας—ἀπλές, παράγωγες καὶ σύνθετες—δὲν εἶναι ἀρκετὲς γιὰ νὰ φανερώσουν ὅλα ὅσα ἔχει κανεὶς νὰ ἐκφράσῃ, ποὺ εἶναι πολὺ περισσότερα. Γι' αὐτὸ ἀναγκάζομαστε νὰ δώσωμε στὶς λέξεις ποὺ ἔχομε ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τους σημασία καὶ ἄλλες.

Ἡ σημασία ἔτσι τῶν λέξεων δὲν εἶναι σταθερὴ, πάγια καὶ μοναδική. Συχνὰ μάλιστα συμβαίνει νὰ παραμερίζουν οἱ νεώτερες σημασίαις τὶς παλιές. Ἔτσι λ.χ.: τὸ *καράβι* (ἀρχ. *κάραβος*), ποὺ σήμαινε ἓνα θαλασσινὸ μαλακόστρακο συγγενικὸ μὲ τὴν *καραβίδα*, πῆρε τὴ σημασία τοῦ πλοίου· τὸ *καμαρώνω*, ποὺ σήμαινε μιὰ φορὰ *κάνω καμάρα*, τώρα σημαίνει *φουσκώνω, περηφανεύομαι*.

Κυριολεξία καὶ μεταφορὰ

418. Τὸ οὐσιαστικὸ *ἀγριοκάτσικο* φανερῶνει ἓνα ὀρισμένον ζῷο. Αὐτὸ εἶναι ἡ *κυριολεξία* γιὰ τὴ λέξη *ἀγριοκάτσικο*. Ὅταν ὅμως ποῦμε γιὰ ἓνα παιδὶ πὼς *εἶναι ἀγριοκάτσικο*, μεταχειριζόμαστε τὴν ἴδια λέξη σὲ *μεταφορικὴ χρῆση, μεταφορικά*.

Μὲ αὐτὴν ὅμως τὴν ἀλλαγὴ βαστοῦμε ἀπὸ τὴ λέξη *ἀγριοκάτσικο* μόνο μιὰ ιδιότητα, τὴν ἀγριότητα, τὸ ἀπειθάρχητο καὶ εὐκίνητο τοῦ κατσικιοῦ, ποὺ τρέχει στὰ κατσάβραχα.

419. Οἱ μεταφορὲς εἶναι συχνότατες στὴ γλώσσα. Γιὰ νὰ ποῦμε πιὸ χτυπητὰ καὶ ἐκφραστικὰ πὼς κάτι εἶναι πολὺ μαῦρο λέμε μὲ μιὰ εἰκόνα: *ἦταν μαῦρο σὰν πίσσα, σὰν κάρβουνο*, καὶ ἔπειτα παραλείποντας τὸ μόριο *σάν*: *ἦταν μαῦρο πίσσα, κάρβουνο*. Ἔτσι λέμε καὶ *μαλ-*

λιὰ μετάξι, πικρὸς φαρμάκι, φάνηκε λιοντάρι, ἔγινε τσίρος, εἶναι κολιταίδα.

Σὲ μεταφορικὴ χρῆση δὲ συνηθίζονται μόνο οὐσιαστικά. Λέγονται ἀνάλογα καί:

Ἐπίθετα, ὅταν προσδιορίζουν οὐσιαστικά πὺν ἀποζητοῦν τέτοια χρῆση. Ἐτσι λέμε: κρύος καιρὸς — κρύα ὑποδοχή· γλυκὸς καφὲς—γλυκιὰ ὥρα.

Ρήματα, κατὰ τὸ οὐσιαστικὸ στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται τὸ ρῆμα: ἀλωνίζω (ἐνεργῶ αὐθαίρετα), ἀντικρίζω (λ.χ. ἓνα ζήτημα), λιβανίζω (κολακεύω), μασῶ (τὰ λόγια μου), ξεφουρνίζω.

Ἐπιρρήματα τροπικὰ παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα: κοιμοῦμαι βαριά, μιλῶ ξάστερα.

Μεταφορικὰ λέγονται καὶ ἐκφράσεις, φράσεις ὁλόκληρες καὶ οἱ παροιμίες: ἔχασε τὰ νερά του, ψαρεύει στὰ θολὰ νερά, ρίχνει ἄγκυρα, ἔβαλε πλώρη γιὰ κάποιον, ἔπιασε φωτιά, τρώει τὰ σίδερα, κάθισε στὰ αὐγά του, τραβᾷ τὰ μαλλιά του, κοιμᾶται μὲ τίς κότες, τοῦ γεννοῦν τὰ κοκόρια, βγάζει ἀπὸ τὴ μύγα ξίγκι, δὲ δίνει τ' ἀγγέλου του νερό, κάποιο λάκκο ἔχει ἡ φάβα κτλ.

Μερικὲς λέξεις λέγονται μόνο μεταφορικά: μαῖμουδιά, μαῖμουδίζω, ἐλαφρόμυαλος, παπαγαλίζω, λαγοκοιμοῦμαι κτλ.

420. Σὲ μερικὲς περιστάσεις συνηθίζεται γιὰ τὴ μεταφορὰ λόγιος φωνητικὸς τύπος ἢ λόγια λέξη (218): ψηλὸ βουνὸ—ὕψηλὰ νοήματα (177), ζεστὸ νερό—θερμὰ συγχαρητήρια, κουκούτσι—πυρήνας μιᾶς ἐργασίας.

Οἱ ἀλλαγές τῆς σημασίας. Τὰ εἶδη τους

421. Οἱ ποικίλες ἀλλαγές πὺν παρουσιάζουν οἱ σημασίες τῶν λέξεων μπορεῖ νὰ διαιρεθοῦν γενικὰ σὲ δύο κατηγορίες: τὸ ἀπλωμα καὶ τὸ στένεμα.

Ἀπλωμα ἔχομε ὅταν ἡ νέα σημασία γεννιέται ἀπὸ τὴν πλατύτερη χρησιμοποίησι τῆς παλιᾶς. Λ.χ. *τεντώνω*, πὺν σήμαινε ἀρχικὰ *στήνω τὴν τέντα, τὴ σκηνή*, πῆρε τὴ σημερινὴ γενικότερη σημασία τοῦ *τεινῶν*.

Στένεμα ἔχομε ὅταν ἡ νέα σημασία γεννιέται ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τῆς παλιᾶς σημασίας. Λ.χ. ἡ λέξη *πετεινός*, πὺν σήμαινε στὴν ἀρχὴ

τὸ κάθε πουλὶ πού πετᾷ, τὸ κάθε πετούμενο (τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅπως λέει ἡ Ν. Διαθήκη), περιορίστηκε νὰ σημαίνει μόνο τὸν κόκορα.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΜΩΝΥΜΑ—ΠΑΡΩΝΥΜΑ—ΣΥΝΩΝΥΜΑ
ΤΑΥΤΟΣΗΜΑ—ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ

Ὅμωνυμα ἢ ὁμόηχα

422. Ὅμωνυμα ἢ ὁμόηχα λέγονται οἱ λέξεις πού προφέρονται τὸ ἴδιο, ἔχουν ὅμως διαφορετικὴ σημασία. Λέμε λ.χ. *ρόκα* ἓνα σαλατικό καὶ πάλι *ρόκα* τὸ ξύλινο ραβδὶ πού τυλίγουν τὸ μαλλὶ ἅμα γνέθουν· *δόξα* εἶναι ἡ καλὴ φήμη ἀλλὰ *δόξα* λέγεται καὶ τὸ οὐράνιο τόξο.

423. Συχνὰ ἔχουν οἱ ὁμόηχες λέξεις διαφορετικὴ ὀρθογραφία (¹):

μιὰ ψηλὴ λεύκα	καὶ	πέφτει ψιλὴ βροχὴ
κλείνω τὴν πόρτα	καὶ	κλίνω τὸ ρῆμα

Οἱ ὁμόηχες λέξεις τῆς γλώσσας μας ἔγιναν πολὺ ἀφθονώτερες μὲ τὶς λόγιες λέξεις πού μπῆκαν σ' αὐτή: *πείρα* πλάι στὴν *πύρα*, *λιμός* πείνα καὶ *λοιμός* ἀρρώστια. Οἱ ὁμόηχες λέξεις γίνονται περισσότερες ἅμα λογαριάσωμε καὶ ὅσες δὲν ἀνήκουν στὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου: *τρώγω* ἓνα *σύκο* καὶ *σῆκω* καὶ *φεύγα*.

424. Ἀκολουθοῦν ζευγάρια ἀπὸ λέξεις ὁμόηχες. Πρέπει νὰ θυμᾶται κανεὶς τὴν ὀρθογραφία τῆς καθεμιᾶς σύμφωνα μὲ τὴν ξεχωριστὴ της σημασία:

<i>γλείφω</i>	<i>γλύφω</i> (²)	<i>σατιρικός</i>	<i>σατυρικός</i> (⁴)
<i>δανεικός</i>	<i>δανικός</i>	<i>σκίνος</i>	<i>σκοίνος</i> (⁵)
<i>ἐξάρτηση</i>	<i>ἐξάρτυση</i> (³)	<i>στίχος</i>	<i>στοῖχος</i> (⁶)
<i>κλίμα</i>	<i>κλήμα</i>	<i>τοῖχος</i> (δ)	<i>τειχος</i> (τὸ)

1. Οἱ ὁμόηχες λέξεις ἔχουν ἐνδιαφέρον μόνο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ὀρθογραφίας τους.

2. *Γλύφω* λέγεται γιὰ τὸ *γλύπτει* πού σκαλίζει τὸ μάρμαρο, τὸ ξύλο κτλ. (*γλυπτική*, *γλυφίδα*, *ἀνάγλυφο*).—3. *Ἐξάρτηση* εἶναι τὸ κρέμασμα· *ἐξάρτυση* εἶναι ἡ ἐτοιμασία, ὁ (στρατιωτικὸς) ἐφοδιασμός.—4. *Σατιρικός* εἶναι ἐκεῖνος πού σατιρίζει· *σατυρικός* πού ἔχει σχέση μὲ τὸ σάτυρο.—5. *Σκίνος* εἶναι τὸ μαστιχόδεντρο, *σκοίνος* εἶδος βούρλου πού χρησιμεύει γιὰ νὰ κάνουν σκοινιά.—6. *Στίχος* εἶναι σειρὰ ἀπὸ λέξεις, γράμματα, *στοῖχος* ὅποιαδήποτε ἄλλη σειρὰ.

κρητικός	κριτικός	ὑπερορία	ὑπερωρία
λύρα	λίρα	φύλλο	φύλο
λυτός	λιτός	χωρικός	χορικός
προκλητικός	προκλητικός	ψηλός	ψιλός.
πύρα	πείρα		

425. Διαφέρουν ἀπὸ τὰ ὁμόηχα οἱ λέξεις πού ἔχουν πάρεي σημασίες ἀρκετά διαφορετικές μεταξύ τους, ὥστε νὰ μᾶς φαίνεται πὼς πρόκειται γιὰ δυὸ διαφορετικές λέξεις, καθὼς λ.χ. *μοναχός* : *μόνος*, ἀλλὰ καὶ καλόγερος, ἀετός τὸ πουλὶ καὶ ὁ χαρτένιος ἀετός πού πετοῦν τὰ παιδιὰ.

Παρώνυμα

426. Πλάι στὰ ὁμόηχα μπορούμε νὰ ξεχωρίσωμε τὰ *παρώνυμα*.

Παρώνυμα ἢ *παρώνυμες λέξεις* ὀνομάζονται οἱ λέξεις πού ἔχουν περίπου ὅμοια προφορὰ καὶ πού μοιάζουν :

πέραμα καὶ *πέρασμα*, *σφήκα* καὶ *σφίγγα*, *πρότυπο* καὶ *πρωτότυπο*.

Τὰ παρώνυμα εἶναι διαφορετικές λέξεις, πού συχνὰ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μεταξύ τους. Ἀκριβῶς ὅμως ἐπειδὴ μοιάζουν στήν προφορά, μερικοὶ δὲν τὶς ξεχωρίζουν καὶ τὶς μερδεύουν, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις λόγιες καὶ ὄχι τόσο συνηθισμένες.

427. Τέτοια παρώνυμα πού δὲν πρέπει νὰ μερδεύωνται εἶναι :

ἀμυγδαλιὰ	ἀμυγδαλή ⁽¹⁾	μοίραρχος	μέραρχος ⁽⁵⁾
ἡμίτονιο	ἡμίτονο ⁽²⁾	ὀνομαστικός	ὀνοματικός ⁽⁶⁾
Ἰνδός	Ἰνδιάνος	προσωπεῖο	προσωπίδα ⁽⁷⁾
καλόβολος	καλόβουλος ⁽³⁾	συναπισμός	συνασπισμός
κατακόμβη	ἐκατόμβη	στερῶ	ὑστερῶ ⁽⁸⁾
κυματίζω	κυμαίνομαι ⁽⁴⁾	φτηνός	φτηνός ⁽⁹⁾
λατόμος, λατομεῖο	ὕλοτόμος, ὕλοτομία	χαραμάδα	χαραματιά ⁽¹⁰⁾ .

1. ἀμυγδαλιὰ λέγεται γιὰ τὸ δέντρο, ἀμυγδαλή γιὰ τὸν ἀδένα στὸ λαιμό.—
2. ἡμίτονιο εἶναι ὁρος μουσικός, ἡμίτονο ὁρος μαθηματικός τῆς τριγωνομετρίας.—
3. καλόβολος εἶναι ἐκεῖνος πού βολεύεται, συμβιβάζεται εὐκόλα, καλόβουλος, ἐκεῖνος πού θέλει τὸ καλό.—
4. κυματίζω λέγεται γιὰ τὴ σημαία ἢ ὅ,τι ἄλλο πού ἔχει τὴν κίνηση τῶν κυμάτων, κυμαίνομαι γιὰ ἐκεῖνον πού ἀμφιταλαντεύεται, ὅταν λ.χ. ἔχη νὰ πάρῃ μιὰ ἀπόφαση.—
5. μοίραρχος εἶναι βαθμὸς ἀξιωματικοῦ τῆς χωροφυλακῆς ἢ ὁ ἀρχηγὸς μοίρας τοῦ στόλου ἢ τοῦ πυροβολικοῦ, μέραρχος ὁ διοικητὴς μεραρχίας (στρατιωτ. μονάδα).—
6. ὀνοματικός καὶ ὀνομα-

Τονικά παρώνυμα

428. Μερικὲς λέξεις ξεχωρίζουν μόνο μὲ τὸ διαφορετικὸ τους τόνο. Οἱ λέξεις αὐτὲς ὀνομάζονται **τονικά παρώνυμα** :

μῖα φ ο ρ ᾶ κι ἔναν καιρὸ — πῆρε φ ὄ ρ α γιὰ νὰ τρέξῃ

σ' αὐτὸν τὸ δρόμο βλέπει κανεὶς πάρα πολὺ σπάνια ἀνθρώπους — δὲ βλέπει παρὰ πολὺ σπάνια ἀνθρώπους.

Τέτοια τονικά παρώνυμα εἶναι : *καμάρα — κάμαρα, καρυδιὰ — καρύδια, μαγιά — μάγια, μάτια — ματιά, νόμος — νομός, πότε — ποτέ, πρόγονος — προγονός, ράφι — ραφή, σκεπὴ — σκέπη, γέρων — γερονῶ (').*

429. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὰ τονικά παρώνυμα διαφέρουν κάποτε καὶ μὲ τὴ διαφορετικὴ ὀρθογραφία. Πρέπει νὰ θυμᾶται κανεὶς τὴν ὀρθογραφία τῆς κάθε λέξης σύμφωνα μὲ τὴ σημασίαν της : *παίρνω — περνῶ, πίνω — πεινῶ, μαγεύτηκα — μαγευτικά.*

'Ανάλογα εἶναι : *μεταλλεῖο ὀρυχτεῖο μετάλλων — μετᾶλλιο ἀναμνηστικὸ τεμάχιο μετάλλου, σφαγεῖο τόπος σφαγῆς — σφάγιο τὸ ζῶο ποὺ σφάζεται, σχολεῖο τόπος διδασκαλίας — σχόλιο σημείωση ἐρμηνευτική, τελωνεῖο ὑπηρεσία γιὰ τὴν εἰσπραξὴ δασμῶν — τελώνιο δαιμόνιο, στοιχειό.*

430. Τονικά παρώνυμα συγγενικά.— Μερικά τονικά παρώνυμα ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα κάποτε μπερδεύονται. Τέτοια εἶναι :

ῥπειρώτικος ποὺ ἀνήκει στὴν Ἡπειρο, λ.χ. *ῥπειρώτικο τυρὶ — ῥπειρωτικὸς* ποὺ ἀνήκει σὲ ἥπειρο, στεριανός, λ.χ. *ῥπειρωτικὸ κλίμα,*

πολίτικος ποὺ ἀνήκει στὴν Πόλη — *πολιτικὸς* ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν πολιτικὴν,

στικὸς σημαίνουν καὶ τὰ δυὸ ἐκεῖνο ποὺ ἀναφέρεται στ' ὄνομα, ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἐντελῶς χρήσιν· ὀνομαστικὸς λ.χ. εἶναι ὁρος γραμματικὸς, ὀνομαστικὸς λέγεται γιὰ τὴ γιορτὴ τοῦ ὀνόματος, γιὰ ἕναν κατάλογο, πρόσκληση κτλ., ὡς ὁρος μαθηματικὸς (*ὀνομαστικὴ ἀξία*) κτλ. — 7. *προσωπίδα* εἶναι ἡ μάσκα, *προσωπεῖο* λέμε γιὰ τὶς προσωπίδες τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ μεταφορικὰ γιὰ τὴν ὑποκρισίαν, τὴν προσποίησην : *ἔπρεπε τὸ προσωπεῖο.* — 8. *στερεῶ* : ἀφαιρῶ, ἀπογυμνῶν, ὥστερῶ : μένω πίσω, εἶμαι κατώτερος. — 9. *φτενός* : λεπτός. — 10. *χαραμάδα* : ἀνοιγμα στὴν πόρτα, στὸν τοίχο κτλ., *χαραματιά* : χάραγμα μὲ σκληρὸ ὄργανο στὸ χῶμα ἢ σὲ ἄλλο στερεὸ σῶμα, *χαραξιά.*

1. Εἶναι ἀφθονώτερα τὰ τονικά παρώνυμα ἢ λογαριαστοῦν σ' αὐτὰ καὶ λέξεις ποὺ δὲν ἀνήκουν στὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου. Ἔτσι τὰ ὀνόματα *γέρος — γερός, διαφορὲς — διάφορες, ἐπιμονή — ἐπίμονη, θόλος — θολός, μοναχός — μονάχος, πικρὲς — πικρός, χόντρος — χοντρός*, ἢ καὶ ἄλλες λέξεις : *ἄχνα — ἀχνά, γλύκα — γλυκά, δίπλα — διπλά, ξέρα — ξερά, χαμόγελα — χαμογέλα — χαμογελά, χωριά — χώρια, ξερὴ — ξέρι, ζητῶ — ζήτη, κανεὶς — κάνεις, ἄλλου — ἄλλου.*

μπακάλικη (ἐπίθετο), λ.χ. ποδιά μπακάλικη — μπακαλική (τέχνη, ἐπάγγελμα),

᾽Ολυμπία (ῆ) τὸ μέρος πού γίνονταν οἱ ᾽Ολυμπιακοὶ ἀγῶνες — ᾽Ολύμπια (τὰ) οἱ ἀγῶνες πού γίνονταν στήν ᾽Ολυμπία.

Τὸ ἐπίθετο ἀνθρώπινος λέγεται καὶ ἀνθρωπινός μὲ κάποια διαφορὰ σημασίας· ἀνθρώπινος λέγεται γιὰ ἐκεῖνο πού ἀνήκει, πού ἰδιάζει στὸν ἄνθρωπο: ἀνθρώπινη τύχη, φύση· ἀνθρωπινός γιὰ ὅ,τι ἀνήκει, ταιριάζει στὸν ἄνθρωπο, εἶναι ἀνεκτό, ὑποφερτό: ἀνθρωπινὸ κρέας, καμῶματα, ζωή, τρόποι, ντύσιμο κτλ. Τὸ γερανός, πάντα ὀξύτονο ὅταν σημαίνει τὸ πουλί, λέγεται καὶ προπαροξύτονο ἀλλὰ συνήθως ὀξύτονο ὅταν σημαίνει μηχανή πού σηκώνει βάρη ἢ κεραία καταρτιοῦ πού χρησιμεύει γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ.

431. Δέξεις μὲ διαφορούμενο τονισμό. — Ὑπάρχουν μερικὲς λέξεις, ἰδίως σύνθετες, πού συνηθίζονται τονισμένες σὲ δυὸ διαφορετικὲς συλλαβές(¹):

ἀτελείωτος (ὅπως καὶ τελείωσα) — ἀτέλειωτος (ὅπως καὶ τέλειωσα), ἀτμοσφαῖρα — ἀτμόσφαιρα (²), γυναίκειος — γυναικειός, καλόγιαννος (πουλί, ἀρχ. ξριθανίς) — καλογιάννος, καλόγρια — καλογριά, μεσαιώνας — μεσαίωνας (³), μονάχος — μοναχός, χυλόπιτα (ἰδίως στὴ φρ. ἔφαγε τὴ χυλόπιτα) — χυλοπίτα, μισ(ο)άνοιχτος — μισοανοιχτός· ἀντιπροχτὲς — ἀντίπροχτες, προπερσινός — προπέρσινος (⁴).

1. Αὐτὸ γίνεται: α) σὲ μερικὲς σύνθετες λέξεις ἐπειδὴ οἱ τονικοὶ κανόνες τῆς σύνθεσης δὲν εἶναι πάντοτε ἐνιαῖοι καὶ ἀποκλειστικοὶ ἢ διασταυρώνονται ἀπὸ ἀντίθετες ἀναλογίες (392 κ.ἀ.), — β) σὲ μερικὲς λόγιες λέξεις πού δὲν εἶναι ἀρκετὰ γνωστὲς καὶ κοινές, — γ) σὲ ὀνόματα πού λέγονται συνήθως σὲ πτώση πού δὲ βαστοῦσε ἴσως στὴν ἀρχαία γλῶσσα τὸ βασικὸ τόνο (τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου, ναὸς τῆς Φιγαλίας) καὶ ἔτσι ξεγελιέται κανεὶς ἢ ἀπομένει ἀβεβαιότητα ὥς πρὸς τὸν τονισμό τῆς ὀνομαστικῆς.

2. Ἡ λόγια αὐτὴ λέξη ἐξαρχῆς τονίστηκε καὶ κατὰ τοὺς δυὸ τρόπους. Θὰ ἔπρεπε νὰ προπαροξύτονηθῇ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαία γραμματικὴ καὶ κατὰ τὴ νέα, ὅσο τὴ νιώθουμε σύνθετη (392Αβ), ὁ παροξύτονος ὥστόσο τύπος ρίζωσε καὶ λέγεται ὅσο τουλάχιστο καὶ ὁ προπαροξύτονος. Τὸ ξενικὸ στρατόσφαιρα λέγεται προπαροξύτονο.

3. Τὸ λόγιο μεσαιώνας τονίστηκε ἀπὸ πολλοὺς καὶ προπαροξύτονα, ἀλλὰ ὁ παροξύτονος τύπος παραμένει ὁ πιὸ κοινός.

4. Πιλάι στοὺς τύπους στερεός, στερογγυλός λέγεται στὴν ποιητικὴ γλῶσσα καὶ στέρεος, (σπανιότ.) στερόγγυλος. Κάποτε λέγεται καὶ σκότεινος. Ποιητικὸ καὶ ἀρχαϊκὸ εἶναι τὸ ἀσφοδελός, ἐπίθετο τοῦ οὐσιαστικοῦ ἀσφόδελος ἀσφοδίλι, σπερδοῦκλι.

432. Λέξεις πού υπάρχουν ἀμφιβολία σέ ποιὰ συλλαβὴ θὰ τονιστοῦν.—Υπάρχουν μερικὲς λέξεις, προπάντων σύνθετες ἢ λόγιες, πού μερικοὶ ἀμφιβάλλουν σέ ποιὰ συλλαβὴ πρέπει νὰ τίς τονίσουν ἢ πού τονίζονται λανθασμένα.

Εἶναι σωστὸ νὰ τονίζωμε :

ἀντραδέρφη, γυναικαδέρφη (¹).

ἐγκυκλοπαιδεῖα, προπαιδεῖα, ὅπως καὶ *παιδεῖα· ἐπικράτεια*, ὅπως καὶ *ἐγκράτεια· συντέλεια* ὅπως καὶ *ἀτέλεια, ἐντέλεια· χίμαιρα*.

Κηφισιά, ὄχι *Κηφισία* (²), *Λιβαδεῖα* (ἀρχ. *Λεβάδεια*), *Αἰγιάλεια*, *Ἐρέχθειο*, *Κίτιο* (³), *Μαντίνεια*, *Πάγγαιο*, *Τανάγρα* (⁴), *Φιγαλία* (⁴),—*Θάλεια* (⁵), *Κόριννα* (⁶), *Ρηγίλλη* (⁴), *Σίβυλλα*.

Συνώνυμα

433. Συνώνυμα ἢ συνώνυμες λέξεις λέγονται λέξεις διαφορετικὲς ἀναμεταξύ τους πού ἔχουν τὴν ἴδια περίπου σημασίαν :

ραβδὶ—ματσούκα—βέργα—βίτσα—γκλίτσα—μπασιτούνι—πατερίτσα. ξημερώνει—χαράζει—γλυκοχαράζει—φέγγει—φωτίζει—ἀσπρογαλιάζει.

ἀπλώνω—ξαπλώνω—τεντώνω—τσιτώνω.

Ἡ συνωνυμία δὲ βρίσκεται μόνο ἀνάμεσα σὲ λέξεις τῆς ἴδιας γραμματικῆς κατηγορίας (λ.χ. οὐσιαστικά, ρήματα κτλ.) παρὰ καὶ σὲ λέξεις μὲ διαφορετικὴ φύση ἢ καὶ σὲ φράσεις ὁλόκληρες. Συνώνυμα λ.χ. τοῦ ἐπίθετου *κοντός* εἶναι καὶ τὰ οὐσιαστικά *κοντορεβιθούλης, φασούλι·* τοῦ λιγνός οἱ φράσεις *πετοὶ καὶ κόκαλο, μετριοῦνται οἱ πλευρές του, νὰ τὸν φουξήξης πέφτει* κτλ.

434. Τὰ συνώνυμα ἐκφράζουν τὴν ἴδια ἔννοια μὲ μικρὲς διαφο-

1. Εἶναι πιὸ κανονικὸ νὰ τονίζωμε *ἀεροπλάνο, κινηματογράφος*, ἂν καὶ παρατηροῦμε κάποια τάση νὰ τονιστοῦν οἱ λέξεις αὐτὲς στὴν προπαραλήγουσα.—2. Ἡ σημερινὴ τοπωνυμία *Κηφισιά*, ὀνομασμένη ἀπὸ τὸ ποτάμι *Κηφισός*, μετονομάστηκε *Κηφισία* (καὶ μάλιστα *Κηφισσία*), ἐπειδὴ νομίστηκε πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ ἀρχαῖος τύπος τῆς λέξης.—3. Ἀρχαία πόλη καὶ ὥς σήμερα μητροπόλη στὴν *Κύπρον*.—4. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν καὶ *Τάναγρα, Φιγάλεια, Ρήγίλλα*.—5. *Θάλεια* λεγόταν μιὰ ἀπὸ τίς Μοῦσες, *Θαῖλλα* (*Εὐθαῖλλα*) ὀνομάζονται σήμερα πολλὲς γυναῖκες.—6. *Κόριννα* λεγόταν ἡ ἀρχαία ποιήτρια, *Κορίννα* ὀνομάζονται σήμερα πολλὲς γυναῖκες.

ρὲς καὶ ἀποχρώσεις. Αὐτὲς μποροῦν νὰ ὑπάρχουν (ἂν καὶ τὰ ὄρια δὲν εἶναι πάντοτε καθαρὰ):

α) Σὲ οὐσιαστικὲς διαφορὲς τῶν ἑννοιῶν ποὺ ἐκφράζονται: πέτρα, πετρίτσα, πετράδι, πετραδάκι, λιθάρι, βότσαλο, λιλάδι, χαλίκι, ἀμάδα, κοτρόνι, βράχος, κατσάβραχο, ριζιμιό, κουφολίθι, σαπολίθι, σαπόπειρα κτλ.

βλέπω, κοιτάζω, ξεχωρίζω, διακρίνω, ἀναβλέπω, ἀγναντεύω.

β) Σὲ διαφορετικὸ χρωματισμὸ τῆς ἴδιας περίπου ἑννοίας: πέθανε, τελείωσε, ξεψύχησε, ἔσβησε, μᾶς ἄφησε γειά, μᾶς ἄφησε χρόνους.

ψηλός, τετράψηλος, ἐφτάψηλος, ὀρθόψηλος, πανύψηλος, θεόρατος, πελώριος, γίγαντας, γιγαντένιος, λέλεκας, κυπαρίσσι, κατάρτι, καμήλα, φουρνόξυλο, ταβανόσκουπα, τηλεγραφόξυλο, οὐρανοξύστης.

ξυπνός, ξεφτέρι, φωστήρας, πονηρός, παμπόνηρος, τετραπέρατος, τετραπερασμένος, ἀνοιχτομάτης, ἀλεπού, σπίθα, πανοῦργος, πολυμήχανος.

435. Οἱ λέξεις τῆς δεύτερης αὐτῆς κατηγορίας βοηθοῦν νὰ διαφοροποιήσωμε τὸ ὕφος ποὺ μεταχειριζόμαστε μιλώντας καὶ ἰδίως γράφοντας. Οἱ συνώνυμες λέξεις μπορεῖ νὰ ἔχουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς νόημα, ἀλλὰ κατὰ τὴν περίστασι καὶ κατὰ τὸ εἶδος ἐκείνου ποὺ γράφομε θὰ προκρίνωμε ἄλλη λέξη.

Σὲ μιὰ ἐπίσημη περίστασι μπορεῖ νὰ ποῦμε *ἀείμνηστος* ἀντὶ μακαρίτης. Κατὰ τὴν περίστασι μιλοῦμε γιὰ *διασκέδασι* καὶ *γλέντι* συντροφιά ἢ *παρέα*. Ἄν θέλωμε νὰ εἰρωνευτοῦμε λέμε *ἀρμάδα* ἀντὶ *στόλος*, *γραῖδιο* ἀντὶ *γριά*, *γριούλα*. Κάποτε λέμε μὲ περισσότερη ἐγκαρδιότητα γιὰ τοὺς πεζοὺς στρατιῶτες οἱ *φαντάροι* καὶ τὰ *φантаράκια* ἢ *ὀνομάζομε* *καμαρώνοντας* τοὺς εὐζώνους *τσολιάδες*. Ἡ διοικητικὴ πάλι γλώσσα, ποὺ προτιμᾷ λέξεις ἀχρωμάτιστες καὶ ὅχι τόσο συνηθισμένες, μπορεῖ νὰ πῇ *λήγω* ἀντὶ *τελειῶνω* καὶ *κλοπὴ* ἀντὶ *κλεψιά*.

Γενικὰ μπορεῖ νὰ παρατηρηθῇ πὼς στὴν καθημερινὴ ἰδιωτικὴ ὁμιλία μπορεῖ νὰ μεταχειριζόμαστε λέξεις καὶ ἐκφράσεις ποὺ δὲ λέγονται στὸν κόσμον ἢ δημόσια καὶ προπάντων δὲν ἀνήκουν στὴ συνηθισμένη γραπτὴ γλώσσα—ἀκόμη λιγότερον στὴν πρότυπη σχολικὴ⁽¹⁾.

1. Τέτοιες εἶναι λ.χ. *μούρη* (γιὰ τὸ πρόσωπο), *κολοκύθια*, *σκαμπάζω*, *ξεφορτώσου με*, *κατέβασε τὰ μούτρα του*, *τοῦ μπήκαν ψύλλοι στ' αὐτιά* κτλ.

436. Ἡ διαφορὰ ὅμως στὸ λεξιλόγιο παρουσιάζεται προπάντων στὴν **ποιητικὴ γλῶσσα**—στὴν ποίηση ἀλλὰ καὶ γενικότερα στὴ γλῶσσα τῆς πεζογραφίας, ἰδίως τῆς λογοτεχνικῆς, ὅταν ὑπάρχῃ ποιητικὴ ἔξαρση. Λέξεις ποιητικῆς προπάντων εἶναι λ.χ. οἱ ἀκόλουθοι:

ἀλάργα (μακριά), **ἀλαφιάζομαι** (τρομάζω), **ἀντάμα**, **ἄρματα ἄρματων**, **ἄτι** (ἄλογο πολεμικό, ἱππασίας), **γοργός**, **διαφεντεύω** (ὑπερασπίζομαι), **κούπα** (ποτήρι, συνήθως ξύλινο, κύπελλο), **λόγκος** (δάσος), **νοτίζω** (βρέχω), **πλουμίζω** (στολίζω, κεντῶ), **πουρνό**, **ρήγας**, **ρόδο**, **τάσι** (μετάλλινο κύπελλο), **τρανός** **τρανεύω** (μεγάλος μεγαλώνω), **σκιάζομαι** (φοβοῦμαι), **φλάμπουρο**, **ψίκι** (πομπὴ γάμου, κηδείας) (').

437. **Ἡ σημασία τῶν συνωνύμων καὶ ὁ πλουτισμός μὲ ἀρχαῖες λέξεις.**—Τὰ συνώνυμα εἶναι μεγάλος πλοῦτος γιὰ μιὰ γλῶσσα. Μὲ τὴ μελέτη τους πλουτίζεται ἡ ἀτομικὴ γλῶσσα, δεῦνεται τὸ μυαλὸ καὶ βαθαίνει ἡ μόρφωση. Γι' αὐτὸ εἶναι χρήσιμο νὰ μελετᾷ κανεὶς πλὴν στοὺς λαογραφικοὺς θησαυροὺς τοὺς δόκιμους συγγραφεῖς, ποὺ καθιέρωσαν τὴ χρῆση τους.

Τὰ συνώνυμα ἔγιναν σὲ πολλὰς περιστάσεις ἀφθονώτερα μὲ τὶς λόγιες λέξεις ποὺ προστέθηκαν στὶς λαϊκῆς, ἰδίως ὅταν αὐτὲς ἦταν ἀφη-

1. Λέξεις ποιητικῆς βρίσκονται λ.χ. σὲ στίχους καθὼς οἱ ἀκόλουθοι:
ἄτι ἀξετίμωτο, φλόγα, φωτιά (Βαλαωρίτης), *ὅταν τρανέψης, γιόκα μου* (Βιζυηνός), *καβαλικεύει τὸ ρηγόπουλο, παίρνει λαγκάδια, στράτες, ροῦγες* (Πολέμης).

Ἄς σημειωθῇ ὥστος πὼς οἱ ποιητὲς χρησιμοποίησαν συχνὰ λέξεις τοῦ τόπου τους ἀπὸ ἄλλη αἰτία, ἐπειδὴ τοὺς ἦταν πιὸ γνωστὲς καὶ οἰκειες καὶ ὅχι γιατί ἤθελαν νὰ μεταχειριστοῦν λέξεις σπάνιες καὶ ξεχωριστές, ὅπως τὶς αἰσθάνεται συνήθως ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης. Καὶ δὲν εἶναι μόνο οἱ λέξεις ποιητικῆς. Πλὴν σ' αὐτὲς μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ ποιητικά, καὶ ἄλλα γραμματικὰ στοιχεῖα, φωνητικὰ ἢ μορφολογικά, ξένα στὴν κοινὴ γλῶσσα. Στους στίχους

*λαχανιασμένος στάθῃ ἐκεί κι ὁ σκύλος, π' ἀγανάχησε
 σὰ ὄρετ' αὐτὰ τὰ μονοπάτια.* (Σικελιανός)

*Ἡ Φλωρεντία, σὰ ν' ἄδειασε, τῆς φάνη μὲς στὸν ὕπνο της,
 τὸ χάραμα ὡς ἀρχίζει.* (Σικελιανός)

ἔχομε τ' ἀκόλουθα ποιητικὰ στοιχεῖα: *στάθῃ* ἀντὶ *στάθηκε*, *π'* ἀντὶ *πού* (160), *ἀγανάχησε* ἀντὶ *κουράστηκε* ἢ *ἀπόστασε*, *ὄρετ'* ἀντὶ *ὄρεθ'* (413), *φάνη* ἀντὶ *φάνηκε*, ὡς ἀντὶ *καθώς*.

Φυσικὰ ὅμως δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ κατάχρηση.

ρημένα ὀνόματα ἢ οὐσιαστικά πού ἐπιδέχονταν διαφοροποίηση, ἐπίθετα καὶ ῥήματα.

καπετάνιος — *πλοίαρχος*· *τζάκι* — *ἐστία* (λ.χ. ἀρρώστιας)· *ἄσπρος* — *λευκός* (λ.χ. διαγωγή)· *ἀνίκητος*, *ἀλύγιστος*, *ἀγονάτιστος*, *ἀτοκάμιστος* — *ἀκατανίκητος*, *ἀκατάλυτος*, *ἀκατάβλητος*, *ἀκαταγώνιστος*, *ἀσυναγώνιστος*, *ἀκαταπόνητος*· *μουρμουρίζω* — *ψιθυρίζω*.

Πλάι στοῦ λεξιλογικοῦ πλοῦτο πού μᾶς δίνει ἔτοιμο ἢ μητρικὴ γλώσσα μᾶς δόθηκε ἡ τύχη νὰ ἔχωμε καὶ δεύτερη πλουσιότατη κληρονομιά ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν κλασικὴ τῆς φιλολογίας, πού φύλαξε μαζί μὲ τὶς ἀρχαῖες λέξεις τόσες ἔννοιες τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Γιὰ τὴ γενικὴ λ.χ. ἔννοια τῆς *συντροφιάς*, πλάι σὲ μερικὲς λαϊκὲς λέξεις συνώνυμες, εἶναι πραγματικὸς πλουτισμὸς γλωσσικὸς οἱ λόγιες *ἀδερφάτο*, *ἔνωση*, *ἔσμός*, *ἐταιρεία*, *θίασος*, *ὀμάδα*, *ὄμιλος*, *σπεῖρα*, *σύλλογος*, *συμμορία*, *σύνδεσμος*, *συνεταιρισμός*, *σύνοδος*, *χορεία* κτλ. Δίνεται ἔτσι μὲ τὶς ἀρχαῖες λέξεις εὐκαιρία νὰ πλουτιστῇ ἡ νέα γλώσσα καὶ ὁ πολιτισμὸς πού ἐκφράζει, ἀπὸ μιὰ δεύτερη ἀνεξάντλητη πηγὴ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ καταφεύγωμε στὴν ἀρχαία γλώσσα χωρὶς ἀνάγκη παίρνοντας λέξεις ταυτόσημες καὶ περιττὲς παρὰ μόνο ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις μὲ ἀποχρώσεις, πού μποροῦν νὰ χρησιμεύουν στὴν ἐννοιολογικὴ ἐμβάθυνση καὶ διαφοροποίησιν τοῦ λεξιλογικοῦ πλούτου καὶ πού μᾶς χρειάζονται πραγματικά.

Ταυτόσημα

438. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνώνυμα πού, καθὼς εἶδαμε, σχεδὸν ποτὲ δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία, ὑπάρχουν καὶ ἄλλου εἶδους λέξεις, πού ἡ σημασία τους εἶναι ἐντελῶς ἡ ἴδια. Οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται **ταυτόσημα ἢ ταυτόσημες λέξεις** ('):

γιαγιά, *νόνα*, *κυροῦλα*, καὶ *ἀκόμη*, κατὰ τόπους, *βάβω*, *μανιά*, *γενέ* κτλ.

1. Οἱ ταυτόσημες λέξεις ὑπάρχουν ἐπειδὴ συνηθίζονται ἢ καθεμιά σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, χωρὶς νὰ εἶναι καμιά τους κοινὴ, καὶ ἔτσι καταστάλαξαν καὶ λέγονται στὴν κοινὴ γλώσσα περισσότερες ἀπὸ μιὰ λέξη, συνήθως δύο. Ταυτόσημα ὑπάρχουν καὶ σὲ μερικὲς ἄλλες γλώσσες πολιτισμένων λαῶν, ὅταν αὐτὲς δὲν κατόρθωσαν ν' ἀποχτήσουν λεξιλογικὴ ἐνότητα. Ἔργο τῆς λογοτεχνίας εἶναι νὰ κατευθύνῃ πρὸς μεγαλύτερη λεξιλογικὴ ἐνοποίηση,

439. Ἀπὸ τὶς συχνότερες ταυτόσημες λέξεις εἶναι ὀνόματα πουλιῶν, ψαριῶν, φυτῶν, παιδικῶν παιχνιδιῶν καὶ ἄλλες ἀκόμη, ποὺ γιὰ τὸ νόημα ποὺ ἔχουν δὲν πολυσυνηθίζονται στὴν καθημερινὴ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰδίως στὰ μεγάλα κέντρα, ὅπου διαμορφώνεται ἡ κοινὴ γλῶσσα καὶ κατασταλάζει τὸ λεξιλόγιό της. Ταυτόσημες λέξεις τῆς κοινῆς εἶναι λ.χ. :

ἀραποσίτι—καλαμπόκι	μελισσουργὸς—μελισσοφάγος ⁽²⁾
ἀχλάδι—ἀπίδι	ὄρνιθα, ὄρνιθώνας—κότα, κοτέτσι
γάλος—διάνος—κοῦρκος	ξέφωτο—(ἀνα)φεξάδα—ξαίθρα
γίδα—κασίκα	πετεινὸς—κόκορας
τριζόνι—γρύλος	σουσουράδα—τσιλιβήθρα ⁽³⁾
διχάλι, διχάλα—δικράνι ⁽¹⁾	στέγη—σκεπή
(ἐ)πίστομα—μπρούμυτα	φλαμούρι—τίλιο
καταγῆς—χάμω	χύνομαι—χιμῶ
κοκκινογούλια—παντζάρια	ψαρόνι—μαυροπούλι ⁽⁴⁾

440. Εἶναι συχνότερες οἱ περιστάσεις ποὺ εἶναι δυνατό νὰ προτιμηθῇ ἓνας τύπος, ὅταν ἡ κοινὴ γλῶσσα, ὅπως τουλάχιστο μιλιέται στὴν πρωτεύουσα, ἔχη καθιερώσει μιὰ λέξη ἢ ὅταν γιὰ ἄλλους λόγους μπορῇ νὰ ξεχωρίσωμε μιὰ ἀνάμεσα ἀπὸ ἄλλες ταυτόσημες. Ἀναγράφονται μερικά παραδείγματα :

διατηρώντας μερικὲς ὡς συνώνυμα, ὅπως ἔγινε ἤδη μὲ λέξεις καθὼς *κούπα*, *τάσι*, *τρανὸς* κτλ.

Μερικὲς λέξεις ποὺ γιὰ πολλοὺς εἶναι ταυτόσημα ἔχουν κάποια διαφορὰ καὶ εἶναι στ' ἀλήθεια συνώνυμα· λ.χ. *δόλωμα*—*πλάνος* (αὐτὸ λέγεται ὄχι μόνον γιὰ τὰ ψάρια, καθὼς τὸ *δόλωμα*, ἀλλὰ καὶ γιὰ τ' ἀγρίμια). Στὰ συνώνυμα ἀνήκουν, καὶ ὄχι στὰ ταυτόσημα, καὶ λέξεις ποὺ δὲν ἐκφράζουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρᾶγμα, καθὼς λ.χ. οἱ ποικίλες λέξεις ποὺ μεταχειρίζονται στὰ διάφορα μέρη γιὰ τὰ παραθυρόφυλλα κατὰ τὸ εἶδος τους: *παντζούρια* ἢ *ξώφυλλα*—*σκοῦρα* ἢ *κανάτια*—*γρίλιες* κτλ.¹ ἔτσι καὶ λέξεις καθὼς: *στάμνα*—*κανάτα*, *συδαυλίζω* ἢ *συνταυλῶ* (τῇ *φωτιά*, προσθέτοντας *δαυλιά* καὶ *ξύλα* γιὰ προσανάμματα)—*ξεθέλω* (ἀνασκαλίζω τῇ *φωτιά* γιὰ νὰ ψήσω κάτι) κτλ.

1. Γεωργικὸ ἐργαλεῖο ξύλινο μὲ δύο δόντια σὰν πιρουνί, γιὰ τὸ ἀλῶνισμα καὶ τὸ λίχνισμα.—2. Πουλί, ἀρχ. *μέρουφ*.—3. Πουλί, ἀρχ. *σεισοπνγίς*.

4. Μὲ τὴν ποικιλία ποὺ παρουσιάζει ἡ γλωσσικὴ χρῆση στὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας τυχαίνει μερικὲς ἀπὸ τὶς λέξεις ποὺ εἶναι στὴν κοινὴ γλῶσσα ταυτόσημες νὰ ἔχουν σὲ μερικά μέρη διαφορετικὴ σημασία, καὶ τὸ ἀνάποδο. Σὲ μερικά μέρη λ.χ. ξεχωρίζουν τὰ *παντζάρια* ἀπὸ τὰ *κοκκινογκούλια* (αὐτῶν δὲν τρώγεται ἡ ρίζα παρὰ μόνον τὰ φύλλα τους)² ἄλλοι πάλι ὀνομάζουν καϊσιά τὰ βερίκοκα ἐνῶ στὴν Ἀθήνα πολλοὶ τὰ ξεχωρίζουν.

κουτάλι (χουλιάρι), μέτωπο (κούτελο), μονδιάστρα (τσούχτρα, ἀρχ. νάρκη), παρτσούκλι (παράβαλμα, παραγκώμι, παρανόμι, πινόμι), ποδιά (μπροστέλα), σιτεύω, σιτεύομαι γιὰ τὸ κρέας ποῦ τρυφεραίνει (δαμάζω), σκαρφαλώνω (σκαντζουρώνω-σκαλώνω), σκόρος (βότρυδα), τριζόνι (τρωξαλλίδα), τσαλαπετεινός (ἀγριοπετεινός, ἀγριοκόκορας), τσιπούρα (χρυσόφα, ξόφα), φασκομηλιά (ἀλίσφακιά, ἀσφάκα), φάκα (καπάντζα), φλιτζάνι (κουπάκι), χτυπῶ (βαρῶ).

441. Ἰδιωματισμοί.—Μιά λέξη ποῦ δὲν ἀνήκει στὴν κοινὴ γλῶσσα παρὰ συνηθίζεται σ' ἓνα ἢ σὲ περισσότερα *ιδιώματα* (τοπικὲς γλῶσσες) λέγεται *ιδιωματισμός* ἢ *ιδιωματικὴ λέξη*. Ἰδιωματικὰ εἶναι λ.χ. τὸ γλακῶ τρέχω, μπαλοτὲ τουφεκιά, ποῦ λένε στὴν Κρήτη (!).

Οἱ ιδιωματισμοὶ πρᾶπει ν' ἀποφεύγωνται, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιστάσεις ποῦ δὲν ὑπάρχει λέξη πιὸ κοινὴ γιὰ τὴν ἔννοια ποῦ ἐκφράζουν ἢ ὅταν εἶναι δυνατὸ νὰ χρησιμέψουν ὥς συνώνυμα.

Φωνητικὰ διπλόμορφα

442. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ταυτόσημα, ποῦ εἶναι διαφορετικὲς λέξεις γιὰ τὴν ἴδια ἔννοια, ὑπάρχουν περιστάσεις ποῦ μεταχειριζόμαστε στὴν κοινὴ γλῶσσα γιὰ τὴν ἴδια ἔννοια μιὰ λέξη μὲ δύο διαφορετικούς τύπους. Τέτοιες λέξεις μὲ διπλὴ φωνητικὴ μορφή ὀνομάζονται *φωνητικὰ διπλόμορφα* : *παιχνίδι* (*παιχνιδιάρης*)—*παιγνίδι*.

443. Ἀναγράφηκαν ἤδη στὰ παραπάνω κεφάλαια ἀνάλογα παραδείγματα, ὅπου ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο τύπους γεννήθηκε ἀπὸ ἀφαίρεση, λ.χ. *ἐξοδεύω*—*ξοδεύω* (172)· ἀπὸ πρόταξη, λ.χ. *βδέλλα*—*ἄβδέλλα* (174)· ἀπὸ ἀλλαγὴ, λ.χ. *ἐγγόνι*—*ἄγγονι* (175)· ἀπὸ ἄλλα πάθη φωνηέντων, λ.χ. *ξυράφι*—*ξουράφι* (178), ἢ συμφώνων, λ.χ. *τρίποδο*—*στρίποδο* (188), ἢ ἀπὸ λόγιες λέξεις ποῦ καθιερώθηκαν πλαί στὶς ἀντίστοιχες λαϊκὲς,

1. Κάποτε μορεῖ μιὰ λέξη νὰ εἶναι κοινὴ ἀλλὰ μιὰ σημασία της νὰ εἶναι ιδιωματικὴ, καθὼς λ.χ. στὸ *ἀνήμερα*, ἡ κοινὴ σημασία εἶναι : τὴν ἴδια τὴ μέρα, *ἀνήμερα τῶν Χριστογεννῶν*, ἐνῶ σὲ μερικὰ ιδιώματα σημαίνει τὴν παραμονὴ ἢ τὴν ἐπαύριο. Γιὰ φωνητικούς ιδιωματισμούς βλ. μερικὰ παραδείγματα (445). Ὑπάρχουν καὶ ιδιωματισμοὶ μορφολογικοὶ, καθὼς λ.χ. *φαίνονται* ἀντὶ *φαίνονται*, ὅπως ὑπάρχουν καὶ συντακτικοὶ ιδιωματισμοὶ, καθὼς *φαίνεται μου* ἀντὶ *μοῦ φαίνεται*. Γλωσσικὸ στοιχεῖο ποῦ δὲν ἀνήκει στὴν κοινὴ ἀλλὰ καὶ ποῦ ἔχει μεγάλῃ διάδοσιν λέγεται *ἐπαρχωτισμός* (ἀντὶ *ιδιωματισμός*)· ἔτσι λ.χ. τὸ *σὲ χαρίζω* ἀντὶ *σοῦ χαρίζω*, ποῦ λέγεται ἀπὸ τοὺς μισοὺς σχεδὸν Ἑλληνες.

λ.χ. κρύσταλλο—κρούσταλλο (225). 'Υπάρχουν καὶ ἄλλα ἀνάλογα ἢ διαφοροετικά παραδείγματα :

γκρεμνός—γκρεμός, γκρεμίζω	πίτερο—πίτουρο
γρατσουνίζω—τσαγκρουνίζω	πλεξίδα—πλεξούδα
ζωγραφιά—ζουγραφιά	πρινάρι—πουνράρι
θρέφω—τρέφω	σκιά—ἴσκιος
μυρμήγκι—μερμήγκι	σπάγος—σπάγγος
περιπλοκάδα—περικοκλάδα	ψηφῶ—ἄψηφῶ.

Ἀνάλογα εἶναι μερικά διπλόμορφα πού γεννιοῦνται μὲ ποιητικὲς λέξεις : *δεντρί* (*δέντρο*), *καθάριος* (*καθαρός*), *στερφεύω* (*στερεύω*).

444. Στὰ φωνητικά διπλόμορφα ἀνήκουν καὶ μερικά ρήματα, πού ἔχουν δεύτερο φωνητικὸ τύπο ὅταν γίνωνται δεύτερα συνθετικά σὲ λόγια σύνθετα. Τέτοια ρήματα εἶναι :

(ἀ)γγίζω, ξαναγγίζω (¹)	ἀλλὰ προσ-εγγίζω
μιλῶ, παραμιλῶ, ξαναμιλῶ	συν-ομιλῶ (συνομιλία)
μοιάζω, παραμοιάζω	παρ-ομοιάζω
μπαίνω, παραμπαίνω, ξαναμπαίνω	παρ-εμβαίνω (παρέμβαση)
ρουφῶ, ἀναρουφῶ, σιγορουφῶ	ἀπο-ρροφῶ, (ἀπορρόφηση, ἀπορροφητικός).

Γιὰ τὰ ρήματα μὲ διπλὸ ἐνεστώτα, καθὼς *σπῶ*—*σπάνω*, *πλημμυρίζω*—*πλημμυρῶ* κτλ. βλ. Τρίτο μέρος, Ρήματα (Τὰ θέματα, 926).

445. Εἶναι συχνότερες οἱ περιστάσεις ὅπου ὁ ἕνας φωνητικὸς τύπος εἶναι κοινότερος ἢ πού εἶναι δυνατό νὰ προτιμηθῇ. Ἀναγράφεται αὐτὸς στ' ἀκόλουθα παραδείγματα ἔξω ἀπὸ τὴν παρένθεση :

ἀλεπού (*ἄλωπού*), *ἀνακατώνω* (*ἀνσκατώνω*), *γαλατερό* (*γαλαχτερό*), *γεμάτος*—*γεμίζω* (*γιομάτος*—*γιομίζω*), *γερός* (*γειρός*), *γυμνός* (*γδυμνός*), *καθρέφτης* (*κατρέφτης*), *καταβόδιο*—*καταβόδωνω* (*κατενόδιο*—*κατενοδώνω*), *κρεμμύδι* (*κρομμύδι*), *κάμαρα* (*κάμρα*), *μελιτζάνα* (*μελιτζάνα*), *μυρωδιά* (*μυρουδιά*), *ὀρθός*—*ὀλόρθος* (*ὀρτός*—*ὀλόρτος*), *ποθαίνω* (*ποθαίνω*), *πετυχαίνω* (*ἐπιτυχαίνω*), *πληρώνω* (*πλερώνω*), *ροχαλίζω* (*ρουχαλίζω*), *ρώγα* (*ράγα*), *σκαρφαλώνω* (*σκαρβελώνω*), *σκουλαρίκι* (*σκολαρίκι*), *σκουντῶ* (*κουντῶ*—*κουντερίζω*), *στραμπουλίζω* (*στραγγοουλίζω*), *στρίγλα*—*στριγλίζω* (*στρίγκλα*—*στριγκλίζω*), *σφήκα* (*σφήγκα*), *σφυρίζω* (*σουράω*),

1. Τὸ *μεταγγίζω* χύνω ἀπὸ ἓνα ἀγγεῖο σὲ ἄλλο, εἶναι σύνθετο ἀπὸ διαφοροετικὴ λέξη.

τρικλίζω (τρεκλίζω), τσουνκίδα (τοικνίδα), ύφαίνω (φαίνω), φιλενάδα (φιλινάδα, φιλονάδα), φλούδα (φλοίδα), φτιάνω (φκιάνω), ψωνίζω (ψουνίζω) (¹).

446. Μερικὲς ξένες λέξεις πού λέγονται στή γλώσσα μας μέ γκ ἀλλά καί μέ γ εἶναι προτιμότερο νά γράφονται μέ γ : γρίλια (γκρίλια), γρίνια-γκρινιάζω (γκρίνια-γκρινιάζω). Εἶναι προτιμότερες οἱ γραφές μέ γ, β, δ ἀντί γκ, μπ, ντ σέ λέξεις καθὼς Βαγδάτη, βεδουίνος, γαλότσα, γιουβέτσι, γόμα, γόντολα, δερβίσης, διβάνι, κάδρο, πούδρα, φόδρα.

447. Λέξεις πού λέγονται κάποτε λανθασμένα. — Ἐκτὸς ἀπὸ τίς λέξεις πού λέγονται μέ δεύτερο φωνητικὸ τύπο ὑπάρχουν καί μερικὲς ἄλλες, λόγιες, πού λέγονται κάποτε λανθασμένα ἢ πού μερικοὶ ἀμφιβάλλουν πῶς πρέπει νά τίς ποῦν.

Σωστὸ εἶναι νά λέμε ἀνησυχητικὸς καί ὄχι ἀνησυχαστικὸς (²), ἐγκαινιάζω καί ὄχι ἐγκαινιζώ (³), Καλλίδρομο καί ὄχι Καλλιδρόμιο (⁴), Κηφισιά καί ὄχι Κηφισία (432), Λεμεσὸς (μ' ἓνα σ) καί ὄχι Λεμησός.

Λέγεται Ἀμφιαράειο ἀλλὰ καί Ἀμφιάρειο (⁵), Κλυταιμνήστρα ἀλλὰ καί Κλυταιμήστρα (⁶).

'Ιδιωτισμοί

448. Συνηθίζομε στή γλώσσα μας πολλὲς ἐκφράσεις (¹) πού λέγονται μόνο σ' αὐτὴ καί ἔχουν πάρει ξεχωριστὴ σημασία. Οἱ ἐκφράσεις

1. Ἡ *σεγκούνα* λέγεται καί *σιγκούνα*, ὅπως προφέρεται στή Ρούμελη καί στή βορειότερη Ἑλλάδα. Μερικὲς ἄλλες λέξεις εἶναι παρώνυμα συγγενικά καί ὄχι φωνητικά διπλόμορφα : *ξυπνητήρι* — (καλὰ) *ξυπνητούρι*.

2. Τὸ ἐπίθετο *ἀνησυχητικὸς* σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ *ἀνησυχῶ* καί ὄχι ἀπὸ τὸ *ἡσυχάζω*. Λέγεται ὅμως *καθησυχαστικὸς*, ἀπὸ τὸ *καθησυχάζω*. — 3. Τὸ *ἐγκαινιάζω* σχηματίστηκε τὸν τελευταῖο αἰῶνα ἀπὸ τὰ *ἐγκαίνια*, πού λέγονται στὸν πληθυντικό. Τὸ *ἐγκαινιζώ* εἶναι παλαιὸ (ἀπὸ τὸ *ἐν-καινιζώ*). — 4. *Καλλίδρομο* (καί ἀρσενικὸ *Καλλίδρομος*), ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἱστορία βουνὸ στή Φθιώτιδα κοντὰ στίς Θερμοπύλες. — 5. *Ἀμφιάρειο* καί *Ἀμφιαράειο* λεγόταν τὸ μαντεῖο καί ὁ ναὸς (κοντὰ στὸν Κάλαμο τῆς Ἀττικῆς) τοῦ Ἀμφιάραιου, ἀρχαίου μάντη καί ἀργοναύτη, πού πέθανε στὸν Ὠρωπὸ. — 6. *Κλυταιμνήστρα* ἦταν, καθὼς φαίνεται, τ' ὄνομα τῆς γυναίκας τοῦ Ἀγαμέμνονα, ἀλλὰ καί *Κλυταιμνήστρα* γράφεται κατὰ παλιά, ἴσως καί ἀρχαία, παραδόση.

7. Ἡ λέξη *ἐκφραση*, πού σημαίνει γενικά τὸν τρόπο πού ἐκφράζεται κανεῖς, τὸν τρόπο πού διατυπώνεται ἓνα νόημα, ἔχει καί πιὸ περιορισμένη σημασία. Σημαίνει ἔνωση στερεότυπη ἀπὸ δύο ἢ περισσότερες λέξεις : *στ' ἀλήθεια* (ἐκφραση ἐπιρρηματική, πού σημαίνει *ἀλήθεια*, *ἀληθινά*).

αὐτὲς λέγονται **ιδιωτισμοί**: ὁ Τάκης περπατεῖ στὰ δύο, ἡ Νίτσα πάτησε στὰ πέντε, ὅπου φύγη φύγη, ἀκούονταν φωνὲς καὶ κακό.

449. Ἡ λέξη **ιδιωτισμός** δὲν πρέπει νὰ μπερδεύεται μὲ τὴ λέξη **ιδιωματισμός**. Οἱ **ιδιωτισμοί** εἶναι στοιχεῖα ἐκφραστικὰ καὶ ἀναντικατάστατα, ποὺ πλουτίζουν τὴν κοινὴ γλῶσσα. Οἱ **ιδιωματισμοί** εἶναι στοιχεῖα διαλεχτικά, ποὺ συνηθίζονται σὲ διάφορα ἰδιώματα, εἶναι ὅμως ἀγνωστα στὴν κοινὴ καὶ δὲν πρέπει νὰ γράφονται σ' αὐτὴ χωρὶς ἰδιαίτερο λόγο (441).

450. Οἱ **ιδιωτισμοί** εἶναι πολλῶν εἰδῶν. Ξεχωριστὰ συχνοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ γίνονται μὲ τὴν ἐπανάληψη τῆς ἴδιας, ὁμοίας, συνώνυμης ἢ ἀντίθετης λέξης, ποὺ κάποτε ἐνώνεται μὲ τὴν πρώτη μὲ τὸν σύνδεσμο καὶ (κι) ἢ τὴν πρόθεση γιὰ.

ὄλοι ὄλοι, ὄσα ὄσα, ἔτρεχε ἔτρεχε ὥσπου σωριάστηκε, ἔκανε κρύο καὶ κρύο, ράβε ράβε ὅλη μέρα τελείωσε τὸ φόρεμα, βρέχε βρέχε στὸ τέλος πλημμύρισε — ἔτσι κι ἔτσι, ἴδια κι ἴδια, ἴσια κι ἴσια, μόνο καὶ μόνο, ὅλα κι ὅλα, πέρα γιὰ πέρα, κάθε λίγο καὶ λιγάκι, κόσμος καὶ κοσμάς (κοσμάκης), σωστός κι ὁλόσωστος, καλὴ κι ὑπέρκαλη (περίκαλη).

ἄκρες μέσες, ἀργὰ γρήγορα, αὐριο μεθαύριο, ἔπειτα ὕστερα, κουτσὰ στραβά, μέρα νύχτα, ὀρθὰ κοφτά, συχνὰ πυκνά, τώρα ὕστερα, φαρδιά πλατιά· χειμῶνα καλοκαίρι — μαλλιά κουβάρια, μέρα μεσημέρι — γέννημα καὶ θρόμμα, δανεικὰ κι ἀγύριστα, ἱερὰ καὶ ὄσια, κακὸ καὶ στραβό, καλὸς καὶ ἄξιος, φοβερός καὶ τρομερός, φόβος καὶ τρόμος, ἔρημη καὶ μοναχὴ, θεοὶ καὶ δαίμονες, παντοῦ καὶ πάντα, κάθε Πάσχα καὶ Λαμπρὴ, φωτιὰ καὶ λαύρα, φωτιὰ καὶ τσεκούρι, ὄρη καὶ βουνά, στὴ χάση καὶ στὴ φέξη — ἀπ' ἔξω κι ἀνακατωτά, παστρικά καὶ ξάστερα, κάθε ὥρα καὶ στιγμή, μὲ τὸν καιρὸ κι ἀγάλι ἀγάλι, ἀριὰ καὶ ποῦ, παίρνει καὶ δίνει, μιὰ γιὰ πάντα, γιὰ καλὸ κακό — θὰ πάη ποῦ θὰ πάη, ἔφυγε ποῦ ἔφυγε — καὶ ποῦ εἶσαι ἀκόμη, αὐτὸς τῇ δουλειά του, νὰ παιδὶ νὰ μάλαμα, ἐδῶ τὸ εἶχε ἐκεῖ τὸ εἶχε, δουλειὰ ἄλλο τίποτε, θέλεις δὲ θέλεις κτλ. κτλ.

451. Διαφέρουν ἀπὸ τοὺς **ιδιωτισμοὺς** οἱ **παροιμιακὲς φράσεις**, στερεότυπες ἐκφράσεις καὶ αὐτὲς, γεννημένες συχνὰ ἀπὸ παροιμίες, ποὺ μὲ κάποια μεταφορὰ χαρακτηρίζουν παραστατικότερα ὅ,τι θὰ λεγόταν ἄλλιῶς μὲ κυριολεξία: σιγανὸ ποτάμι, τῆς τρελῆς τὰ μαλλιά, τρεῖς κι ὁ κοῦκος, γιὰ ψύλλου πῆδημα, μιὰ τρύπα στὸ νερό, ἔξω ἀπ' τὰ δόντια.

452. Στὸ φραστικὸ πλοῦτο τῆς γλῶσσας ἀνήκουν ἀκόμη καὶ τῆς

χαρίζουν ἐκφραστικότητα καὶ ὁμορφιά μερικά ἄλλα ἐκφραστικά μέσα. Αὐτὰ εἶναι :

α) Οἱ παροιμίαι, φράσεις λαϊκῆς ποῦ ἐκφράζουν κάτι μὲ παρομοίωση ἐπιγραμματικά: *παπούται ἀπὸ τὸν τόπο σου κι ἄς εἶν' καὶ μπαλωμένο, ράβε ξήλωνε δουλειὰ νὰ μὴ σοῦ λείπη.*

β) Τὰ γνωμικά, εἶδος καὶ αὐτὰ παροιμίαι, ποῦ δὲν ἔχουν ὅμως πάντοτε μιὰ μεταφορὰ καὶ φανερώνουν μιὰ πραχτική ἀλήθεια ἢ δίνουν παραγγέλματα γιὰ τὴ λαϊκὴ ζωὴ: *καθαρὸς οὐρανὸς ἀστραπὲς δὲ φοβᾶται, τὸ αἷμα νερὸ δὲ γίνεται· καὶ χωρὶς μεταφορὰ: ἄνθρωπος ἀγρόμαμος ξύλο ἀπελέκητο, ἄκουε πολλὰ καὶ λέγε λίγα, ἢ φτώχεια θέλει καλοπέραση, γέρο βοριά ἀρμένιζε καὶ νότο παλικάρι.*

γ) Φράσεις ἱστορικές, γεννημέναι ἀπὸ ἱστορικά ἢ τοπικά περιστατικά ἢ ποῦ εἰπώθηκαν ἀπὸ ἱστορικά πρόσωπα: *σὰ σ' ἄρῃσει μπαρμπα-Δάμπρο, ξαναπέρανα ἀπὸ τὴν Ἄντρο, ἔγινε τοῦ Κουτρούλη τὸ πανηγύρι (ἢ ὁ γάμος).*

Τὸ ἄν ἐσπάρθη πολλὲς φορὲς, ἀλλὰ δὲν ἐφύτρωσε. (Κολοκοτρώνης)

Οἱ βιολιτζήδες ἄλλαξαν, ὁ χαβὰς μένει ὁ ἴδιος. (Κολοκοτρώνης)

δ) Φράσεις λογοτεχνικές, παρμέναι ἀπὸ τὴ λογοτεχνία, ποῦ μνημονεύονται γιὰ μιὰ ἀλήθεια ποῦ ἐκφράζουν, γιὰ τὴν ἐπιγραμματικότητα ἢ τὴν ὁμορφιά τους.

Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα. (Ἐρωτόκριτος)

Γιὰ ἰδέεσ καιρὸ ποῦ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ, τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριά καὶ βγάξει ἡ γῆς χορτάρι. (δημ.)

Καλύτερα μιὰς ὥρας ἐλεύθερῃ ζωῇ παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακή. (Ρήγας)

Περασμένα μεγαλεῖα καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς. (Σολωμός)

Πάντ' ἀνοιχτά, πάντ' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου. (Σολωμός)

Ὅποιος πεθάνῃ σήμερα χίλιες φορὲς πεθαίνει. (Σολωμός)

Ἡ δύναμή σου πέλαγο κι ἡ θέλησή μου βράχος. (Σολωμός)

Ἄν εἶμαι Χάρος χαλαστής, εἶμαι καὶ Χάρος πλάστης. (Βαλαωρίτης)

Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος; Ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου; (Βαλαωρίτης)

Ἡ ἀκατάλυτῃ ψυχῇ τῶν Σαλαμίνων. (Παλαμᾶς)

Τὸ σήμερα ἦτανε νωρὲς, τ' αὔριο ἀργὰ θὰ εἶναι. (Παλαμᾶς)

453. Δόγιοι ιδιωτισμοὶ. Δόγιες παροιμίαι καὶ φράσεις.—

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς ιδιωτισμοὺς λέγονται, ἂν καὶ συνήθως δὲν ἔχουν τόσο πλατιὰ χρῆση, καὶ **ιδιωτισμοὶ λόγιοι**: ἔφτασε στὸ ἄκρον ἄωτο τῆς εὐτυχίας. Λέγονται ἀκόμη κάποτε παροιμίαι ἀρχαῖαι, γνω-

μικὰ καὶ ἄλλες φράσεις ἀρχαϊκῆς, ἐκκλησιαστικῆς προπάντων, ἢ ἱστορικῆς καὶ λογοτεχνικῆς: σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει, καὶ ὁ ἀκηκοὺς μεμαρτύρηκε, δὸς μοι πᾶ σῶ.

Οἱ λόγιοι ἰδιωτισμοὶ ἔχουν συνήθως γραμματικὰ στοιχεῖα ποὺ δὲ συνηθίζονται πιά στὴ σημερινή γλῶσσα· λ.χ. ἐκ γενετῆς, μὲ τὴν πρόθεσιν ἐκ· ἐν τάξει μὲ τὴν πρόθεσιν ἐν καὶ τὴν ἀρχαία δοτικὴ ἀβρόχοις ποσὶ, ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ κτλ.

454. Λόγιοι ἰδιωτισμοὶ καὶ φράσεις εἶναι: κλαίει καὶ ὀδύρεται, ἐκ τῶν προτέρων, ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐξ ὄψεως, κατ' ἀρχήν, κατ' ἐξοχήν, ἕτερον ἐκότερον, βίος ἀβίωτος, κακὴν κακῶς, θεῖον δικαίον, ἐλέω Θεοῦ, μακαρίᾳ τῇ λήξει, ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐσιτῶν—γνώθι σαυτὸν, μηδὲν ἄγαν, σπεῦδε βραδέως κτλ.

ἄρον ἄρον, ἢ ἐσχάτη πλάνη, ὅσοι πιστοί, πρόβατον ἀπολωλός, στήλη ἄλατος, σῶσον Κύριε, τὴν κεφαλὴν ἐπὶ πύνακι, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα, ὕπνος δικαίων, χαῖρε βάθος ἀμέτρητον· ἔγινε τὸ ἀνάστα ὁ Θεός, τοῦ ἔφαλε τὸν ἀναβαλλόμενον κτλ.—ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ—τὸ μὲν πνεῦμα προθύμῳ ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενῆς, οὐκ ἔστιν μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον· τυρβάζη περὶ πολλὰ, ἐνὸς δὲ ἔστι χρεῖα κτλ.

εἰς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς (Ὅμηρος), κτήμα ἐς αἰεὶ (Θουκυδίδης), εἶνα ἀλλὰ λέοντα (Αἰσωπος),—μολὼν λαβέ, ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τὰς, πάταξον μὲν ἄκουσον δέ, θάλαττα, θάλαττα!, εὐρηκα.

455. Οἱ ἀρχαϊκῆς φράσεις, καὶ μάλιστα οἱ ἱστορικῆς, μπορεῖ φυσικὰ νὰ λέγωνται μὲ τὸν ἀρχαϊκὸν τοὺς τύπον· ἂν ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι εὐκολονόητος ἢ γνωστός, μπορεῖ νὰ λέγωνται πιὸ ἀπλά.

456. Ἱστορικὴ παρατήρηση.—Ἀπὸ τοὺς λόγιους ἰδιωτισμοὺς ἢ τις λόγιες φράσεις διατηρήθηκαν στὴ γλῶσσα, δηλαδὴ ἀκούονταν καὶ λέγονταν πάντοτε, ὅσες συνηθίζονται στὴν ἐκκλησία. Οἱ περισσότερες ὅμως μῆκαν σὲ χρῆσιν, ὅπως καὶ οἱ λόγιες λέξεις, ἀπὸ τοὺς λογίους, ποὺ τις πῆραν ἀπὸ τὰ παλαιὰ κείμενα καὶ βιβλία, ἢ καὶ πλάστηκαν κάποτε ἀπὸ αὐτοὺς.

457. Ἱδιωτισμοὶ ἀρχαϊκοὶ ποὺ κάποτε δὲ λέγονται σωστά.—Ὅσοι μεταχειρίζονται λόγιους ἰδιωτισμοὺς καὶ ἀρχαϊκῆς φράσεις πρέπει νὰ τὰ λένε χωρὶς λάθη:

Τὸ σωστὸ εἶναι	καὶ ὅχι	Στὴ δημοτικὴ λένε
μᾶλλον ἢ ἥτιον	μᾶλλον καὶ ἥτιον	λίγο πολὺ
ἐν रिपῇ ὀφθαλμοῦ	ἐν ροπή ὀφθαλμοῦ	ᾤψε σβῆσε, στὸ λεπτό, ὦ- σπον νὰ πῆς κύμινον κ.ἄ.

458. Οἱ λόγιοι αὐτοὶ ἰδιωτισμοὶ καὶ οἱ ἀρχαϊκῆς φράσεις μπορεῖ νὰ λέγωνται καὶ νὰ γράφονται· μερικῆς ἀρχαϊκῆς ἐκφράσεις παίρνουν τὴ θέσιν καὶ μερικῶν ἀκλίτων. Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ γίνεται χωρὶς λόγο κατάχρησις στίς

λόγιες ἐκφράσεις, ὅταν ὑπάρχῃ ἰσοδύναμη λαϊκή, ἐκφραστικότερη μάλιστα, ἢ ὅταν εἶναι εὐκολο νὰ μπῇ στὴ θέση τῆς ἄλλῃ πιὸ ἀπλή. Ἔτσι λ.χ.

οἱ λόγοι ἰδιωτισμοὶ

ἅπαξ διὰ παντός
 γιὰ πᾶν (κάθε) ἐνδεχόμενον
 ἐν ἀντιθέσει
 ἐν ὅλῳ
 ἐν πάσῃ περιπτώσει
 ἐν πρώτοις
 ἐν συνεχείᾳ
 ἐξ ἡμισείας
 οὕτως εἰπεῖν
 πρὸς τούτοις
 σὺν τῷ χρόνῳ

μποροῦν νὰ λέγωνται

μὰ γιὰ πάντα
 γιὰ καλὸ κακὸ
 ἀντίθετα
 ὅλα ὅλα
 ὅπως καὶ νὰ εἶναι
 πρῶτα πρῶτα, πρὶν ἀπὸ ὅλα
 συνεχίζοντας
 μισὸ καὶ μισό, μισὰ καὶ μισὰ
 νὰ ποῦμε
 κοντὰ σ' αὐτό, ἀκόμῃ
 μὲ τὸν καιρό.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

459. Γενικά.—Λέγονται *κύρια ὀνόματα* τὰ οὐσιαστικά πού σημαίνουν ἓνα ὁρισμένο πρόσωπο, ζῶο ἢ πράγμα. Τὰ κυριότερα εἶδη τῶν κύριων ὀνομάτων εἶναι τὰ *ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων* καὶ τὰ *ὀνόματα τῶν τόπων*, πού λέγονται καὶ *τοπωνυμίες*.

Τοπωνυμίες ὀνομάζονται τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, δηλ. τὰ ὀνόματα τῶν χωρῶν, πόλεων καὶ χωριῶν, ποταμῶν, βουνῶν, νησιῶν, λιμνῶν, τοποθεσιῶν κτλ.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων (*ἀνθρωπωνυμίες*) εἶναι *βαπτιστικά ὀνόματα* ἢ *οἰκογενειακά*.

Α.— Τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων

α) Τὰ βαπτιστικά⁽¹⁾

460. Ἡ καταγωγή.—Τὰ βαπτιστικά ὀνόματα εἶναι ὡς πρὸς τὴν καταγωγή τους :

1. Σὲ μερικὰ μέρη, καθὼς στὴν Κεφαλληνία, συνηθίζουν καὶ διπλὰ βαπτιστικά : *Πετράγγελος*, ἀκόμῃ καὶ *Σιμοσπυράγγελος*.

α) Ἀρχαῖα ἑλληνικά: Ἀλέξανδρος, Ἀριστείδης, Ἀχιλλέας, Λεωνίδας, Περικλῆς, Ἀντιγόνη, Ἰφιγένεια, Οὐρανία, Χαρίκλεια (¹).

β) Χριστιανικά, παρμένα ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν παράδοση, δηλαδή: ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Νέα Διαθήκη καὶ τὸ ἁγιολόγιο: Βασίλης, Δημήτρης, Νικόλας, Πέτρος, Στέφανος, Ἐλισάβετ· ἀπὸ γιορτές: Σταῦρος Σταυρούλα, Σωτήρης, Φώτης Φωτεινή· ἀπὸ ἔννοιες σχετικές μὲ τὴν θρησκεία: Ἰορδάνης, Παναγιώτης, Ἀγγελικὴ, Δέσποινα, Σοφία. Μερικὲς ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς ἔχουν ἐβραϊκὴ καταγωγή: Ζαχαρίας, Λουκάς, Ἐλισάβετ, Μαρία. Ἄλλες εἶναι λατινικές: Ἀντώνης, Κωνσταντῖνος, Παῦλος, Ἰουλία.

γ) Βυζαντινὰ, ἀπὸ τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσα, ἀπὸ βαφτιστικὰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ οἰκογενειακὰ ὀνόματα: Θεοφάνης, Δούκας, Κομνηνός, Παλαιολόγος.

δ) Νέα ἑλληνικά, παρμένα ἀπὸ ἀξιώματα καὶ ἐπικλήσεις: Ρήγας, Ἀρχόντω, Σουλτάνα· ἀπὸ οἰκογενειακὰ ἱστορικῶν προσώπων: Κοραΐς, Τρικoupης· ἀπὸ τοπωνυμίες: Βενετιά· ἀπὸ φυτὰ: Τριαντάφυλλος, Γαρουφαλιά, Γιασεμή, Κρινιώ, Λεμονιά· ἀπὸ ζῶα μὲ χάρη: Πέριδικα, Περιστέρα· ἀπὸ πράγματα εὐχάριστα στὴν γέννησιν: Ζαχάρω, Μελένια· ἀπὸ ὀρυκτὰ καὶ πολýτιμες ὕλες: Διαμαντής, Ἀσημίνα, Κρυστάλλω, Μαλάμω, Μεταξένια, Μόσχω, Σμαράγδα· ἀπὸ ἀστρο: Ἀυγερινός, Ἡλιογέννητη, Πούλια· ἀπὸ ἰδιότητες σωματικὲς καὶ ψυχικὲς καὶ προτερήματα: Ἐάνθος Ἐανθούλα, Δρόσω, Μόρφω, Πανώρια, Διαλεχτή, Πλουμιστή, Τρισεύγενη. Μερικὰ βαφτιστικὰ σήμαιναν ἀρχικὰ εὐχὴ (εὐχετικά): Ζήσης (ποῦ νὰ ζήσῃ), Πολυζώης, Στέργιος, Ἀγόρω, Σταμάτα. Ἄλλα συνδέονται μὲ ἰδιαίτερες δοξασίες: Ἀγοραστός, Βρετός, ἥ μὲ ξεχωριστὰ ἱστορικὰ ἢ ἄλλα περιστατικά: Νικηφόρος, Εὐρήνη, Νίκη, Θεσσαλονίκη, Λαυρία (ἀπὸ τὸ Λαύριον).

ε) Ξενικά: Δορέντζος, Μικὲς, Τζανής, Ἀμαλία, Βιργινία, Λίζα, Μαργαρίτα, Ναταλία, Ὀλγα (²).

1. Οἱ ὀνομασίες αὐτὲς εἶναι λόγιες (218) ἐκτὸς ἀπὸ τ' ὄνομα Ἀλέξανδρος, ποῦ φαίνεται πὼς διατηρήθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἄσχετα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν του καθιέρωση. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά ὀνόματα ποῦ ἔγιναν νωρὶς χριστιανικά καὶ διατηρήθηκαν μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοση (βλ. παρακ. 460 β).

2. Τὰ ξενικά βαφτιστικὰ ἔχουν στὴν γλῶσσα τους τὴν προέλευσίν τους ἀνά-

461. Μετασχηματισμένοι χαϊδευτικοὶ τύποι.—Ἐκτὸς ἀπὸ τοῦς ὑποκοριστικοὺς τύπους ποὺ σχηματίζονται κανονικὰ ἀπὸ τὰ βαπτιστικά, ὅπως καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα οὐσιαστικά, λ.χ. *Δημητράκης*, *Ἀννούλα* (268), συνηθίζονται στὸν κύκλο τοῦ σπιτιοῦ, τῶν συνομηλίκων καὶ τῶν φίλων καὶ ἄλλοι τύποι, συχνὰ συντομώτεροι. Αὗτοί γεννιοῦνται συνήθως στὴ γλώσσα τῶν παιδιῶν, μὲ τὴν ἀφαίρεση συλλαβῶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ βαπτιστικοῦ: *Ἀριστοτέλης*—*Τέλης*· μὲ συγκοπὴ στὴ μέση καὶ πρὸς τὸ τέλος: *Ἀλέξανδρος*—*Ἀλέκος*· μὲ ἀλλαγὴ στὴν κατὰ λέξη: *Δέσποινα*—*Δεσποινιώ*· κάποτε καὶ μὲ κάποια ἀλλαγὴ, ὥστε νὰ ἐπαναληφτῇ ἡ ἴδια συλλαβὴ καὶ νὰ γίνῃ παρήχησις: *Σοφία*—*Φιφή*, *Ἀριστοτέλης*—*Τετέλης*. Οἱ ἴδιοι μετασχηματισμοὶ γίνονται καὶ σὲ ὑποκοριστικά βαπτιστικῶν: *Θανάσης*—*Θανασοῦλης*—*Σούλης*, *Παρασκευούλα*—*Βούλα*, *Ἐλευθερίτσα*—*Ρίτσα*.

Ἕνα βαπτιστικὸ μπορεῖ ἔτσι νὰ ἔχῃ πολλοὺς μετασχηματισμένους τύπους: *Γιάννης*, *Γιαννιός*, *Γιάννος*, *Νάνος*, *Γιαννούλης*, *Νούλης*, *Νάκος*· *Δημήτρης*, *Δημητρός*, *Δῆμος*, *Μίμης*, *Μήτσος*· *Κωσταντῖνος*, *Κωσταντής*, *Κώστας*, *Κωστής*, *Κῶτσος*, *Κωσταράς*· *Ἀναστασία*, *Ἀναστασώ*, *Στασινὴ*, *Στασία*, *Τασία*, *Τάσω*· *Δέσποινα*, *Δεσποινιώ*, *Δεσποινού*, *Δέσπω*· *Θρασύβουλος*, *Θράσος*, *Θρασής*. Κάποτε οἱ μετασχηματισμένοι τύποι παραμερίζουν τὸ ἀρχικὸ βαπτιστικὸ καὶ γίνονται αὐτόνομα βαπτιστικά: *Αἰκατερίνη*—*Κατίνα*.

Συχνὰ περισσότερα ἀπὸ ἓνα βαπτιστικά μετασχηματίζονται στὴν ἴδια λέξη: *Τάκης* μπορεῖ ν' ἀντιστοιχῇ στὸ *Δημήτρης*, *Κωσταντῖνος*, *Παναγιώτης*, *Χρῖστος*· *Κούλα* στὸ *Βασιλική*, *Ἀγγελικὴ*, *Κυριακὴ*, *Παρασκευή*· *Νίνα* στὸ *Κατερίνα*, *Παυλίνα*· *Νίτσα* μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ *Ἀγνή*, ἡ *Εὐγενία*, ἡ *Ἄννα*, ἡ *Ἐλένη*· *Ρίνα* εἶναι ἡ *Κατερίνα*, *Ρήνα* εἶναι ἡ *Εἰρήνη*. Συχνότατοι μετασχηματισμοὶ χαϊδευτικοὶ εἶναι ἡ *Φιφή* καὶ ἡ *Φωφώ*. Γιά τὴν ὀρθογραφίαν μερικῶν βαπτιστικῶν βλ. Παράρτημα, 1099.

β) Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα

462. Ἡ καταγωγὴ.—Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα εἶναι ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τους:

λογη μὲ τὰ νέα ἑλληνικά. Ἀνάλογη σημασία εἶχαν λ.χ. τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά (*Πολύβιος* δηλ. *Πολυζώης*), τὰ λατινικά (*Παῦλος* μικρός), τὰ ἑβραϊκά (*Ἄννα* ἔλεος τοῦ Θεοῦ, *Ἰωάννης* ὁ Θεὸς (*Ἰεχωβά*) εἶναι πολυέλεος, *Ἐμμανουήλ* “μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός”, *Θωμᾶς* δίδυμος) κτλ.

α) Πατρωνυμικά, πού ὀνομάζουν τὸ παιδί μὲ τ' ὄνομα (βαφτιστικὸ ἢ ἐπαγγελματικὸ) τοῦ πατέρα ἢ παράγωγό του. Μερικὰ συνηθίζονται σὲ γενική, μὲ παράλειψη τοῦ γιὸς, κόρης: *Πέτρου, Σταύρου, Ἀναγνώστου, Οἰκονόμου*. Τὰ περισσότερα εἶναι ὑποκοριστικά βαφτιστικῶν καὶ ἔχουν τὶς καταλήξεις τῶν ὑποκοριστικῶν (268): *Πέτρος – Πετράκης, Δημήτρης – Δημητράκος, Κωσταντῆς – Κωσταντέλης, Σπανός – Σπανούδης, Γιάννης – Γιαννούλης, Βασίλης – Βασιλόπουλος, Θανόπουλος, Χριστόπουλος* (1). *Οἰκονομόπουλος*.

Καταλήξεις τῶν πατρωνυμικῶν εἶναι καὶ οἱ λόγιες:

-ίδης, -άδης, -ιάδης: Γιάννης – Γιαννίδης καὶ Ἰωαννίδης, Σπύρος – Σπυρίδης, Νικόλας – Νικολαΐδης, Δημήτρης – Δημητριάδης, Φώτης – Φωτιάδης. Οἰκονόμος – Οἰκονομίδης.

Κατὰ τόπους συνηθίζονται καὶ ἄλλες παραγωγικὲς καταλήξεις γιὰ τὰ πατρωνυμικά: *-άτος: Λορεντζάτος* (Κεφαλληνία), *-έας: Δημητρέας* (Μάνη) κτλ.

Σπανιότερα εἶναι τὰ μητρωνυμικά, πού ὀνομάζουν τὸ παιδί ἀπὸ τὴ μητέρα: *Γιαννάκαινας (Γιαννάκαινα)*.

β) Ἐπαγγελματικά, πού βγῆκαν ἀπὸ ὀνόματα πού φανερώουν ἐπάγγελμα ἢ ἀξίωμα: *Σακελλάριος, Ψάλτης*. Οἱ συχνότερες καταλήξεις εἶναι (πρβ. 286): *-ᾶς: Καραβᾶς, Μελᾶς, Μυλωνᾶς, Σκουφᾶς, -άρης: Γρυπάρης* (πού ψαρεύει μὲ τὸ γρίπο), *Μαγγανάρης, Γερακάρης, -τζής: Δεμερτζής, Σαπουντζής* κ.ἄ.

γ) Ἐθνικά, πού φανερώνουν τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς ἢ τῆς διαμονῆς. Ἔχουν τὶς καταλήξεις τῶν ἐθνικῶν (283): *Βαλαωρίτης* (ἀπὸ τὴ Βελαώρα τῆς Εὐρυτανίας), *Πολίτης* (Πόλη), *Μωραΐτης, Λεπενιώτης* (ἀπὸ τὴ Λεπενού), *Μιστριώτης* (Μιστράς), *Καστρινός, Σιφνιός, Συναδηνός, Ψαριανός, Σαντοριναῖος, Μαλτέζος, Κρητικὸς* κτλ. Τοπικὲς καταλήξεις εἶναι: *-άντης, Ὑψηλάντης, -οῦσης, Χαλκούσης* κ.ἄ., ξενικὴ ἢ κατάληξη *-λης, Βάρναλης* (Βάρνα), *Μαρασλῆς* (Μαράσι).

δ) Παρατσούκλια: *Ἀγέλαστος, Γρίβας* (σταχτὶ ἄλογο), *Καράβας, Κόκκινος, Τσόχας* κτλ.

1. Τὰ ὑποκοριστικά αὐτὰ γεννήθηκαν ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ πατέρα: *Δημητράκος*, ὁ γιὸς τοῦ *Δημήτρη*, *Γιαννούλια*, τὰ παιδιὰ τοῦ *Γιάννη*· ἄλλα ὅμως ἦταν ὑποκοριστικά τοῦ βαφτιστικοῦ τοῦ παιδιοῦ κι ἔπειτα χρησιμοποιοῦντο καὶ ἀπευθείας σὰν οἰκογενειακά.

ε) Πολλὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ἦταν ἤδη βυζαντινά, συνηθισμένα καὶ στὴ μεσαιωνικὴ γλῶσσα: Δούκας, Καντακουζηνός, Ραγκαβής, Ροδοκανάκης, Σκαρμαγκᾶς, Χοιδᾶς.

ζ) Ξενικά (ἢ ἀπὸ ξενικά βαφτιστικά): ἄρβανίτικα: Βῶκος, Γκίνης, Μπότσαρης, Σαχτούρης — βλάχικα: Γούσιος, Μίσιος, Σωσίδης, Στουρνάρας — σλαβικά: Γολέμης — τούρκικα: Γαζής, Σαρός, Τοπάλης — ἰταλικά: Δελαπόρτας, Κογεβίνας, Ρενιέρης — ἰσπανικά: Λοβέρδος, Μαβίλης — γερμανικά: Μίντελρ, Σλήμαν. (Τὰ τελευταῖα αὐτὰ ὀνόματα ἀνῆκαν σὲ οἰκογένειες ξένων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα). Κάποτε ἑλληνικά ὀνόματα πῆραν ξενικὴ κατάληξη: Αὐγέρης—Ἀβέρωφ, Τσακάλης—Τσακάλωφ.

Πολλὰ οἰκογενειακὰ συνηθίζονται σήμερα ἐξελληνισμένα, λ.χ. Μπαλαμπά-νογλου — Βαλαβάνης, Μπογιατζόγλου — Βογιατζίδης — Βαφειδης.

463. Ἡ μορφή.— Πολλὰ ἀπὸ τὰ οἰκογενειακὰ εἶναι σύνθετα ἀπὸ οὐσιαστικά ἢ ἐπίθετα γιὰ ἀ' συνθετικό: Βλαχο-γιάννης, Γερο-γιάννης, Δελη-γιώργης, Καρα-βαγγέλης, Κοντο-λέων, Μακρο-γιάννης, Κοντο-αγγέλης, Μαστρο-γιαννόπουλος, Μαυρο-μιχάλης, Μπαρμπα-λιᾶς, Παπα-ηλιάκης, Σπανο-εῤῃας, Χατζη-μιχάλης.

Μερικά οἰκογενειακὰ εἶναι σύνθετα ἀπὸ δύο βαφτιστικά. Αὐτὰ γεννήθηκαν: α) ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ πατέρα: Σπυρο-μίλιος, ὁ Σπύρος τοῦ Μίλιου, Χριστο-βασίλης, ὁ Χρῖστος τοῦ Βασίλη, καὶ β) ἀπὸ διπλὰ βαφτιστικά, ὅπως συνηθίζονται σὲ μερικά μέρη. Ὑπάρχουν καὶ οἰκογενειακὰ σύνθετα ἀπὸ ἐπαγγελματικὸ ἢ ἐθνικὸ καὶ τὸ βαφτιστικὸ: ὁ Πολιτο-μιχάλης, ὁ Μιχάλης ὁ Πολίτης (ποὺ πῆγε στὴν Πόλη).

Γιὰ τὴν κλίση τῶν οἰκογενειακῶν βλ. 545. Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῶν ἀντρωνυμῶν βλ. 287.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν οἰκογενειακῶν βλ. Παράρτημα, 1100.

464. Πλαί στίς παραπάνω καταλήξεις συνηθίζονται στὴ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ στὴ γλῶσσα τοῦ σπιτιοῦ ὡς παραγωγικὲς πατρωνυμικὲς οἱ καταλήξεις -όπουλο: τὸ Θανάπουλο, -άκι: τὸ Σταυράκι, κατὰ τόπους καὶ ἄλλες, καθὼς -ούλι: τὰ Γιαννούλια· γιὰ τὰ κορίτσια -ίτσα: Ταρσουλίτσα, οἱ Φραγκουδίτσες.

B.—Οἱ τοπωνυμίες

465. Ἡ καταγωγή.— Ἀπὸ τίς τοπωνυμίες ἄλλες κληρονομήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἢ τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ καὶ ἄλλες γεννήθηκαν στὴ

νέα γλώσσα στοὺς τελευταίους αἰῶνες. Καθὼς γίνεται καὶ μὲ τις ἄλλες λέξεις τῆς γλώσσας μας, ὑπάρχουν καὶ τοπωνυμίες ξένης καταγωγῆς καὶ τοπωνυμίες λόγιες.

466. Νεοελληνικὲς τοπωνυμίες.— Αὐτὲς γεννήθηκαν :

Α) Ἐκ γινώρισμα τῆς γῆς (καὶ λέγονται τότε *περιγραφικῆς*). Οἱ περιγραφικῆς αὐτὲς τοπωνυμίες ὀνομαζοῦν τὸν τόπο :

Ἐκ τῆς γεωλογικῆς σύστασις τοῦ ἐδάφους : *Βουλιαγμένη, Πέντε Πηγὰδια, Ράχες, Τράχωνες* (τραχώνι βράχος)· ἀπὸ τὸ σχῆμα ἢ τὸ σχηματισμὸς : *Ἀγκίστρι, Αὐγὸ, Βαθύ, Διάσελο, Δρέπανο, Ζυγὸς, Κούλουρη, Λάκκοι, Πενταδάκτυλος* (ὁ Ταῦγετος), *Στρογγυλή, Στενό, Στεφάνια* (στεφάνια βράχοι), *Πλατύκαμπος, Φίδαρης* (γιά ποτάμια), *Κρεμαστὲς* (γιά βράχους) — ἀπὸ τὸ χρῶμα : *Ἀσπρόχωμα, Κοκκίναράς, Κοκκινιά* — ἀπὸ τὰ νερά : *Γλυκόβρυσση, Κεφαλόβρυσσο, Κρονέρι, Ποταμός, Τριπόταμο* — ἀπὸ τὴ βλάστησις : *Ἀχλαδόκαμπος, Γραβιά* (μέρος μὲ γάβρους), *Δάφνη, Καρδίτσα* (καρυδίτσα), *Καστανιά, Κερασιά, Μαγκουφάνα* (μαγκαφάνα), *Μαραθόκαμπος, Μηλιές, Στροφίλι* (στροφίλι, τριγωνίσκος ὁ πολύκαρπος), *Συκιά, Φτέρη* — ἀπὸ τὰ ζῶα ποὺ συχνάζουν : *Ἀετοράχη, Ἀετοφωλιά, Ἀλεποχώρι, Ἀρκουδόρεμα, Λυκοποριά, Περιδωκόβρυσση*.

Β) Ἐκ τῆς σχέσις τοῦ τόπου μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν κατοίκησε, τὸν συνοίκισε ἢ τὸν δούλεψε. Αὐτὸ γίνεται ἰδίως στὶς ὀνομασίαις χωριῶν καὶ πόλεων. Ἔτσι στὶς τοπωνυμίες αὐτοῦ τοῦ εἵδους ὀνομάζεται ὁ τόπος :

Ἐκ τῆς καλλιέργειας καὶ τὸ δούλεμα τοῦ τόπου : *Ἀλώνια, Ἀμπελάκια, Ἀμπελόκηποι, Διμηνιὸ* (εἶδος σιταριοῦ ποὺ θερίζεται ὕστερ' ἀπὸ δυὸ μῆνες), *Ἐξοχή, Μελίσσι, Μύλοι, Νεροτριβιά, Καραβοστάσι, Περιβόλι, Τρία Γεφύρια, Χωραφάκια* — ἀπὸ γειτονικὲς ἐκκλησίαις καὶ μοναστήρια : *Ἅγιος Πέτρος, Ἅγιοι Σαράντα, Κολοκυθὸν* (προάστιο τῆς Ἀθήνας, ἀπὸ τὴν Παναγία τοῦ Κολοκῦθῆ), *Μακρινίτσα* (Παναγία Μακρινίτισσα), *Μετόχι, Μοναστήρι, Παντάνασσα, Πρόδρομος, Φανερωμένη* — ἀπὸ τὴν κατοικία ἢ τὰ χτίρια : *Ἀνώγια, Καλύβια, Καστρί, Πύργος*, ἢ τὴ σχετικὴ θέσις τῆς : *Ἀπάνω Μεριά, Κάτω Ζάλογγο, Περαχώρα* — ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη, τὸν κάτοικο ἢ τὸν πάροικο : *Γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας, Γαλατάς, Δαμαλάς, Λεβίδι, Μαχαιράτο, Μακρυγιάννη* (συνοικία τῶν Ἀθηναίων ὅπου κατοικοῦσε ὁ στρατηγὸς Μ.), *Μαρκόπουλο,*

Παλαμάς, Ρέντη (προάστιο τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ἰωάννη τοῦ Ρέντη)· ἀπὸ τὴν οἰκογένεια: *Καρουσάδες, Κορακιάνικα, Μαζαίικα, Μεταξάτα* — ἀπὸ παραδόσεις ἐπιτόπιες ἱστορικὲς ἢ ἄλλες (ἢ καὶ περιστατικὰ τυχαῖα): *Γεφύρι τοῦ Μανόλη* (Εὐρυτανία), *Διαβολογέφυρο, Νεραϊδάλωνο* — ἀπὸ παρομοιώσεις: *Πετροκάραβο, Καλόγερος*.

467. Βυζαντινὲς τοπωνυμίες. — Ἀπὸ διαιρέσεις διοικητικῆς, ἐκκλησιαστικῆς, ἀγροτικῆς: *Χιλιόμοδι, Ἐπισκοπή, Ζευγολατιό*· ἀπὸ ὀνόματα ἰδιοκτητῶν, κτητόρων: *Διαβολίτσι, Λεοντάρι, Μανιάκι, Μελιγαλᾶ, Πικέρμι (Πικέρονης, ἀπὸ τὸ ἐπικέρονης οἰνοχόος, βυζαντινὸ ἄξιωμα), Σαραντάπηχο* (ὄνομα στρατηγοῦ) — ἀπὸ ἄλλες τοπωνυμίες: *Γερακαριό, Βίγλα καὶ Μεροβίγλι* (σκοπιά), *Περθῶρι, Μιστράς (Μυζηθρὰς ἐκεῖνος ποὺ κάνει μυζηθρὰς)*.

468. Ἀρχαῖες ἐλληνικὲς τοπωνυμίες. — Ἀθήνα, Ἄργος, Ἐλευσίνα, Ἐμπορειό, Κώμη, Μέγαρα, Ναύπλιο, Παγὰ (δηλ. Πηγὴ, στὴν Κεφαλληνία).

Πλαί στὶς λαϊκὲς τοπωνυμίες ποὺ παραδόθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἑμᾶς φωνητικὰ ἀλλαγμένες, ὑπάρχουν καὶ πολλὲς λόγιες, ἀρχαῖες καὶ αὐτὲς ἢ νεόπλαστες. Αὐτὲς μπῆκαν σὲ χρῆση: α) γιὰ νὰ ὀνομάσουν τόπους ἀρχαίους ποὺ ἀνασκάφηκαν: *Ἐπίδανρος, Δελφοί, Μυκῆνες, Ὀλυμπία* κτλ., ἢ νέους συνοικισμούς: *Ἡράκλειο* (συνοικισμὸς Βαυαρῶν κοντὰ στὴν Ἀθήνα), *Ἰσθμία καὶ Ποσειδωνία* (στὰ δυὸ στόμια τῆς διώρυγας τῆς Κορίνθου), *Καλλιθέα καὶ Ἐκάλη* (προάστια τῶν Ἀθηνῶν κτλ.), καθὼς καὶ συνοικισμοὺς προσφυγικούς: *Νέα Ἀρχίαλος*, β) γιὰ ν' ἀντικαταστήσουν ξενικὲς τοπωνυμίες: *Λαμία* (Ζιτούνι), *Ἡγουμενίτσα (Γουμένιτσα)*.

Οἱ ἀντικαταστάσεις αὐτὲς ποὺ συνεχίζονται ὡς τὶς μέρες μας, ἐν μέρει μόνο ρίζωσαν. Συχνὰ εἶναι δύσκολο νὰ ζωντανέψουν οἱ λόγιες τοπωνυμίες, καὶ προπάντων νὰ μπῇ σὲ κοινὴ χρῆσις τὸ παράγωγόν τους ἐθνικόν (285). Ἐνῷ ἀπὸ τὸ *Μπογιατί* σχηματίζεται τὸ ἐθνικόν *Μπογιατιώτης*, ἀπὸ τὸ *Οἶον* (ὅπως μετονομάστηκε τελευταῖα τὸ Μπογιατί) δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ μπῇ σὲ χρῆσις νέον ἐθνικόν. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὸ *Χρούπιστα* — *Χρουπιστινός*: Ἄργος Ὀρεστικὸ κ.ἄ.

469. Ξενικὲς τοπωνυμίες εἶχε ἡ Ἑλλάδα ἤδη σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια, παρμένες ἀπὸ τοὺς προελληνικοὺς κατοίκους τῆς ἐλληνικῆς γῆς: Ὑμητιός, Ἰλισός, Κόρινθος (200). Γιὰ ποικίλους λόγους ξαναπῆρε ἡ

γλώσσα μας ξενικές τοπωνυμίες καὶ σὲ ἄλλες ἐποχὲς τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, καὶ ἔχομε ἔτσι μερικές τοπωνυμίες γαλλικές (ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς φραγκοκρατίας): *Ἀντραβίδα, Γλαρέντζα*· σλαβικές: *Ἀράχοβα, Χελμός* (207)· ἰταλικές: *Σπιναλόγκα*· ἀρβανίτικες: *Μάζι, Σπάτα*· τούρκικες: *Δερβενάκια, Ρούμελη* (¹).

470. Ἡ μορφή.—Οἱ περισσότερες τοπωνυμίες λέγονται στὸν ἐνικό, μερικές κάποτε στὸν πληθυντικό (513, 516). Λέγονται μόνο σὲ γενική, ὅταν τὶς ὀνόμασαν ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ ἰδιοκτήτη ἢ οἰκιστὴ κτλ.: *Μακρυγιάννη, Δεμέστιχα, Βαρνάβα, Δαμαλᾶ*. Συχνὰ ἡ τοπωνυμία ἀπαρτίζεται ἀπὸ δυὸ λέξεις, πού ἡ μία προσδιορίζει τὴν ἄλλη ἢ πρώτη εἶναι τότε τὸ ἐπίθετο: *Ἅγιος Δημήτρης, Κακὴ Σκάλα, Μεγάλο Χωριό, Ἄλλη Μεριὰ*—ἡ ἐπίρρηση: *Ἀπάνω Μεριὰ, Κάτω Λιόσια, Ἐξω Ποταμοί, Μέσα Βουκολιές, Πέρα Χωριό*, ἢ οὐσιαστικὸ σὲ γενική: τοῦ *Πουλιοῦ ἢ Βρύση, τῆς Τατάρνας τὸ Γεφύρι*. (Γιὰ τὴν ὀρθογραφία μὲ δύο κεφαλαῖα βλ. 489). Συχνὰ οἱ δυὸ αὐτὲς λέξεις συνθέτονται: *Ἀσπροπόταμος, Ἀσπρόπυργος, Ἀετοράχη, Νεοχώρι, Παλιόπυργος, Μεσαγρός*.

Ξεχωριστὰ συχνοὶ ἔγιναν ἀπὸ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, οἱ προσφυγικοὶ συνοικισμοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ τὴ Μικρασία, πού πρόσθεσαν στ' ὄνομα τῆς παλιᾶς τους πατρίδας τὸ ἐπίθετο *νέος*: *Νέος Μαρμαράς, Νέα Σμύρνη, Νέα Φιλαδέλφεια, Νέο Ἰκόνιο, Νέο Πετρίτσι, Νέα Μουδανιά*.

Μερικές τοπωνυμίες πού λέγονται στὸν τόπο τους μὲ ἰδιωματικὴ προφορὰ καθιερώθηκαν κάποτε ἔτσι καὶ στὴν κοινὴ γλώσσα (κάποτε καὶ στὴν ἐπίσημη), ὅπως λ.χ. συμβαίνει μὲ τὰ ὀνόματα *Λιβαδεῖα, Καρδίτσα, Μακρινίτσα, Τζία*.

1. Ὅλες αὐτὲς οἱ τοπωνυμίες, ἀρχαῖες ἐλληνικὲς ἢ ξενικὲς, ἔχουν ἀνάλογες σημασίες μὲ τὶς νεοελληνικὲς: *Αὐλών(ας)* (ἀρχ. αὐλών) αὐλός, κοίλωμα, στενὸ, πορθμός· *Ἀγγιάλος* (ἄγγι - ἄλς) παραθαλάσσια· *Ἐύριπος* (εὐ - ριπή) (στενὸ) μὲ δυνατὸ ρεῦμα· *Ὀλυνθος* (ἀρχ. ὄλυνθος) ὄψιμο σύκο· *Ρίο* (ἀρχ. ρίον) ἀκρωτήριο, κορυφὴ· *Τέμπη* (ἀρχ. τέμπη) κοιλάδα, στενὸ σύδεντρο, διάσελο· *Υπάτη* (ἀρχ. ὑπατος ψηλός)· *Σπάρτη* (σπάρτος ὁ θάμνος σπάρτο, σπαρτί), (πρβ. καὶ 207).

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΤΥΠΟΙ

ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

Μέρη τοῦ λόγου. Κλιτὰ καὶ ἄκλιτα.

Τύποι, κατάληξη, θέμα, χαρακτηρισ

471. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει δέκα εἶδη λέξεις, ποὺ ὀνομάζονται **μέρη τοῦ λόγου**.

Τὰ μέρη τοῦ λόγου εἶναι : **ἄρθρο, οὐσιαστικό, ἐπίθετο, ἀντωνυμία, ρῆμα, μετοχή, ἐπίρρημα, πρόθεση, σύνδεσμος, ἐπιφώνημα.**

Τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ἐπίθετο λέγονται καὶ **ὀνόματα**.

472. Τὸ ἄρθρο, τὸ οὐσιαστικὸ, τὸ ἐπίθετο, ἡ ἀντωνυμία, τὸ ρῆμα καὶ ἡ μετοχή, λέγονται **κλιτὰ μέρη** τοῦ λόγου, γιατί **κλίνονται**, δηλαδή παρουσιάζουν τὸ καθένα τους στὸ λόγο ποικίλες μορφές (ἀριθμὸς, πτώση, πρόσωπο, ἑγκλιση κτλ.):

τὸ νερό, τοῦ νεροῦ, τὰ νερά, τῶν νερῶν — τρέχω, τρέχεις, τρέχει, τρέχομε, τρέχετε, τρέχουν, τρέξε — δεμένος, δεμένου, δεμένο, δεμένη κτλ.

Τὸ ἐπίρρημα, ἡ πρόθεση, ὁ σύνδεσμος καὶ τὸ ἐπιφώνημα λέγονται **ἄκλιτα μέρη** τοῦ λόγου, γιατί δὲν κλίνονται, δηλαδή παρουσιάζονται πάντοτε στὸ λόγο μὲ τὴν ἴδια μορφή: **ἐδῶ, γιὰ, καί, μακάρι.**

Οἱ μετοχές ποὺ τελειώνουν σὲ -οντας, -ώντας εἶναι ἄκλιτες: **δένοντας, γελώντας.**

* Ἀκλιτα εἶναι καὶ μερικὰ ἀριθμητικὰ ἐπίθετα : **δέκα.**

473. Οἱ διάφορες μορφές ποὺ παίρνει μιὰ κλιτὴ λέξη στὴν ὁμιλία λέγονται **τύποι** αὐτῆς τῆς λέξης :

οὐρανός, οὐρανοῦ, οὐρανό, οὐρανέ, οὐρανοί, οὐρανόων, οὐρανοῦς—μοίρα, μοίρας, μοῖρες, μοιρῶν—τρέχω, τρέχεις, τρέχει κτλ.

Τὸ μεταβλητὸ μέρος πρὸς τὸ τέλος τῆς κλιτῆς λέξης λέγεται **κατάληξη**:

-ος -ου, -ο, -ε, -οι, -ων, -ους -α, -ας -ες, -ων -ω, -εις, -ει κτλ.

Τὸ ἀμετάβλητο μέρος πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς κλιτῆς λέξης λέγεται **θέμα**: οὐραν-ός, τρέχ-ω, ἀκού-ω (πρβλ. καὶ 520).

Ὁ τελευταῖος φθόγγος τοῦ θέματος λέγεται **χαρακτήρας**: οὐραν-, τρέχ-, ἀκού-.

Πτώσεις. Γένος καὶ ἀριθμὸς

474. Οἱ τύποι πὺν παίρνουν τὸ ἄρθρο, τὸ οὐσιαστικό, τὸ ἐπίθετο, ἢ ἄντωνυμία καὶ ἢ μετοχὴ λέγονται **πτώσεις** καὶ τὰ μέρη τοῦ λόγου πὺν τίς ἔχουν λέγονται γι' αὐτὸ **πτωτικά**:

ὁ ἡλῖος κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ βουνό,

τὸ φῶς τοῦ ἡλίου πρωτοφαίνεται σὺς κορφὰς τῶν βουνῶν.

Οἱ πτώσεις εἶναι τέσσερις: Ἡ **ὀνομαστική**, ἡ **γενική**, ἡ **αἰτιατική** καὶ ἡ **κλητική**.

Ὀνομαστική εἶναι ἡ πτώσις πὺν μεταχειριζόμεστε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτησις: ποῖος; τί;—Ὁ Γιάγγης γελᾷ, τὸ καρᾶβι ἔφασε.

Γενική εἶναι ἡ πτώσις πὺν μεταχειριζόμεστε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτησις: τίνος; ποιανοῦ;—Τὸ περιβόλι τοῦ Γιάγγη εἶναι μεγάλο, κοίταξε τ' ἄρμενα τοῦ καρᾶβιοῦ.

Αἰτιατική εἶναι ἡ πτώσις πὺν μεταχειριζόμεστε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτησις: ποιόν; τί;—Φώναξε τὸ Γιάγγη, εἶδα τὸ καρᾶβι.

Κλητική εἶναι ἡ πτώσις πὺν μεταχειριζόμεστε ὅταν καλοῦμε ἢ προσφωνοῦμε κάποιον: ἔλα ἐδῶ, Γιάγγη· Γιάγγη, πρόσεχε καρᾶβι, καρᾶβάκι, πὺν πᾶς γιὰλὸ γιὰλὸ.

Ἡ ὀνομαστικὴ καὶ ἡ κλητικὴ ὀνομάζονται ὁρθές πτώσεις· ἡ γενικὴ καὶ ἡ αἰτιατικὴ πλάγιες.

475. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς πτώσεις τὰ πτωτικά ἔχουν **γένος**, **ἀριθμὸ** καὶ **κλίση**.

Τὰ γένη τῶν πτωτικῶν εἶναι τρία (494).

Οἱ **ἀριθμοὶ** τῶν πτωτικῶν εἶναι δύο: ὁ **ἐνικός** καὶ ὁ **πληθυντικός**.

Ὁ *ἐνικός* φανερώνει πὺς γίνεται λόγος γιὰ ἕνα: ἡ *σημαία*.

Ὁ *πληθυντικός* φανερώνει πὺς γίνεται λόγος γιὰ πολλὰ: οἱ *σημαῖες*.

Ἡ *κλίση* εἶναι ὁ τρόπος πὺν σχηματίζονται οἱ πτώσεις ἑνὸς πτωτικοῦ.

Οἱ κλίσεις τῶν οὐσιαστικῶν καὶ τῶν ἐπιθέτων εἶναι τρεῖς (518).

476. Ἡ πτώση, τὸ γένος, ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ κλίση ἑνὸς πτωτικοῦ ἀποτελοῦν τὰ *συνακόλουθά* του.

I. ΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΑΡΘΡΟ

477. *Τὰ δύο ἄρθρα*.—Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει δύο ἄρθρα, τὸ *ὀριστικόν*, ὁ, ἡ, τὸ καὶ τὸ *ἀόριστο*, *ἕνας*, *μιά*, *ἕνα*: *ἔρχεται ὁ Δημήτρις*, *βγαίνει ὁ ἥλιος*, *νά ἕνα λουλούδι*.

A.—Τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο

478. Μεταχειριζόμαστε τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο ὅταν εἶναι ὁ λόγος γιὰ ὀρισμένον πρόσωπο ἢ πράγμα: *φέρε μου τὰ λουλούδια ἀπὸ τὸ τραπέζι*.

Μεταχειριζόμαστε ἀκόμη τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο γιὰ ὅλα τὰ πρόσωπα ἢ τὰ πράγματα πὺν ἀνήκουν στὸ ἴδιο εἶδος: *τὸ ἄλλο εἶναι ὠραῖο ζῶο*.

479. Τὸ ἄρθρο κλίνεται ἔτσι:

	Ἐνικός ἀριθμὸς			Πληθυντικός ἀριθμὸς		
	ἀρσεν.	θηλ.	οὐδ.	ἀρσεν.	θηλ.	οὐδ.
Ὄνομ.	ὁ	ἡ	τὸ	οἱ	οἱ	τὰ
Γεν.	τοῦ	τῆς	τοῦ	τῶν	τῶν	τῶν
Αἵτ.	τὸν	τὴν	τὸ	τούς	τίς (᾽)	τὰ

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα γράφεται κάποτε στὴ θέση τοῦ ἄρθρου τῆς πληθ. αἰτιατικῆς τοῦ θηλυκοῦ τὸ *τές*:

Μὰ δὲν ἀκοῦνε τὲς φωνὲς στὸν τάφο οἱ πεθαμένοι. (Σολωμός)

Τὲς σημαῖες τῶν ξεδιπλώνουν | καὶ τὲς δάφνες πὺν φοροῦν. (Σολωμός)

480. Τὸ ἄρθρο δὲν ἔχει κλητική. Ὅταν τ' ὄνομα βρίσκεται στὴν κλητική τὸ μεταχειριζόμαστε χωρὶς ἄρθρο: *ἔλα, Μαρία· μέριασε, βράχε, νὰ διαβῶ (Βαλαωρίτης) (¹).*

Γιὰ τὸ πότε φυλάγεται τὸ *ν* τῆς ἐνικῆς αἰτιατικῆς *τόν, τήν* βλ. 183. Γιὰ τὶς γραφῆς *στόν, στήν, στοῦ* κτλ. βλ. 76 δ.

Β.—Τὸ ἀόριστο ἄρθρο

481. Μεταχειριζόμαστε τὸ ἀόριστο ἄρθρο ὅταν μιλοῦμε γιὰ ἓνα ἀόριστο πρόσωπο ἢ πράμα: *εἶδα μιὰ γυναῖκα, μιὰ φορὰ κι ἓναν καιρό.*

482. Τὸ ἀόριστο ἄρθρο κλίνεται ἔτσι:

	ἄρσεν.	θηλ.	οὐδ.
Ὅνομ.	<i>ἓνας</i>	<i>μιὰ</i>	<i>ἓνα</i>
Γεν.	<i>ἐνός</i>	<i>μιᾶς</i>	<i>ἐνός</i>
Αἰτ.	<i>ἓνα(ν)</i>	<i>μιὰ</i>	<i>ἓνα</i>

Γιὰ τὸ πότε λέγονται οἱ αἰτιατικῆς *ἓνα, μιὰ* με *ν* στὸ τέλος βλ. 183. Τὸ *μιὰ* λέγεται κάποτε καὶ *μία*.

483. Τὸ ἀόριστο ἄρθρο εἶναι τὸ ἀριθμητικὸ *ἓνας, μιὰ, ἓνα*, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦμε καὶ γιὰ ἀόριστο ἄρθρο. Δὲν ἔχει πληθυντικό, καί, ὅταν ὁ λόγος εἶναι γιὰ πολλὰ ἀόριστα πρόσωπα ἢ πράματα, τὰ ἀναφέρουμε χωρὶς ἄρθρο: *εἶδα λουλούδια σκορπισμένα, πέρασε ράχες καὶ βουνά.*

Ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ σημασία καὶ τὴ χρήση τοῦ ἀόριστου ἄρθρου καὶ τοῦ ἀριθμητικοῦ. Ὅταν λέμε: *στο ταξίδι μου ἔμεινα μιὰ μέρα στὴν Ἀθήνα* ἢ *μιὰ φορὰ πεθαίνει κανεὶς*, καὶ πάλι: *ἤμουν μιὰ μέρα στο Ζάππειο, μιὰ φορὰ κι ἓναν καιρό*, ἡ λέξη *μιὰ* δὲν ἔχει σὲ ὅλα τὰ παραδείγματα τὴν ἴδια σημασία. Στὰ πρῶτα δύο τονίζεται ἡ μονάδα, τὸ *ἓνα*, με ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἄλλους ἀριθμούς. Στὰ δύο τελευταῖα λείπει ἡ ἀντίθεση αὐτὴ καὶ τὸ *μιὰ* καταντᾷ ἀόριστο ἄρθρο, ποὺ δείχνει πῶς τὸ οὐσιαστικὸ εἶναι ἐνικοῦ ἀριθμοῦ.

484. Παρατήρηση.— Δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατάχρηση τοῦ ἀόριστου ἄρθρου *ἓνας, μιὰ, ἓνα*. Σὲ πολλὲς περιστάσεις δὲ χρειάζεται, καὶ τὸ μεταχειρισμὰ του εἶναι κάποτε ξενισμός, καθὼς λ.χ. στὴ φράση: *πράμα φυσικὸ γιὰ (ἓναν) ἄνθρωπο* με πολλὲς δουλειές.

1. Κάποτε, προπάντων στὰ ὀνόματα τῶν προσώπων, μεταχειριζόμαστε τὸ κλητικὸ ἐπιφώνημα *ἔ: ἔ Γιώργη!* Στὴν ποιητικὴ γλώσσα μεταχειριζόμαστε κάποτε τὸ κλητικὸ ἐπιφώνημα *ὦ: ὦ οὐρανέ.* Ὡς κλητικὸ ἐπιφώνημα χρησιμεύει καὶ τὸ ἄκλιτο *καλέ: καλὲ μητέρα, καλὲ παιδί μου, καλὲ χριστιανοί.*

ΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

485. Οὐσιαστικά λέγονται οἱ λέξεις πού φανερώνουν πρόσωπα, ζῶα ἢ πράματα.

Κύρια καὶ κοινὰ οὐσιαστικά

486. Τὰ οὐσιαστικά ξεχωρίζονται σὲ κύρια οὐσιαστικά ὀνόματα καὶ σὲ κοινὰ οὐσιαστικά ὀνόματα.

Κύρια ὀνόματα λέγονται, ὅπως εἶδαμε (459), τὰ οὐσιαστικά πού σημαίνουν ὀρισμένο πρόσωπο, ζῶο ἢ πρᾶμα.

Ἔτσι εἶναι κύρια : τὰ βαφτιστικά καὶ τὰ οἰκογενειακά ὀνόματα, *Πέτρος, Κανάρης*· τὰ ὀνόματα πού δίνονται κάποτε σὲ ὀρισμένα ζῶα, *Πιστός*, ἢ πράματα (πλοῖα, ἀεροπλάνα κτλ.), *Ἀβέρωφ, Ἰκαρος*, καθὼς καὶ τὰ γεωγραφικά ὀνόματα, οἱ τοπωνυμίες : *Ἑλλάδα, Ὀλυμπος*.

487. Τυχαίνει συχνὰ νὰ ἔχουν τὸ ἴδιο ὄνομα—βαφτιστικὸ ἢ οἰκογενειακό—δυὸ ἢ περισσότερα πρόσωπα ἢ πράματα, ἀλλὰ τ' ὄνομά τους εἶναι πάντοτε κύριο, ἀφοῦ μὲ αὐτὸ φανερώνεται κάθε φορὰ ἓνα ὀρισμένο πρόσωπο ἢ πρᾶμα, καὶ αὐτὸ εἶναι μοναδικὸ στὸ εἶδος του : ὁ *Γιάννης*, ὁ *Γιαννόπουλος*, τὸ *Κεφάλαι*.

488. Κοινὰ ὀνόματα λέγονται τὰ οὐσιαστικά πού σημαίνουν ὅλα τὰ πρόσωπα, ζῶα ἢ πράματα ἀπὸ τὸ ἴδιο εἶδος, καθὼς καὶ τὶς ἀφηρημένες ἔννοιες : *ἄνθρωπος, σκυλί, λουλούδι, τριανταφυλλιά, πίκρα*.

Καὶ τὰ οὐσιαστικά πού ἐκφράζουν μοναδικὰς ἔννοιες λογαριάζονται κοινὰ : *φωγγάρι, κόλαση, Ἄδης*.

489. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—*Γράφονται μὲ κεφαλαῖο* στὴν ἀρχή :

1. **Τὰ κύρια ὀνόματα :** *Μαθιός, Ἑλένη — Κανάρης, Τρικούπης — Ἑρμῆς, Σείριος — Ἑλλάδα, Ἀργυρόκαστρο, Πεντέλη, Εὐβοϊκός, Ἀκρόπολη*.

Κύρια ὀνόματα λογαριάζονται καὶ :

α) Τὰ ἐθνικά (282) : *Ἕλληνες, Σουηδοί, Πειραιῶτες, Σουλιώτισσες*.

β) Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν, τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδας καὶ τῶν

γιορτῶν: *Αὔγουστος, Κυριακή, Χριστούγεννα*. Ἔτσι καὶ *Δεκαπενταύγουστο, Σαρακοστή* (ἀλλὰ κάνω *σαρακοστή*, αὐριο εἶναι *σαρακοστή*).

γ) Τὰ ὀνόματα τῶν ἔργων τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς τέχνης: ἡ *Ἰλιάδα* τοῦ Ὅμηρου, ἡ *Ἀσάλευτη Ζωὴ* τοῦ Παλαμᾶ, τὸ *Κρυφὸ Σκολεῖο* τοῦ Γύζη, ἡ *Ἡρωικὴ* τοῦ Μπετόβεν.

δ) Τὰ ὀνόματα τῶν δρόμων, τῶν πλατειῶν, τῶν συνοικιῶν, συνοικισμῶν, τοποθεσιῶν: ὁδὸς *Σταδίου*, Ὀμόνοια, *Πλάκα, Καστέλα*.

2. Ἡ λέξη *Θεὸς* καὶ τὰ συνώνυμά της: *Πανάγαθος, Παντοδύναμος, Θεία Πρόνοια* κτλ., οἱ λέξεις *Χριστός, Παναγία, Ἅγιο Πνεῦμα*.

Τὸ θεὸς γράφεται μὲ μικρὸ ὅταν πρόκειται γιὰ τοὺς θεοὺς τῆς μυθολογίας: οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, οἱ θεοὶ τῶν πρωτόγονων λαῶν.

Γράφονται ἀκόμη μὲ κεφαλαῖο:

3. Ἐπίθετα καὶ ἀντωνυμίες ποὺ ἀνήκουν σὲ τίτλους τιμητικούς: *Κωσταντῖνος ὁ Μεγάλος, ἡ Αὐτοῦ Βασιλικὴ Ὑψηλότητα, ὁ Ἐξοχώτατος, ὁ Μακαριότατος, ὁ Ἅγιος Θεσσαλονίκης*.

4. Οἱ λέξεις ποὺ ἐκφράζουν ἔννοιες ποὺ θέλομε νὰ τὶς *προσωποποιήσωμε* καὶ κάθε λέξη ποὺ θέλομε νὰ τὴν *ξεχωρίσωμε* (λ.χ. ἐπικεφαλίδα βιβλίου, ἓνα ἱστορικὸ περιστατικὸ κτλ.): τὸ *Δίκαιο, ἡ Τέχνη, ἡ Φαντασία, τὸ Κράτος, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Νίκη, ἡ Δόξα, ὁ Χάρος, ὁ Ἄδης* — τὰ *Μονοκοτυλήθονα, τὸ Εἰκοσιένα, οἱ Σταυροφορίες, τὸ Σχολεῖο μας*.

Οἱ λέξεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς γράφονται μὲ μικρὸ ἀρχικὸ ἂν δὲ θέλωμε νὰ *προσωποποιήσωμε* ἢ νὰ *ξεχωρίσωμε* τὴν ἔννοια ποὺ ἐκφράζουν.

5. Μερικὲς *συντομογραφίες* (137): *Κος*, δηλ. κύριος.

Στὶς τοπωνυμίες ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ δύο λέξεις γράφονται καὶ οἱ δύο τοὺς μὲ κεφαλαῖο στὴν ἀρχή: *Ἀνω Βόλος, Κάτω Καλύβια, Πέρα Χωριό, Ἐπάνω Μεριά, Μέγα Χωριό, Νέα Φιλαδέλφεια, Καμένα Βοῦρλα, Κακὴ Σκάλα, Μακρινὴ Ἀνατολή, Ἅγιος Πέτρος*. Μὲ δύο κεφαλαῖα γράφονται καὶ μερικὰ ἄλλα ὀνόματα, ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ δύο λέξεις: ἡ *Ἀσάλευτη Ζωὴ* τοῦ Παλαμᾶ.

Γιὰ τὸ κεφαλαῖο στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου ἢ τοῦ λόγου βλ. 111.—Γιὰ τὴ γραφὴ μερικῶν συνθέτων μὲ κεφαλαῖο βλ. 410.

490. Γράφονται μὲ μικρὸ γράμμα στὴν ἀρχή:

α) Τὰ παράγωγα τῶν κύριων ὀνομάτων καὶ τῶν ἐθνικῶν: ἡράκλειος (λ.χ. ἡράκλειο ἔργο), *δημηρικὴ* ποίηση, *πλατωνικοὶ* διάλογοι, *χριστουγεννιάτικος*, *λακωνικός*, *δευτεριάτικα*, *σαββατιανός*, *μαγιάτικος* — *ἐλληνικός*, *καρπενησιώτικος*, *γαλλικά*.

β) τὰ ἐπίθετα πού σημαίνουν ὁπαδοὺς θρησκευμάτων: *χριστιανοί, διαμαρτυρόμενοι, μωαμεθανοί*.

Εἶναι καλύτερο νὰ γράφεται μὲ μικρὸ στὰ ποιήματα ἢ ἀρχὴ κάθε στίχου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο καὶ ἐκτὸς ὅταν προηγῇ τελεία, ἐρωτηματικὸ ἢ θαυμαστικὸ (123). Εἶναι ἀρκετὴ ἡ διάκριση πού γίνεται μὲ τὸ ἀλλαγμὰ τῆς σειρᾶς τοῦ στίχου.

491. Σὲ μερικὲς περιστάσεις τὴ χρησιμοποίησι τοῦ κεφαλαίου τὴν κανονίζει ἡ προσωπικὴ μας κρίσις καὶ διάθεσις, τὸ εἶδος τῶν γραφομένων (περιγραφὴ, ῥητορεία· σὲ γράμμα μερικοὶ προτιμοῦν νὰ γράφουν τὸ *ἐσεῖς, σᾶς* κτλ. μὲ κεφαλαῖο). Θὰ ἔπρεπε στὸ ἴδιο ἔργο ν' ἀκολουθῇ κανεῖς γιὰ τὴν ἴδια κατηγορίαν λέξεις ἐνιαῖο σύστημα. Γενικὰ δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται χωρὶς λόγον πάρα πολλὰ κεφαλαῖα.

Περίληπτικά οὐσιαστικά

492. Ἕνα κοινὸ ὄνομα, πού φανερῶνει ἓνα σύνολο ἀπὸ πρόσωπα ἢ πράγματα, λέγεται *περίληπτικόν*: *κόσμος, λαός, πλῆθος, στρατός, οἰκογένεια, σύλλογος, συγγενολόγι, ἀργατιά, ἐλαιώνας, τουφεκίδι*.

Τὸ περίληπτικὸ παρουσιάζει ἐνωμένα τὰ πολλὰ ὅμοια, ἐνῶ ὁ πληθυντικὸς τὰ παρουσιάζει χωριστά: *συγγενολόγι - συγγενεῖς, ἀργατιά - ἀργάτες, στρατός - στρατιῶτες, τουφεκίδι - τουφεκιές* (264.5).

Συγκεκριμένα καὶ ἀφηρημένα οὐσιαστικά

493. Τὸ κοινὸ ὄνομα λέγεται *συγκεκριμένον*, ὅταν φανερώνη πρόσωπο, ζῶο ἢ πρᾶμα: *παιδί, ἄλογο, θεός, νεράιδα, θάλασσα*.

Τὸ κοινὸ ὄνομα λέγεται *ἀφηρημένον*, ὅταν φανερώνη ἐνέργεια, κατάστασις ἢ ιδιότης: *τρέξιμο, εὐτυχία, ἀρετή, ἐξυπνάδα, διάστασις*.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

Α.—Γενικὰ

494. Τὰ *γένη* τῶν πτωτικῶν εἶναι τρία: *ἀρσενικόν, θηλυκόν καὶ οὐδέτερον*.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων εἶναι συνήθως ἀρσενικά ὅταν σημαίνουν ἀρσενικά ὄντα καὶ θηλυκά ὅταν σημαίνουν θη-

λυκὰ ὄντα : ὁ πατέρας — ἡ μητέρα, ὁ γιὸς — ἡ θυγατέρα, ὁ πετεινὸς — ἡ ὄρνιθα. Τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ εἶναι **γένη**.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀντικειμένων πού εἶναι ἄψυχα ἐκφράζονται καὶ αὐτὰ μὲ τὸ ἀρσενικὸ καὶ μὲ τὸ θηλυκὸ γένος, συχνὰ ὁμως καὶ μ' ἓνα τρίτο γένος, πού δὲν εἶναι οὔτε ἀρσενικὸ οὔτε θηλυκὸ καὶ λέγεται στὴ γραμματικὴ **οὐδέτερο γένος** : τὸ βουνό, τὸ λουλουδί, τὸ κερί. Ἀλλὰ μὲ τὸ οὐδέτερο γένος ἐκφράζονται καὶ ἔμψυχα : τὸ ἀγόρι.

495. Γραμματικὸ καὶ φυσικὸ γένος.— Τὸ γραμματικὸ γένος, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλεῖ ἡ γραμματικὴ, πολὺ συχνὰ δὲν ἀντιστοιχεῖ στὸ **φυσικὸ γένος** πού ἔχει ἡ ἀντίστοιχη ἔννοια καὶ ἔτσι ἡ ἀπόδοση τοῦ φυσικοῦ γένους μὲ τὸ γραμματικὸ καταντᾷ συχνὰ αὐθαίρετη. Πλάι στὰ οὐσιαστικά πού τὸ γραμματικὸ τους γένος ἀνταποκρίνεται στὸ φυσικὸ, ὑπάρχουν πλῆθος ἄψυχα ἀντικείμενα ἢ ἀφηρημένα, χωρὶς φύλο, πού ἐκφράζονται μὲ λέξεις γένους ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ : οὐρανός, γιालός, βράχος — πέτρα, βροχή, εἰρήνη, χαρά.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πολλὰ ὀνόματα ἀνθρώπων ἢ ζώων δὲν ἔχουν τὸ γένος πού τοὺς ταιριάζει : Λ. χ. τ' ἀρσενικὰ ἐλέφας, μάγκας μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν καὶ γιὰ ὄντα γένους θηλυκοῦ.— Τὸ θηλυκὸ μάγκα μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ καὶ γιὰ ἄντρα, καὶ ἡ κουκουβάγια γιὰ πουλιὰ τῶν δύο φύλων.— Τὰ οὐδέτερα τὸ ἀγόρι, τὸ Πανλάκι, τὸ κριάρι παριστάνουν ὄντα ἔμψυχα ἀρσενικά· τὸ κορίτσι, τὸ Λενάκι, θηλυκά.

496. Τὸ ἀρσενικὸ γένος εἶναι γενικὰ τὸ δυνατότερο προσωπικὸ γένος. Ἔτσι παριστάνομε μὲ αὐτὸ ὄχι μόνον πρόσωπα ἀρσενικοῦ γένους παρὰ καὶ γενικὰ ἓνα πρόσωπο, ὅταν δὲ μᾶς ἐνδιαφέρῃ ἰδιαιτέρως τὸ γένος του. Αὐτὸ γίνεται ὄχι μόνον σὲ οὐσιαστικά ἀλλὰ καὶ σ' ἐπίθετα, ἀντωνυμίες καὶ μετοχές : ἦρθε ἓνας ἄνθρωπος, μπορεῖ νὰ ἔρθῃ ὅποιος θέλει, ὁ πνιγμένος ἀπὸ τὰ μαλλιά του πιάνεται.

Οὐσιαστικά οὐδέτερα, ἰδίως στὸν πληθυντικὸ, εἶναι συχνὰ **κοινὰ** γιὰ ὄντα ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ γένους : παιδί· παιδιὰ, ἀδέρφια, ξαδέρφια, ἀνίψια, ἐγγόνια, διατέγονα, πεθερικά, ἀφεντικά.

Οὐδέτερο γένος ἔχουν καὶ τὰ οὐσιαστικοποιημένα μέρη τοῦ λόγου — ἐπίθετα, ἀντωνυμίες, προσταχτικὲς ρημάτων, ἐπιρρηματα, κάθε λέξη ἢ φράσεις ὁλόκληρες (233) : τὸ σωστό, τὸ ἐγὼ του, τὸ σύρε κι ἔλα, τὸ λάμπω εἶναι ρῆμα, εἶναι στὰ μέσα καὶ στὰ ἔξω, μᾶς εὐχέθηκε τὸ καλῶς ὀρίσατε,

τὸ σήμερον ἦταν νωρίς, τ' αὐριο ἀργὰ θὰ εἶναι. (Παλαμᾶς)

497. Τὸ γραμματικὸ γένος τῶν ὀνομάτων τὸ ξεχωρίζομε :

α) Ἀπὸ τὴν καταλήξή τους στὶς πτώσεις τοῦ ἐνικοῦ. (Στὸν πληθυντικὸ ξεχωρίζονται συνήθως ἀπὸ τὴν κατάληξιν μόνον τὰ οὐδέτερα) : ὁ νικητ-ής, ἡ βρούσ-η, τὸ παιδ-ί.

β) Ἀπὸ τὸ ἄρθρον πού παίρνουν.

B.—Σχηματισμός τοῦ θηλυκοῦ

498. Τὰ περισσότερα οὐσιαστικά ἔχουν *ἕναν τύπο* μόνο: ὁ ἄνθρωπος, τὸ χῶμα.

Πολλὰ οὐσιαστικά ἔχουν *δυὸ τύπους*, ἕνα γιὰ τὸ ἄρσενικὸ καὶ ἕνα γιὰ τὸ θηλυκόν. Αὐτὸ γίνεται συνήθως σὲ ὀνόματα ποῦ σημαίνουν ἐπάγγελμα ἢ καὶ ιδιότητα. Τὸ θηλυκὸ σχηματίζεται τότε μὲ τὶς καταλήξεις *-ισσα, -τρα, -τρια, -αινα, -ίνα, -οῦ, -ά*.

-ισσα: ἄρχοντας—ἀρχόντισσα, βασιλεὺς—βασιλίς, γείτονας—γειτόνισσα, σύντροφος—συντρόφισσα.

-τρα: δουλευτής—δουλεύτρα, ράφτης—ράφτρα, κλέφτης—κλέφτρα, ὕφαντής—ὕφαντρα.

-τρια: διευθυντής—διευθύντρια, φοιτητής—φοιτήτρια, τηλεφωνητής—τηλεφωνήτρια.

-αινα: δράκος—δράκαινα, ψωμὰς—ψωμάδαινα.

-ίνα: ἀράπης—ἀραπίνα, πρόσφυγας—προσφυγίνα.

-οῦ: κοσκινὰς—κοσκινού, μυλωνὰς—μυλωνού, ὕπναρὰς—ὕπναρου.

-α: δάσκαλος—δασκάλα, θεῖος—θεία, νοσοκόμος—νοσοκόμα, σκλάβος—σκλάβα.

Μερικὰ θηλυκὰ παίρνουν ἄλλες καταλήξεις: αὐτοκράτορας—αὐτοκράτειρα, ἥρως—ἡρώιδα, ἱερέας—ἱέρεια, παπὰς—παπαδιά.

499. Μερικὰ θηλυκὰ ἔχουν *διπλὸν τύπο*:

ἀραπίνα καὶ ἀράπισσα, δασκάλα καὶ δασκάλισσα, ἐργάτρια καὶ ἐργάτισσα, αὐτοκράτειρα καὶ (ποιητ.) αὐτοκρατορίσσα, γιάτραινα καὶ γιατρίνα, θεὰ καὶ θείαινα, φίλη καὶ φιλενάδα.

γιατραινα καὶ γιατρίνα σημαίνει συνήθως τὴ γυναῖκα τοῦ γιατροῦ, ἐνῶ γιάτρισσα σημαίνει συνήθως τὴ γυναῖκα ποὺ κάνει τὸ γιατρό⁽¹⁾.

1. Στὶς τελευταῖες δεκαετίες παρουσιάζεται συχνὰ ἀνάγκη νὰ σχηματιστοῦν θηλυκὰ καὶ ἀπὸ οὐσιαστικά ποῦ ὡς τώρα δὲν εἶχαν. Ἡ λαϊκὴ γλῶσσα δημιουργεῖ συνήθως τὶς λέξεις ποῦ χρειάζονται κατὰ τὰ παραπάνω πρότυπα: *εἰσπραχτόρισα, σκουπιδιάρισα, τραμβαγέρισα, δικηγορίνα, λουστρίνα, προσδρίνα, εἰρηνοδίκαινα, ξενοδόχαινα* (μόνο γιὰ τὴ γυναῖκα τοῦ ξενοδόχου) καὶ *ξενοδόχα*.

Σὲ ὅσα ὀνόματα δὲ σχηματίζουν ἰδιαίτερα θηλυκὰ καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ τὸ θηλυκόν, γιὰ νὰ μὴ γεννηθῇ ἀμφιβολία μπορούμε νὰ μεταχειριστοῦμε τὸ ἄρσενικὸ προσθέτοντας τὴ λέξη *γυναῖκα*: *οἱ γυναῖκες συγγραφεῖς*.

Θηλυκὰ μὲ διαφορετικὴ λέξη

500. Μερικὰ οὐσιαστικά, ἰδίως συγγενικά, ἔχουν ξεχωριστὲς λέξεις γιὰ τὸ ἀρσενικὸ καὶ γιὰ τὸ θηλυκὸ: πατέρας—μητέρα, γιὸς—θυγατέρα, παππὸς—γιαγιά, γαμπρὸς—νύφη, ἀντρας—γυναίκα, ἀγόρι—κορίτσι.

Θηλυκὰ ζώων

501. Τὰ περισσότερα ὀνόματα ζώων ἔχουν μόνον ἓναν τύπο καὶ γιὰ τὰ δύο φυσικὰ γένη: ἢ ἄλεπού, ἢ ἀρκούδα, ὁ ἐλέφας, ὁ παπαγάλος, ἡ ὀχιά, τὸ λαβράκι, τὸ κουνούπι, ἡ πεταλούδα. Τὰ ὀνόματα αὐτὰ ὀνομάζονται **ἐπίκοινα**.

Στὰ ἐπίκοινα οὐσιαστικά, ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὀριστῇ τὸ φυσικὸ γένος, προτάσσεται τὸ ἐπίθετο ἀρσενικὸς ἢ θηλυκός: τὸ ἀρσενικὸ ζαρκάδι, ὁ θηλυκὸς σπίνος, ἡ ἀρσενικὴ καμήλα.

Μερικὰ ἀπὸ τ' ἀρσενικὰ ἢ θηλυκὰ ὀνόματα ζώων ἔχουν καὶ οὐδέτερο τύπο (χωρὶς αὐτὸς νὰ ἔχη σχέση μὲ τὸ φύλο τῶν ζώων): γάιδαρος—γαϊδούρι, σκύλος—σκυλί, καρδερίνα—καρδερίνι, κότσυφας—κοτσύφι, πέρδικα—περδίκι, σπουργίτης—σπουργίτι.

502. Γιὰ μερικὰ ζῶα κατοικίδια ἢ μὲ μεγαλύτερη πάντοτε σημασία γιὰ τὸν ἄνθρωπο **ξεχωρίζεται τὸ φυσικὸ γένος**. Αὐτὸ γίνεται:

Α) Μὲ διαφορετικὴ λέξη: ἄλογο—φορὰδα, βόδι—ἀγελάδα, κριάρι—προβατίνα ἢ ἀμνάδα, τράγος—γίδα ἢ κατσίκਾ, γουρουνί (κ. ἀγριογούρουνο)—σκρόφα, πετεινὸς—ὄρνιθα ἢ κότα.

Β) Μὲ διαφορετικὴ κατάληξη: α) γιὰ τὸ θηλυκὸ: **-α, -ίνα** καὶ σπανιότερα **-αινα, -ισσα, -πούλα**, καὶ β) γιὰ τὸ ἀρσενικὸ: **-ος**.

σκύλος—σκύλα

λαγὸς—λαγίνα

κουνέλι—κουνέλα

κότσυφας—κοτσυφίνα

τρυγόνι—τρυγόνα

λύκος—λύκισσα καὶ λύκαινα

περιστέρι—περιστέρα

γάλος—γάλισσα καὶ γαλοπούλα·

πρόβατο—προβατίνα

γάτα—γάτος

λάφι—λαφίνα

κουνέλα—κούνελος.

Κάποτε συνηθίζεται γιὰ τὸ ἀρσενικὸ ζῶο ὁ οὐδέτερος τύπος σὲ **-ι**: βουβαλί, ταυρί, τραγί, σκυλί.

Ἀλλὰ καὶ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα πού ξεχωρίζουν τὸ φυσικὸ

γένος με ιδιαίτερες λέξεις ἢ καταλήξεις, εἶναι ὁ ἕνας τύπος συχνότερος καὶ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ γιὰ τὰ δύο γένη: γάτα, σκύλος, ἄλογο, λύκος, γεράκι.

503. Καὶ τὰ νεογνὰ καὶ τὰ μικρὰ μερικῶν ζώων ξεχωρίζονται μεῖς ιδιαίτερες λέξεις ἢ καταλήξεις: Λέγεται: *πουλάρι* τὸ μικρὸ τοῦ ἀλόγου, τοῦ γαῖδουριοῦ· *κουτάβι* τὸ μικρὸ τοῦ σκύλου, τοῦ λύκου, τῆς ἄλεπούς· *μοσχάρι*, *δαμάλι*, τὸ μικρὸ τῆς ἀγελάδας· *γίδι* τὸ μικρὸ τῆς κατσίκας· *κλωσόπουλο*, *κοτόπουλο*, *πουλακίδα* τὸ μικρὸ τῆς κότας· *πιτσούνι* τὸ μικρὸ τοῦ περιστεριοῦ κτλ. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ: *ἀρκουδόπουλο*, *γουρουνόπουλο*, *αἰτόπουλο*, *χηνόπουλο*—*γουρουνάκι*, *παπάκι*, *περιστεράκι*, *χηνάκι* κτλ.

Γ.—Ούσιαστικά με δύο γένη

504. Μερικὰ οὐσιαστικά συνηθίζονται μεῖς δύο γένη, πού ἔχουν διαφορετικὴ κατάληξη καὶ κάποτε καὶ διαφορετικὸ τονισμό: ὁ *πλάτανος* καὶ τὸ *πλατάνι*. Τέτοια οὐσιαστικά εἶναι:

ἀρσενικά καὶ θηλυκά	ἀρσενικά καὶ οὐδέτερα
ὁ <i>μπάτσος</i> —ἡ <i>μπάτσα</i>	ὁ <i>κρίνος</i> —τὸ <i>κρίνο</i>
ὁ <i>νοτιάς</i> —ἡ <i>νοτιά</i>	ὁ <i>ἔλατος</i> —τὸ <i>ἔλατο</i>
ὁ <i>πήχης</i> —ἡ <i>πήχη</i>	ὁ <i>πεῦκος</i> —τὸ <i>πεῦκο</i>
ὁ <i>τίγρης</i> —ἡ <i>τίγρη</i>	ὁ <i>σκύλος</i> —τὸ <i>σκυλί</i>

θηλυκά καὶ οὐδέτερα

ἡ <i>γέφυρα</i> —τὸ <i>γεφύρι</i>	ἡ <i>πεζούλα</i> —τὸ <i>πεζούλι</i> .
-----------------------------------	---------------------------------------

Τὸ *δεῖπνο* λέγεται στὸ ἀρσενικὸ γένος μόνο ὅταν πρόκειται γιὰ τὸ τελευταῖο *δεῖπνο* τοῦ Ἰησοῦ τῇ νύχτα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα: ὁ *μυστικὸς δεῖπνος*.

505. Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις πού τὸ ἕνα γένος εἶναι λιγότερο κοινό: ὁ *ἀρραβώνας* καὶ σπανιότερα ἡ *ἀρραβώνα*. Ἀνάλογα οὐσιαστικά εἶναι (ἀναγράφεται ἔξω ἀπὸ τὴν παρένθεση ὁ πιὸ κοινὸς τύπος):

ὁ *φράχτης* (ἡ *φράχτη*), ἡ *συνήθεια* (τὸ *συνήθειο*), τὸ *γιαούρτι* (ἡ *γιαούρτη*), τὸ *μελάνι* (ἡ *μελάνη*), τὸ *μπαρούτι* (ἡ *μπαρούτη*), τὸ *ρακί* (ἡ *ρακή*).

506. Πολλὲς φορὲς τὰ οὐδέτερα ἔχουν ὑποκοριστικὴ σημασία: *γάτα*—*γατί*, *στάμνα*—*σταμνί*. Συνήθως ὁμως τὰ οὐδέτερα σὲ -ι δὲν ξεχωρίζουν ὡς πρὸς τὴν

σημασία ἀπὸ τὸν ἀρσενικὸ ἢ θηλυκὸ τύπο: *ἄμαξα - ἄμάξι, κότσυφας - κοτούφι, λάρυγγας - λαρύγγι, πλάτανος - πλατάνι, φλούδα - φλούδι, τζίτζικας - τζίτζικι.*

Πολλὲς φορὲς τὸ ἀρσενικὸ ἢ τὸ θηλυκὸ ἔχουν μεγεθυντικὴ σημασία: *μύτη - μύτος, κεφάλι - κεφάλια.* Ἔτσι καὶ *μαντίλι - μαντίλα* (τοῦ κεφαλιοῦ) (277).

Τὸ γένος ἀλλάζει κατὰ τὴν σημασία

507. Πολλὲς λέξεις παρουσιάζουν δύο γένη, ἀλλὰ αὐτὰ δὲν ἔχουν πάντα τὴν ἴδια ἐντελῶς σημασία:

βροντή εἶναι τὸ γνωστὸ φυσικὸ φαινόμενο — *βρόντος* εἶναι ἕνας δυνατὸς κρότος.

τραπέζι εἶναι τὸ γνωστὸ ξυμπλο — *τράπεζα* λέγεται γιὰ τὴν Ἁγία Τράπεζα τῆς ἐκκλησίας καὶ γιὰ τὸ πιστωτικὸ ἴδρυμα.

Ἀνάλογα ξεχωρίζουν στὴ σημασία λέξεις καθὼς οἱ ἀκόλουθες:

<i>ἄχνης — ἄχνα</i>	<i>πυρήνας — πυρήνα</i> (*)
<i>καντήλι — καντήλα</i> (¹)	<i>ρετσίνα — ρετσίνι</i>
<i>κεφάλι — κεφαλὴ</i> (κ. μεταφορ.)	<i>σάκος — σακί — σάκα</i>
<i>κοπέλα — κοπέλι</i> παραγινὸς	<i>σκανδάλῃ</i> (τουφεκιοῦ) — <i>σκάνδαλο</i>
<i>κόρακας — κοράκι</i> (*)	<i>σκάφη — σκάφος</i>
<i>κουλούρι — κουλούρα</i>	<i>σούβλα — σουβλί</i> (⁵)
<i>μάντρα — μαντρί</i> στάνη	<i>συνέδριο — συνεδρία</i>
<i>μαρτυρία — μαρτύριο</i>	<i>σχέδιο — σχεδιά</i>
<i>μαστιχα — μαστίχι</i> (⁶)	<i>τάβλα — τάβλι</i>
<i>μέση — μέσο</i>	<i>φάλαγγας — φάλαγγα — φαλάγγι</i> (⁶)
<i>περίβολος — περιβόλι</i>	<i>φυλὴ — φύλο</i> (¹)
<i>πλευρὸ — πλευρὰ</i> ὄρ. γεωμετρ.	<i>ψαλίδι — ψαλίδα</i> (⁶)
<i>πονκάμισο — πονκαμίσα</i>	<i>χώρα — χῶρος</i>

1. Καὶ γιὰ τὸ φούσκωμα τοῦ δέρματος ἀπὸ κάψιμο, δάγκαμα κτλ.—2. Καὶ γιὰ τὸ ξυλαράκι ποὺ μπαίνει στὰ σπίτια τῶν χωρικῶν πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα ἢ τὸ ντουλάπι, γιὰ νὰ κλείνῃ (ἀρχ. *κόραξ*).—3. Ἡ ἀρωματικὴ οὐσία ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ δέντρου καὶ ποὺ μασιέται, ἐνῶ τὸ θηλυκὸ λέγεται καὶ γιὰ τὸ ποτὶ καὶ τὸ γλυκό.—4. Τὸ ἄλεσμένο κουκούτσι τῆς ἐλιάς.—5. Τὸ ἐργαλεῖο τοῦ παπουτσιῆ.—6. Ὁ *φάλαγγας* εἶναι τ' ὄργανο γιὰ εἶδος τιμωρίας, ἡ *φάλαγγα* λέγεται γιὰ στρατιωτικὸ σῶμα, τὸ *φαλάγγι* εἶναι εἶδος ἀράχνης φαρμακερῆς καὶ στρογγυλὸ δοκάρι γιὰ τὴ μετακίνηση βαρῶν.—7. Γιὰ τὰ δύο γένη ἀνθρώπων καὶ ζώων καὶ ὑποδιαίρεση τῆς φυλῆς.—8. Ζῶο (ἢ σαρανταποδαροῦσα), γεωργικὸ ἐργαλεῖο, οἱ ἔλικες τῆς κληματαριᾶς, ἀρρώστια τῶν μαλλιών.

508. Μερικὰ οὐσιαστικὰ μὲ διπλὸ γένος ἦταν στὴν ἀρχὴ ἐπίθεται, ποὺ κατὰ τὸ οὐσιαστικὸ ποὺ συνόδευαν καὶ ποὺ παραλείφτηκε κατάντησαν οὐσιαστικὰ μὲ διαφορετικὴ σημασία : *πληρεξούσιος* (ὑπουργός) — *πληρεξούσιο* (ἔγγραφο), *συνοδικὸς* (μέλος τῆς Συνόδου) — *συνοδικὸ* (μέρος στὴ Μητρόπολη).

509. Σὲ ἰδιαίτερη κατηγορία ἀνήκουν λέξεις φωνητικὰ ὅμοιες, ἀλλὰ μ' ἐντελῶς διαφορετικὴ σημασία καὶ πολλὰς φορὲς χωρὶς σχέση ἐτυμολογική :

ὁ ἄνεμος — ἡ ἀνέμη, ὁ αὐλὸς — ἡ αὐλή, ὁ γρανίτης — ἡ γρανίτα, ὁ κανόνας — τὸ κανόνι, ὁ κόττος — τὸ κότσι, ὁ Μάρκος — ἡ μάγκα — τὸ μάγκο, ὁ μανταρίνος — τὸ μανταρίνι, ἡ ρόδα — τὸ ρόδι — τὸ ρόδο, ὁ φακὸς — ἡ φακή.

Οἱ λέξεις τοῦ εἵδους αὐτοῦ ἔχουν κάποτε καὶ διαφορετικὴ ὀρθογραφία.

510. *Λέξεις ποὺ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸ γένος τους.* Ὑπάρχουν μερικὲς λέξεις ποὺ συχνὰ πολλοὶ ἀμφιβάλλουν γιὰ τὸ γένος τους ἢ καὶ τίς μεταχειρίζονται στραβά, δίνοντάς τους καμιά φορὰ ἔτσι ἄλλη σημασία ἀπὸ ἐκείνη ποὺ χρειάζεται.

Εἶναι καλύτερα νὰ λέγεται ὁ *Πίνδος* (*), ἡ *Πάρνηθα* (*), τὸ *Ρέθυμνο* (*), τὰ *Φάροσαλα* (*). Ὁ *Αὐλώνας* λέγεται καὶ ἡ *Αὐλώνα* (*). Ὁ *Ἀκροκόρινθος* εἶναι γένους ἀρσενικοῦ.

1. Τοῦ *Πίνδου* τὸ ἀρχαῖο ὄνομα ἦταν *θηλυκὸ*, ἡ *Πίνδος* (σπανιότ. καὶ ὁ *Πίνδος* καὶ τὸ *Πίνδον* ὄρος), τὸ ἀρσενικὸ εἶναι ὅμως πολὺ σύμφωνο μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς λαϊκῆς γλώσσας. Γι' αὐτὸ λέει ὁ Βαλαωρίτης : «*κρυφὰ τὸ γλυκοχάραμα προβαίνει ἀπὸ τὸν Πίνδο*» καὶ ὁ Κρυστάλλης : «*Τὰ κακοτράχαλα βουνὰ τοῦ Πίνδου ὅσοι διαβαίνουν | ὁπλοῦν τοὺς ψηλοὺς γκρεμοὺς καὶ τὰς πολλὰς βρυσσοῦλες. . .*». — 2. Γιὰ τὴν *Πάρνηθα* ἦταν καὶ στὴν ἀρχαία γλώσσα δοκιμότερος ὁ *θηλυκὸς* τύπος ἡ *Πάρνης* (ἀλλὰ καὶ ὁ *Πάρνης*). Τὸ *θηλυκὸ* ἔρχεται σήμερα εὐκολότερο στὴ νέα γλώσσα. — 3. Τὸ *Ρέθυμνο* λέγεται σήμερα στὴν Κρήτη καὶ τὸ *Ρέθυμνο* καὶ τὸ *Ρέθυμνος*· ἐπίσημα λέγεται τὸ *Ρέθυμνον*, καὶ ὁ νομός : *Ρεθύμνης*. — 4. Γιὰ τὰ *Φάροσαλα*, σήμερα καὶ *Φέροσαλα*, οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν ἡ *Φάροσαλος* (σπανιότ. τὰ *Φάροσαλα*). — 5. Τὸ *θηλυκὸ* ἡ *Αὐλώνα* εἶναι κοινότερο σήμερα. Οἱ ἀρχαῖοι τὸ ἔλεγαν ἀρσενικὸ, ὁ *Αὐλών*.

Ἀνάλογα μὲ ὅ,τι παρατηρήθηκε γιὰ τὸ *Πίνδος*, εἶναι καλύτερο καὶ συμφωνότερο μὲ τὴ λαϊκὴ γραμματικὴ νὰ λέγωνται σὲ ἀρσενικὸ γένος οἱ λέξεις *ἀσφαλιός*, *ἄμμος*, *παράγραφος*, *ὑπόνομος*, *ψῆφος*. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ γένους μερικῶν παλαιότατων οὐσιαστικῶν σὲ -ος ἀπὸ *θηλυκὸ* σὲ ἀρσενικὸ εἶχε ἀρχίσει ἤδη

Δὲν πρέπει νὰ μπερδεύωνται ὁ ἄθλος (τὸ κατόρθωμα) καὶ τὸ ἄθλο (βραβεῖο, ἔπαθλο), ἡ στήλη (ἀναμνηστική, ἐπιτάφια, ἡλεκτρικὴ) καὶ ὁ στύλος (κολόνα ποὺ στηρίζει κάτι), οἱ Στύλοι τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

Ἰδιαίτερη σημασία τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ

511. Πολλὰ ὀνόματα συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν ἑνα ἀριθμό. Μερικὰ ἀλλάζουν κατὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ σημασία τους.

Συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν ἐνικὸ ὀνόματα ἐννοιῶν μοναδικῶν. Τέτοια εἶναι :

α) Μερικὰ συγκεκριμένα, πολλὰ περιληπτικά καὶ πολλὰ ἀφηρημένα : ἀστροφεγγιά, οἰκουμένη, πλάση, παράδεισος, ἀτμοσφαῖρα, ἀνθρωπότητα, χριστιανισμός, μεσαιῶνας — συγγενολόγι, πλουσιόκοσμος — βήχας, χάος, πείνα, ξενιτιά, ἀνθισμα, δικαιοσύνη, πίστη, κύρος, ὕψος. Ἔτσι καὶ τὰ οὐσιαστικοποιημένα ἐπίθετα μὲ σημασία ἀφηρημένη: τὸ σωστό, τὸ μπορετό.

Συχνὰ ὥστόσο σχηματίζουν καὶ τ' ἀφηρημένα πληθυντικό, ἰδίως ὅταν εἶναι λόγος γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ιδιότητος ποὺ ἐκφράζει ὁ ἐνικός: κάνει πολλὰς χωριατιές, ἃς λείπουν αὐτὲς οἱ εὐγένειες, τί ἀνοστιές εἶναι αὐτὲς!

Κάποτε ὁ πληθυντικὸς ἔχει μεγεθυντικὴ ἢ ἐπιτατικὴ σημασία: τί καμώματα εἶναι αὐτά, δὲν εἶναι φερσίματα, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου, ντροπές! καμαρῶστε τίς προκοπές του, μεγαλεῖα!

Κάποτε ὁ πληθυντικὸς ἐκφράζει κάτι δυσάρεστο ἢ ἐνοχλητικό:

στὴν ἀρχαία ἢ τὴ μεταγενέστερη γλῶσσα (ὁ γέρας, ὁ γύψος, ὁ πλάτανος, ὁ στενωπός, ὁ σχῖνος κτλ.) καὶ συνεχίστηκε στὴ μεσαιωνικὴ καὶ τὴ νεώτερη γλῶσσα. Ἀπὸ τὰ θηλυκὰ σὲ -ος, ποὺ φύλαξαν τὸ θηλυκὸ γένος, μερικὰ ἀλλάξαν τὴν κατάληξιν (ἡ παρθένος—ἡ παρθένα), ἄλλα ἀντικαταστάθηκαν μὲ ἄλλη λέξιν (ἀτραπός—μονοπάτι) καὶ ἄλλα, ποὺ φύλαξαν τὸ -ο, σχηματίζονται σὲ -ο (ἡ δβυσο, ἡ παρθένο).

ἔφτασαν οἱ ζέστες, εἶναι ἀνυπόφορος διὰ ἀρχίξῃ τις συζητήσεις του, χύθηκαν γάλατα, αἷματα.

Στὸν ἐνικὸ συνηθίζονται ἀκόμη: β) Ὀνόματα ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ ἐπαγγελμάτων: φιλολογία, ἄλγεβρα, γλυπτική, καλογερίκη.

Λέμε ὥστος στὸν πληθυντικὸ: ὑπάρχουν δύο χημείες, ἡ ἀνόργανη καὶ ἡ ὀργανική· ἀγόρασα δύο ἀριθμητικὰς (δηλ. βιβλία).

γ) Ὀνόματα στοιχείων, μετάλλων, ὀρυκτῶν, προϊόντων: ἀσμή, κοκκινόχωμα, ράδιο, ὑδρογόνο.

Μεταχειριζόμαστε ὥστος τὸν πληθυντικὸ γιὰ νὰ φανερώσωμε τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἴδιας ὕλης ἢ ἀντικείμενα κατασκευασμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕλικον: χαλκώματα, ἔχει καλοὺς τοίκους, χρειάζομαι τρία διαφορετικὰ μελάνια, τὰ φενὰ λάδια.

Κάποτε ὁ ἐνικὸς μπαίνει στὴ θέσιν τοῦ πληθυντικοῦ καὶ σημαίνει ὀλόκληρο τὸ εἶδος. Ὁ ἐνικὸς αὐτὸς λέγεται ἐνικὸς τοῦ εἵδους: ὁ Ἑλληνας ἀγαπᾷ τὸν τόπον του, ὁ στρατιώτης πρέπει νὰ πευθαρχῇ, ἡ σταφίδα ἔχει φέτος καλὴ τιμή.

512. Ὁ πληθυντικὸς μερικῶν ὀνομάτων ποὺ σχηματίζουν μόνον ἐνικὸ ἀναπληρῶνεται στὴν ἀνάγκη ἀπὸ τὸν πληθυντικὸ ἐνὸς συνωνύμου: ἡ ἡχὼ — οἱ ἀντίλαλοι, ἡ πείρα — οἱ ἐμπειρίες, νοῦς — κεφάλια, μυαλὰ (αὐτὰ τὰ παιδιὰ εἶναι ὅλα γερὰ μυαλὰ), διάνοιες.

513. Τὰ κύρια ὀνόματα συνηθίζονται στὸν ἐνικόν. Ἔτσι:

A) Τὰ ὀνόματα μερικῶν γειορτῶν: Λαμπρὴ, Τριῶδι.

B) Οἱ περισσότερες τοπωνυμίαι: Σπάρτη, Μακεδονία, Ἰλιός.

Σχηματίζουν καὶ οἱ τοπωνυμίαι αὐτὲς τὸν πληθυντικόν:

α) Ὅταν τυχαίῃ νὰ ὀνομάζωνται μὲ τὴν ἴδια λέξιν περισσότεροι τόποι: ἡ Ἑλλάδα ἔχει δυὸ Πηγεῖους καὶ πέντε Ὀλύμπους (¹).

β) Ὅταν χρησιμοποιοῦνται μεταφορικά: ἐξαντλήθηκαν οἱ Πακτωλοί.

γ) Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα:

Ἀπ' τῶν Ὀλύμπων τίς πλαγιὰς ὡς τίς κορυφαῖς τῶν Αἰμῶν. (Παλαμᾶς)

Ἐκατὸ χρόνια πέρασαν, ἑκατὸ χρόνια πᾶνε.

Ὡ Ἑλλάδων ξημερώματα, ὦ Ἑλλάδων δειλινά! (Παλαμᾶς).

Γ) Τὰ ὀνόματα ἀνθρώπων. Αὐτὰ σχηματίζουν πληθυντικόν διὰ εἶναι ὁ λόγος γιὰ πολλὰ πρόσωπα μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα: σ' αὐτὸ τὸ

1. Οἱ Ὀλύμπιοι εἶναι καὶ ὄνομα χωριοῦ στὴ Χίο.

σπίτι ἔχει τρεῖς Φρόσες, οἱ δύο Ἀντρέηδες (ἔτσι ἔλεγαν στὸ Εἰκοσιένα γιὰ τὸν Α. Ζαΐμη καὶ τὸν Α. Λόντο), οἱ Τρικούπηδες· οἱ Κολοκοτρωναῖοι, οἱ Κατσαντωναῖοι (δλόκληρη ἡ οἰκογένεια).

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων σχηματίζουν ἀκόμη πληθυντικό :

α) Ὅταν σημαίνουν ἔργα καλλιτεχνῶν ἢ συγγραφέων: ἀγόρασε δυὸ Γ'ύζηδες, ἔχει στὴ βιβλιοθήκη του τρεῖς Αἰσχύλους.

β) Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα: τὴ μυθολογία τὴν περιφρονᾷ ὁ καιρὸς μας. Νὰ μιλᾷς γιὰ Βελλερεφόντες καὶ Κολχίδες λογαριάζεται δασκαλισμός (Βλαστός), ἀπὸ τίς ἀθάνατες πηγὲς τῶν Ἐπικούρων καὶ τῶν Ἐμπεδοκλήδων (Παλαμᾶς).

Γράψε στὰ βᾶθη μιᾶς χροσῆς μαριιάτικης ἡμέρας
τὴ δόξα τῶν Λεωνιδῶν, τὴ γῆ τῶν Διγενήδων. (Παλαμᾶς).

γ) Ὅταν χρησιμοποιοῦνται μεταφορικά: δὲν ἔχει ἐδῶ πολλοὺς Κροίσους.

Καὶ ποιοὶ εἶν' αὐτὸ τὸ κοιμητήρι,
ποὺ εἶν' οἱ νεκροὶ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ οἱ τάφοι Παρθενῶνες; (Παλαμᾶς)
Καὶ τὸ τραγοῦδι τὸ ξυπνᾶνς οἱ Ὅμηροι,
σάρκα τοῦ δίνουν, ψυχὴ, φῶς, τὸ κάnon πλάσμα καὶ ἄστρο. (Παλαμᾶς).

514. Συνηθίζονται μόνο ἡ προπάντων σιὸν πληθυντικό :

Α) Πολλὰ κοινὰ ὀνόματα μὲ περιληπτικὴ συχνὰ σημασία: ἄμφια, ἀντίποινα, ἅπαντα, ἄρματα, ἀρχαιρεσίες, βαφτίσια, γένια, γεράματα, δρίμες, ἐγκαίνια, ἐγκατα, ἐκατόχρονα, ἐννιάμερα, κάλαντα, λύτρα, μάγια, μεθεόρτια, μεσάνυχτα, μετρητά, ὄργια, ὀρνιθοσκαλισματα, παλαμάκια, παρακάλια, παρασκήνια, πεθερικά, περίχωρα, πολεμοφόδια, πρόθυρα, προικιά, προπύλαια, ρέστα, συλλυπητήρια, σωθικά, τάρταρα, τρεχάματα, ὑπάρχοντα, χαιρετίσματα, χαράματα, χειροκροτήματα κτλ.

Μερικὲς ἀπὸ τίς λέξεις τοῦ εἰδους αὐτοῦ σχηματίζουν καὶ ἐνικό, ὅταν ἡ ἔννοια ποὺ παριστάνουν ἀντικρίζεται σάν εἶδος, στὸ σύνολό της: γένι, κλάμα, σπλάχνο. Τὸ ἅπαντο λέγεται συνήθως εἰρωνικά.

515. Ἐδῶ ἀνήκουν ἀκόμη: α) Περιληπτικά κατ' ἐξοχὴν καθὼς: ἀσημικά, γυαλικά, διαμαντικά, ζυμαρικά, ὄσπρια, σουλερικά, πανικά, χορταρικά.

β) Λέξεις ποὺ ἐκφράζουν ἀντικείμενα σύνθετα: τὰ γυαλιά, τὰ κιάλια, ἡ σύνθετα παραταχτικά ζευγαρωτὰ (320): ἀγκιναροκούκια, ἀμπελωχώραφα, γιδοπρόβατα κτλ.

γ) Μερικά οὐσιαστικοποιημένα ἐπίθετα καθὼς: λιανά, ψιλὰ, ρηγά, φράγκικα (ροῦχα), τὰ οἰκονομικά (ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση), καὶ ὅσα σημαίνουν ἀμοιβὴ γιὰ κάποια ἐργασία: βαρκαδιάτικα, κόμιστρα, πλυστικά, φύλαχτρα. Ἔτσι καὶ τὸ ἀσφάλιστρα.

δ) Ὅσα σημαίνουν μιὰ γλῶσσα, καθὼς: ἀρβανίτικα, ἐλληνικά, κινέζικα.

516. Β) Ἀπὸ τὰ κύρια ὀνόματα · α) Ὀνόματα γιορτῶν: Χριστούγεννα, Φῶτα, Κούλουμα, Νικολοβάμβαρα, Ἀνθεστήρια, Παναθήναια.

β) Τοπωνυμίες: Σέρρες, Σπέτσες, Σφακιά, Ἀναφιώτικα, Δελφοί, Ἀγραφα, Οὐράλια.

Μερικῶν πόλεων τ' ὄνομα, ποὺ συνηθίζεται στὸν ἐνικό, λέγεται κάποτε καὶ στὸν πληθυντικό: Ἀθήνα - Ἀθῆνες, Θήβα - Θῆβες· ἔτσι καὶ Καλαμάτα - Καλάμες.

517. Διαφορὰ σημασίας κατὰ τὸν ἀριθμὸν.— Κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἔχουν διαφορετικὴ σημασία ἢ παίρνουν συνηθῶς διαφορετικὴ σημασία τ' ἀκόλουθα οὐσιαστικά (πρβ. καὶ 606 β):

γυαλί — γυαλιά

παραμονή — παραμονές

διακοπή — διακοπές

περιστροφή — περιστροφές

μαλλί — μαλλιά

σίδερο — σίδερα

μοίρα — Μοῖρες

τσάκισμα — τσακίσματα

νεῦρο — νεῦρα

χρονικό — χρονικά.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΛΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

518. Γενικά.— Τὸ οὐσιαστικὸν ἔχει *τρεῖς κλίσεις*. Ἡ διαίρεση αὐτὴ βασίζεται στὸ γένος. Στὴν *πρώτη κλίση* ἀνήκουν ὅλα τ' ἄρσενικά. Στὴ *δεύτερη κλίση* ἀνήκουν ὅλα τὰ θηλυκά. Στὴν *τρίτη κλίση* ἀνήκουν ὅλα τὰ οὐδέτερα.

519. Τὰ οὐσιαστικά κάθε κλίσης διαιροῦνται σὲ *ισοσύλλαβα* καὶ σὲ *ἀνισοσύλλαβα*.

Τὰ *ισοσύλλαβα* ἔχουν στὸν πληθυντικὸν τὸν ἴδιον ἀριθμὸν συλλαβῶν μὲ τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ ἐνικοῦ :

καθρέφτης — καθρέφτες, χαρὰ — χαρές, παιδί — παιδιά.

Τὰ *ἀνισοσύλλαβα* ἔχουν σὲ ὅλες τὶς πτώσεις τοῦ πληθυντικοῦ μιὰ συλλαβὴ περισσότερη παρὰ στὴν ὀνομαστικὴν τοῦ ἐνικοῦ :

ὁ περιβολάρης

οἱ περιβολάρηδες — τῶν περιβολάρηδων

ἡ ὁκά

οἱ ὁκάδες — τῶν ὁκάδων

τὸ κύμα

τὰ κύματα — τῶν κυμάτων.

Τ' ἀνισοσύλλαβα οὐδέτερα ἔχουν καὶ στὴ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ μιὰ συλλαβὴ περισσότερο : τοῦ κύματος (586).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γιά τὸν τονισμό τῶν οὐσιαστικῶν βλ. 89.

520. Τ' ἀνισοσύλλαβα οὐσιαστικὰ ἔχουν δύο θέματα, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στοὺς δύο διαφοροετικούς τύπους, τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ.

Τὸ πρῶτο εἶναι ὅ,τι ἀπομένει ἀπὸ τὴ λέξη ἀφοῦ ἀφαιρεθῇ ἡ κατάληξη τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς -ας, -ης, -ες, -ους τῶν ἄρσενικῶν, -α -ου τῶν θηλυκῶν, -α, -ο, -ας τῶν οὐδετέρων : ψωμ-άς, γανωματ-ής, καφ-ές, παππ-ούς, δκ-ά, ἀλεπ-ού, αἱμ-α, γράψιμ-ο, κρέ-ας.

Τὸ δεύτερο θέμα εἶναι ὅ,τι ἀπομένει ἀπὸ τὴ λέξη ἀφοῦ ἀφαιρεθῇ ἡ κατάληξη -ες τοῦ πληθυντικοῦ τῶν ἄρσενικῶν καὶ θηλυκῶν καὶ -α τῶν οὐδετέρων : ψωμάδ-ες, γανωματῆδ-ες, καφέδ-ες, παπποῦδ-ες, δκάδ-ες, ἀλεποῦδ-ες, αἷματ-α, γραψίματ-α, κρέατ-α, φῶτ-α.

521. **Ἱστορικὴ διασάφηση.**—Τὰ βασικὰ γνωρίσματα ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν κλίσιν τῶν οὐσιαστικῶν καὶ ποὺ τὴν ξεχωρίζουν συνήθως ἀπὸ τὴν ἀρχαία κλίσιν εἶναι τ' ἀκόλουθα :

α) Τὸ κάθε γένος ἔχει ἰδιαιτέρες καταλήξεις καὶ τὴ δική του κλίσιν.

β) Τὰ δύο γένη τῶν ἐμψύχων, ἄρσενικὸ καὶ θηλυκὸ, παρουσιάζουν στὸν πληθυντικὸν προπάντων (ὅπως καὶ στὴν ἀρχαία γλῶσσα), παράλληλους σχηματισμούς, ἐνῶ τὸ οὐδέτερο ἀκολουθεῖ δικό του διαφοροετικὸν σχηματισμό :

οἱ ἄντρ-ες, οἱ γυναῖκ-ες ἄλλα τὰ παιδ-ιά
οἱ παπάδ-ες, οἱ δκάδ-ες τὰ λάθ-η, τὰ γραψίμ-ατα.

γ) Τὰ γένη τῶν ἐμψύχων (ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄρσενικὰ σὲ -ος) εἶναι καὶ τὰ περισσότερο ἀλλαγμένα ἀπὸ τὴν ἀρχαία κλίσιν, τὰ πιὸ συγχρονισμένα. Δὲν παρουσιάζουν λ.χ. παραδείγματα περιττοσύλλαβα (ὀνόματα μὲ διαφοροετικὸν ἀριθμὸν συλλαβῶν μέσα στὸν ἴδιον ἀριθμὸν), ὅπως τ' ἀρχαῖα ὁ κόραξ — τοῦ κόρακος, ἡ θριξ — τῆς τριχός, παρὰ μόνο ἰσοσύλλαβα : ὁ κόρακας — τοῦ κόρακα, ἡ τρίχα — τῆς τρίχας, ἐνῶ διατηρήθηκαν περιττοσύλλαβα οὐδέτερα : τὸ ὄνομα — τοῦ ὀνόματος.

Μὲ τὴν ἐξαφάνισιν ἄλλωστε τῶν ἀρχαίων τριτόκλιτων ἄρσενικῶν καὶ θηλυκῶν, ἔγινε ἡ ἐξομοίωσὶς τοὺς στὸν ἐνικὸν μὲ τ' ἀρχαῖα πρωτόκλιτα τοῦ ἴδιου γένους σὲ -ας : ὁ πατήρ — τοῦ πατρὸς ἔγινε ὁ πατέρας — τοῦ πατέρα, καθὼς ὁ ταμίας — τοῦ ταμία, ἡ φλέψ — τῆς φλεβός

ἔγινε ἡ φλέβα – τῆς φλέβας κατὰ τὸ ἡ μοῖρα – τῆς μοίρας, ἡ ράχης – τῆς ράχεως ἔγινε ἡ ράχη – τῆς ράχης κατὰ τὸ ἡ νίκη – τῆς νίκης.

Στὸν πληθυντικὸ πάλι τ' ἀρχαῖα πρωτόκλιτα καὶ τριτόκλιτα τελειώνουν τώρα στὴν ὀνομαστικὴ καὶ στὴν αἰτιατικὴ σὲ -ες κατὰ τὶς ἀρχαῖες τριτόκλιτες ὀνομαστικές: πατέρες, φλέβες. Ὑποὶ οἱ ταμίαι – τοὺς ταμίας ἔγινε οἱ ταμίες – τοὺς ταμίες, αἱ μοῖραι – τὰς μοίρας ἔγινε οἱ μοῖρες – τὶς μοῖρες κτλ. Παράλληλα παραμερίσθηκαν καὶ ἰσοπεδώθηκαν καὶ ἄλλες ἀνωμαλίες τῶν ἀρχαίων σχηματισμῶν.

δ) Ὑποτιμὴ ἐξαφανίστηκε ἐντελῶς. Ὑπομεινε ἀπολιθωμένη σὲ σύνθετα καθὼς ἐνόσω (ἐν ὄσῳ), τῶντι (τῷ ὄντι), καὶ σὲ μερικὲς στερεότυπες λόγιες ἐκφράσεις καὶ φράσεις (454): φύσει, θέσει, ἐν τάξει, ἐν γνώσει, ἐν παρόδῳ, ἐν χορῷ, ἐπ' αὐτοφῶρῳ, τοῖς μετρητοῖς, ἐλέῳ Θεοῦ, δόξα σοι ὁ Θεός.

ε) Ὑποτιμὴ πτώσεις τῇ βασικῇ θέσῃ τὴν παίρνει ἡ αἰτιατική, τοῦ ἐνικοῦ προπάντων. Ὑποτιμὴ τὸν τύπο τῆς ρυθμίζεται τὸ καταληκτικὸ φωνῆεν (521 η), ἡ θέσῃ τοῦ τόνου στὴ λέξη (521 θ) καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν ποὺ θὰ ἔχη ἡ λέξη στὴν κλίση τῆς (κανόνας τῆς αἰτιατικῆς). Ὑποτιμὴ αἰτιατικὴ τὸν ἐλαιῶνα, τὸν ἀγῶνα κανόνισε καὶ τὴν ὀνομαστικὴ: ὁ ἐλαιῶν-ας, ὁ ἀγῶν-ας. Ὑποτιμὴ αἰτιατικὴ τὴν τρίχα, τὴν κοινότητα κανόνισε καὶ τὴν ὀνομαστικὴ: ἡ τρίχα (ἀντὶ ἀρχ. θρίξ), ἡ κοινότητα.

Ὑποτιμὴ αἰτιατικὴ εἶναι πολὺ συχνότερη παρὰ στὴν ἀρχαία γλῶσσα, ἀφοῦ, ἀπλὴ ἢ ἐμπρόθετη, πῆρε συχνότατα τὴ θέσῃ τῆς γενικῆς ἢ τῆς δοτικῆς: παραμελῶ τὰ μαθήματα ἀντὶ ἀμελῶ τῶν μαθημάτων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες ἀντὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν, δίνω στὴ μητέρα (ἢ τῆς μητέρας) ἀντὶ δίδωμι τῇ μητρὶ, χτυπῶ μὲ τὰ πόδια ἀντὶ κρούω τοῖς ποσὶ.

ζ) Ὑποτιμὴ γενική, ἀν καὶ πῆρε κάποτε τὴ θέσῃ τῆς παλαιᾶς δοτικῆς (δίνω τῆς μητέρας ἀντὶ δίδωμι τῇ μητρὶ), ἔχει περιορισμένη χρῆση. Σὲ πολλὰ ἰδιώματα, ἰδίως τῆς Β. Ὑποτιμὴ Ἑλλάδας, ἀποφεύγουν τὴ γενική, σὲ πολλὰ σχηματιστικὰ παραδείγματα. Στὴ θέσῃ τῆς χρησιμοποιοῦν τὴν αἰτιατικὴ, συνήθως ἐμπρόθετη (αὐτὸ ἀπὸ χήνα, τὸ νερὸ ἀπὸ τῇ βρύση, στὴν ἀκρὴ στοῦ βουνοῦ). Ὑποτιμὴ καὶ στὴν κοινὴ γλῶσσα περιορίστηκε ἀρκετὰ ἡ χρῆση τῆς γενικῆς. Οἱ προθέσεις ποὺ ἔπαιρναν ἄλλοτε γενική συντάσσονται μ' αἰτιατικὴ (ἔτσι ἡ ἀπὸ, ἀντὶ, γιὰ, μετὰ – μὲ κτλ.),

καὶ σὲ ἄλλες περιστάσεις στὴ θέση τῆς γενικῆς μπαίνει ἡ ὀνομαστική: ἔνα ποτήρι νερό, κάτι κοπάδια γίδια, ἔνα μπουκέτο λουλούδια, ὅλα τὰ εἶδη οἱ κάλτσες, μιὰ σειρά παραλλαγές, χιλιάδες κόσμος, ὅσους ἀπὸ εἴκοσι χρόνια πόλεμο, εἶδε τὸν ἴσκιό ἀπὸ δυὸ πόδια, μιὰ διμοιρία τραυματιοφόροι, τὰ φλουριά ἀπὸ τὴ βάφτιση (*).

Ἄλλα βασικὰ γνωρίσματα τῆς νέας κλίσης εἶναι :

η) Ἡ **ἐξίσωση τοῦ καταληχτικοῦ φωνήεντος** στὸν ἐνικό τῶν ἀρσενικῶν καὶ τῶν θηλυκῶν : Τὸ φωνῆεν τῆς ἐνικῆς αἰτιατικῆς φυλάγεται (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ο τῶν ἀρσενικῶν σὲ -ος) σὲ ὅλες τὶς πτώσεις τοῦ ἐνικοῦ τουλάχιστον ἀριθμοῦ (κανόνας τοῦ ἴδιου φωνήεντος):

ἡ πείνα - τῆς πείνας - τὴν πείνα	ἡ δύναμη - τῆς δύναμης - τὴ δύναμη
ἡ μαγείρῃσα - τῆς μαγείρῃσας - τὴ μαγείρῃσα	ἡ Κλειῶν - τῆς Κλειῶς - τὴν Κλειῶν
ἡ κλειδαρότερυπα - τῆς κλειδαρότερυπας - τὴν κλειδαρότερυπα	ὁ τραγουδιστής - τοῦ τραγουδιστῆ - τὸν τραγουδιστῆ
ἡ σφήκα - τῆς σφήκας - τὴ σφήκα	ὁ στρατῶνας - τοῦ στρατῶνα - τὸ στρατῶνα.

θ) Ἡ **τονικὴ ἐξίσωση**, ἡ τάση δηλαδή, ὁ τόνος τῆς ἐνικῆς αἰτιατικῆς (ἢ ὀνομαστικῆς) νὰ φυλάγεται καὶ στὶς ἄλλες πτώσεις ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν, τουλάχιστο τοῦ ἐνικοῦ (κανόνας τοῦ βασικοῦ τόνου, 85).

ἡ θάλασσα - τῆς θάλασσας - τὴ θάλασσα	ὁ ἔξυπνος - τοῦ ἔξυπνου - τὸν ἔξυπνο
ἡ δύναμη - τῆς δύναμης - τὴ δύναμη	ἡ ἔξυπνη - τῆς ἔξυπνης - τὴν ἔξυπνη.

ι) Ὁ **ἀνισοσυλλαβισμός** (519). Μὲ αὐτὸν κατορθώνεται νὰ φυλάγεται σὲ πολλὰ νεώτερα σχηματιστικὰ παραδείγματα ἀκόμη καὶ στὸν πληθυντικό τὸ καταληχτικὸ φωνῆεν τοῦ ἐνικοῦ, ποὺ ἄλλιῶς θὰ φυλαγόταν μόνο στὸν ἐνικό (521η):

κυρὰ - κυρᾶς—κυράδες	πεταλωτής - πεταλωτῆ—πεταλωτῆδες
ἄλεποὺ - ἄλεποῦς—ἄλεποῦδες	καφές - καφέ—καφέδες
ψωμάς - ψωμᾶ—ψωμάδες	παπποὺς - παπποῦ—παπποῦδες.

Οἱ περισσότερες ἀνωμαλίες στὴν κλίση τῶν οὐσιαστικῶν ὑπάρχουν ἀπὸ τὶς λέξεις ποὺ δὲ συμμορφώθηκαν μὲ τοὺς παραπάνω κανόνες σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο φωνῆεν καὶ τὸν τονισμό στὴν ἴδια συλλαβή:

1. Ἔτσι σὲ μιὰ φράση καθὼς λ. χ. πρόβαλε ξαφνικὰ ἔνα γαῖδουράκι μὲ δυὸ μεγάλα καλάθια λουλούδια κρεμασμένα στὰ πλευρὰ του ὑπάρχουν μόνο ὀνομαστικὲς καὶ αἰτιατικὲς, ἐνῶ ἡ ἀντιστοιχὴ φράση στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἢ στὴν ἀρχαϊκὴ θὰ εἶχε στὴ θέση τους πολλὰς γενικὲς.

Κανονικοὶ νέοι τύποι

ὁ σωλήνας - τοῦ σωλήνα
 ἡ ὥρα - τῆς ὥρας
 οἱ ἐλπίδες - τῶν ἐλπίδων
 τὸ σίδερο - τοῦ σίδερου
 τὸ ψωμάδικο - τοῦ ψωμάδικου.

Κληρονομημένοι τύποι ἀσυμμόρφωτοι

ἀλλὰ μήνας - μηνός, ἄντρας - ἀντρός
 γυναῖκα - γυναικός
 μοῖρες - μοιρῶν
 ἄνθρωπος - ἀνθρώπου

522. Τῇ γενικῇ τοῦ πληθυντικοῦ δὲν τὴ σχηματίζουν ὅλα τὰ οὐσιαστικά. Κάποτε λείπει ἢ σχηματίζεται δύσκολα. Αὐτὸ γίνεται: α) σὲ μερικὰ σχηματιστικά παραδείγματα, λ.χ. σὲ λέξεις τοῦ τύπου *βάφτιση, κάππαρη, ράχη*, β) σὲ μερικὲς κατηγορίες λέξεων, καθὼς λ.χ. στὰ ὑποκοριστικά σὲ *-άκι, τὸ ἀρνάκι, τὸ πακετάκι* (οἱ λέξεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους σχηματίζουν δύσκολα καὶ τοῦ ἐνικοῦ τῇ γενικῇ), καὶ γ) σὲ ὀρισμένες ἄλλες λέξεις: *λεβέντης - λεβέντες* (¹).

523. Διασάφηση.— Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιστάσεις, πὺν δυσκολευόμαστε νὰ μεταχειριστοῦμε τὸν κανονικὸν τύπον, ὑπάρχουν τ' ἀκόλουθα μέσα νὰ τὸν ἀναπληρώσωμε ἂν τύχη καὶ μᾶς χρειαστῇ:

α) Ἀπὸ τὴν ἴδια λέξιν ὁ ἀντίστοιχος ἀνισοσύλλαβος τύπος τοῦ πληθυντικοῦ: ὁ *λεβέντης* - οἱ *λεβέντες* - τῶν *λεβέντηδων* (533), ἡ *μᾶνα* - οἱ *μάνες* - τῶν *μανάδων* (554). Αὐτὸς χρειάζεται κάποτε καὶ γιὰ νὰ ξεχωριστῇ τὸ θηλυκὸ ἀπὸ τὸ ἀρσενικόν, πὺν ἄλλως θὰ ὁμωνυμοῦσαν: οἱ *πεθεροὶ* - τῶν *πεθερῶν*, ἀλλὰ οἱ *πεθερές* - τῶν *πεθεράδων* (556).

β) Συγγενικὸς τύπος τῆς ἰδίας λέξεως: οἱ *δασκάλες* - τῶν *δασκαλισῶν* (ἢ *δασκάλισσα*), οἱ *κοπελοῦδες* - τῶν *κοπελονδιῶν* (τὸ *κοπελούδι*) (²).

1. Οἱ τύποι αὗτοι τῆς γενικῆς σὲ μερικὲς περιστάσεις ἀτόνησαν καὶ ἀχρηστεύτηκαν γιὰ τὴ σημασία πὺν ἔχει ἡ λέξη, καθὼς λ.χ. σὲ πολλὰ ἀφηρημένα οὐσιαστικά, πὺν δὲ συνηθίζονται ἄλλωστε οὔτε στὶς ἄλλες πτώσεις τοῦ πληθυντικοῦ (*δικαιοσύνη, πείνα, πείρα, κύρος*), συνηθῶς ὅμως καὶ προπάντων γιὰ τὸν τύπον τους καὶ μάλιστα τὸν τ ο ν ι σ μ ό, πὺν θ' ἀπαιτοῦσε, γιὰ νὰ τονιστῇ ἡ γενικὴ μὲ τὸν παραδομένον τρόπον, νὰ μετακινήθῃ ὁ βασικὸς τόνος τῆς λέξεως (85) κατὰ μία ἢ δύο συλλαβές, καὶ νὰ ποῦμε λ.χ. οἱ *λεβέντες*—τῶν *λεβεντῶν*, οἱ *γαίτες*—τῶν *γαιτισῶν*, τὸ *ἐκκλησάκι*—τοῦ *ἐκκλησაკιοῦ* (ἐνῶ λέμε χωρὶς καμιά δυσκολία ἡ *ἐκκλησίαισα*—τῆς *ἐκκλησίαισας* ἢ καὶ τὸ *χέρι*—τοῦ *χεριοῦ*), οἱ *σιτίδες*—τῶν *σιτιθῶν*, οἱ *βοσκοποῦλες*—τῶν *βοσκοπουλῶν*, τὸ *Τρίκερι*—τοῦ *Τρικεριοῦ*. Γι' αὐτὸ κάποτε ἀκούονται γενικὲς πὺν φυλάγουν τὸ βασικὸν τόνον ἀμετακίνητον (λ.χ. τῶν *πεπονόφλουδων*), μολοντί πάλιν δὲν πολυσυνηθίζονται οὔτε στὴν περιπτώσιν αὐτῇ (τῶν *φτερουγῶν*). Ἐνας ἄλλος τρόπος νὰ μὴ μετακινήθῃ ὁ τόνος εἶναι ἡ χρησιμοποίησις γιὰ τὴ γενικὴ τοῦ τύπου τῆς ὀνομαστικῆς, ὅπως γίνεται σὲ μερικὲς οὐδέτερες τοπωνυμίες: ἡ *παράλια* τοῦ *Τσάγρι* (580).

2. Σὲ πολλὰ μέρη λέγουν οἱ *κότες* - τῶν *κοτιῶν*, ἀλλοῦ κανονικά: τῶν *κοτῶν*.

γ) Ἐμπρόθετη αἰτιατική, ἰδίως μὲ τὴν πρόθεση ἀπό: τὸ *χρῶμα ἀπὸ τῆς φτεροῦρας*, ἀπὸ τῆς *φοῦντες*, τ' αὐτὰ ἀπὸ τῆς *κότες* (521ζ).

δ) Τὸ γύρισμα τῆς φράσης, ἔτσι πού νά μὴ χρειαστῇ ἡ γενική πού ἀκούεται δυσάρεστα, ὅπως λ.χ. θὰ κάναμε οἱ ἴδιοι ἂν θέλαμε νά μιλήσωμε σὲ γενική γιὰ τῆς *ψίχες* τῶν *ψωμιῶν*, τῆς *βασιλόπιτες*, τῆς *κρεβατοκάμαρας*, τῆς *ταβανόσκουπες*, τῆς *τρέλες* κτλ.

524. Στὴν καθημερινὴ ὁμιλία δὲν αἰσθανόμαστε καμιά δυσκολία ἀπὸ τὴν ἀτονία αὐτὴ τῆς γενικῆς (πού θὰ τὴ σχηματίζαμε ἂν τὴ θέλαμε), ἀφοῦ καταφεύγομε μόνοι μας κατὰ τὴν περίστασι σ' ἓνα ἀπὸ τὰ παραπάνω μέσα πού ἔχει διαμορφώσει ἡ γλῶσσα μας. Στὸ γραπτὸ πάλι λόγο, ὅπου τὰ νοήματα διατυπώνονται πυκνότερα καὶ παρουσιάζεται μεγαλύτερη ἡ ἀνάγκη τῆς γενικῆς, οἱ λόγιες λέξεις πού ὑπάρχουν σ' αὐτὸν ἀφθονώτερες ἔχουν συνήθως καὶ τὸν τύπο τῆς γενικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν εἶναι σωστὸ νά γίνεται κατάχρηση, ὅπως κάνουν ὅσοι ἐπηρεάζονται ὑπερβολικὰ ἀπὸ τὸ ὕφος πού συνηθίζεται σὲ μερικὲς ξένες γλῶσσες. Ὅσο καὶ ἂν χρειάζονται οἱ γενικὲς στὸ γραπτὸ λόγο περισσότερο παρὰ στὸν προφορικόν, δὲν εἶναι παντοῦ ἀπαραίτητες ἐκεῖ πού τῆς μεταχειρίζονται πολλοί, οὔτε καὶ χρειάζονται στὸ βαθμὸ πού τῆς εἶχε ἡ συνθετικότερη ἀρχαία γλῶσσα. Ὅσο πιὸ ἑλληνικὰ συλλογιζόμαστε, στὴ βάση τῆς γλῶσσας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τόσο περιορίζεται στὸ σωστὸ μέτρο ὁ ἀριθμὸς τῶν γενικῶν καὶ ζωντανεῖ μάλιστα ἡ ἔκφρασις ὅταν χρησιμοποιοῦνται ἄλλα φραστικὰ μέσα. Στὴν τελευταία ἀκριβῶς αὐτὴ φράσι θὰ μπορούσε νά εἶχε γράψαι κανεὶς καί: *μὲ τὴν χρησιμοποίησιν ἄλλων φραστικῶν μέσων*. Εἶναι σωστὸ ν' ἀποφεύγεται τὰ πολλὰ ἀφηρημένα οὐσιαστικὰ μὲ τῆς ἀλληλοεξαρτημένους γενικῆς· ὁ λόγος γίνεται ἐκφραστικότερος στῆς περιπτώσεις πού μπορούμε νά μεταχειριστοῦμε στὴ θέσι τους ρῆμα μ' αἰτιατική. Τὸ ρῆμα, τὸ ἐνεργητικὸν προπάντων, ἔχει κίνησι καὶ γεννᾷ ἐποπτεία ζωντανεύοντας ἐμπρὸς στὰ μάτια μας ὅ,τι γίνεται, ἐνῶ τὸ οὐσιαστικὸν μὲ τὴν ἡρεμία του δίνει στὴ φράσι κάποια ἀλυσισιά.

Φράσεις μὲ γενικὲς ἐξαρτημένες ἀπὸ οὐσιαστικὰ.

Εἶναι ἀπαραίτητὴ ἡ καταχώρισις τοῦ σημειώματος.

**Ἐχῶ ἀνάγκη ἀποδείξω.*

Εἶναι ἓνα εἶδος γυμναστικῆς πού γίνεται μὲ σκοπὸ τὴν αὐξήσιν τῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπινου ὁργανισμοῦ.

Χρειάζεται ἡ σύγκρισις τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν συνθηθειῶν ἄλλων τόπων καὶ ἡ ἐξιστόρησις τῶν προσπαθειῶν τῶν μορφωμένων.

**Ἐμπρὸς τοῦ μέγεθος τοῦ κινδύνου.*

Τὸ πλῆθος τῶν στενοχωριῶν τὸν τσάκις.

Οἱ ἴδιες φράσεις μὲ ρῆμα καὶ αἰτιατική.

Εἶναι ἀπαραίτητο νά καταχωριστῇ τὸ σημείωμα.

Μοῦ χρειάζονται ἀποδείξεις, ἢ καὶ ἔχῶ ἀνάγκη ἀπὸ ἀποδείξεις.

Εἶναι ἓνα εἶδος γυμναστικῆς πού γίνεται μὲ σκοπὸ ν' αὐξήσῃ τὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπινου ὁργανισμοῦ.

Χρειάζεται νά συγκρίνῃ κανεὶς τὰ ἡθὰ καὶ τὰ ἐθίμα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συνθηθειῶν ἄλλων τόπων καὶ νά ἐξιστορήσῃ τῆς προσπάθειες τῶν μορφωμένων.

**Ἐμπρὸς σὲ τόσο μεγάλο κίνδυνον.*

Οἱ πολλὲς στενοχώριες τὸν τσάκισαν.

ΠΡΩΤΗ ΚΛΙΣΗ

Ἄρσενικά

525. Διαιρέση.—Τ' ἄρσενικά τελειώνουν στὴν ὀνομαστική τοῦ ἑνικοῦ σὲ -ς καὶ διαιροῦνται σὲ δύο τάξεις, τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν τάξιν.

Στὴν **πρῶτη τάξιν** ἀνήκουν τ' ἄρσενικά ποὺ τελειώνουν σὲ -ας, -ης, -ες, -ους.

Στὴ **δευτέραν τάξιν** ἀνήκουν τ' ἄρσενικά ποὺ τελειώνουν σὲ -ος.

Πρώτη τάξις

526. Διαιρέση.—Τ' ἄρσενικά τῆς πρώτης τάξεως διαιροῦνται σὲ ἰσοσύλλαβα καὶ σὲ ἀνισοσύλλαβα (519).

Τὰ **ἰσοσύλλαβα** σχηματίζουν τὴν ὀνομαστική, αἰτιατική καὶ κλητική τοῦ πληθυντικοῦ σὲ -ες: ὁ ναύτης — οἱ ναῦτες.

Τ' **ἀνισοσύλλαβα** τὶς σχηματίζουν σὲ -δες: ὁ ἀράπης — οἱ ἀράπηδες.

Τ' ἄρσενικά τονίζονται κανονικά σὲ ὅλες τὶς πτώσεις ὅπου καὶ στὴν ὀνομαστική τοῦ ἑνικοῦ: ὁ πατέρας — τοῦ πατέρα — οἱ πατέρες — τῶν πατέρων κτλ. Ἐξαιρέσεις βλ. 528, 530, 535, 540, 542.

1.—Ἄρσενικά σὲ -ας ἰσοσύλλαβα

ὁ πατέρας ὁ ταμίας ὁ φύλακας

527. Τὰ ἰσοσύλλαβα σὲ -ας εἶναι παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα.

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ πατέρας	ὁ ταμίας	ὁ φύλακας
Γεν.	τοῦ πατέρα	τοῦ ταμία	τοῦ φύλακα
Αἰτ.	τὸν πατέρα	τὸν ταμία	τὸ φύλακα
Κλητ.	πατέρα	ταμία	φύλακα

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ πατέρες	οἱ ταμίες	οἱ φύλακες
Γεν.	τῶν πατέρων	τῶν ταμιῶν	τῶν φυλάκων
Αἰτ.	τοὺς πατέρες	τοὺς ταμίες	τοὺς φύλακες
Κλητ.	πατέρες	ταμίες	φύλακες

Κατὰ τὸ πατέρας κλίνονται: αἰθέρας, κανόνας, λιμένες, πυθμένες, τιτάνες, σωλήνας, κλητήρας, λαμπτήρας, νιπτήρας, ὁδοστρωτήρας, ἀγκώνας, ἀγώνας, αἰώνας, ἐλαιώνας, ξενώνας, στρατώνας, χειμώνας, ἐνεστώτας, ἰδρώτας κ.ἄ.—Οἱ τοπωνυμίες: Καφηρέας, Μαλέας, Ἑλικώνας, Κιθαιρώνας, Μαραθώνας κτλ.—Τὰ ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα: Ἀντίβας, Φειδίς, Κλεινίας κτλ.

Κατὰ τὸ ταμίας κλίνονται: ἄντρας, γύπας, λίβας, μήνας, εἰσοδηματίας, ἐπαγγελματίας, ἐπιχειρηματίας, λοχίας κτλ.

Κατὰ τὸ φύλακας κλίνονται: ἀγροφύλακας, ἄμβωνας, ἄρχοντας, γείτονας, ἥρωας, θώρακας, κήρυκας, κλήδονας, κόρακας, λάρυγγας, πίνακας, πράχτορας, πρίγκιπας, πρόσφυγας, ρήτορας, σίφωνας.—Τὰ ἔθνικα: Ἀάκωνας, Τσάκωνας.—Οἱ τοπωνυμίες: Γέρακας, Πέλεκας, Πάροννας κτλ.—Τ' ἀρχαῖα κύρια: Ἀγαμέμνονας, Μίνωας, Κύκλωπας κτλ.

528. Τὰ δισύλλαβα σὲ -ας καὶ ὅσα τελειώνουν σὲ -ίας τονίζονται στὴ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ στὴ λήγουσα: τῶν ἀντρῶν, τῶν μηνῶν, τῶν ἐπαγγελματιῶν.

Τὰ προπαροξύτονα σὲ -ας τονίζονται στὴ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ στὴν παραλήγουσα: τῶν φυλάκων, τῶν πινακῶν.

Τὰ ὀνόματα ἄντρας, μήνας, Δίας σχηματίζουν τὴν ἐνικὴ γενικὴ καὶ σὲ -ός: τὸ εἶπε τοῦ ἀνδρός της, οἷς δέκα τοῦ μηνός.

Τὸ πατέρας ἔχει καὶ τὸν ἄκλιτο προταχτικὸ τύπο πάτερ (596 β), ποὺ μπαίνει ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν κληρικῶν σάν τιμητικὸς τίτλος: ὁ πάτερ Σωφρόνιος, τοῦ πάτερ Λαυρέντιου.

Γιὰ τὰ ἰδιόκλιτα σὲ -έας, πληθ. -εῖς (δεκανέας, πληθ. δεκανεῖς) βλ. 602α. Γιὰ τὰ διπλόμορφα ἐλέφαντας—ἐλέφας κτλ. βλ. 610. Γιὰ τὰ διπλόκλιτα κότσυφας—κοτσύφι κτλ. βλ. 607.

2.—Ἀρσενικά σὲ -ας ἀνισοσύλλαβα

ὁ ψωμάς ὁ ρήγας

529. Ἀνισοσύλλαβα ἀρσενικά σὲ -ας εἶναι ὅλα τὰ ὀξύτονα καὶ μερικὰ παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα:

	Ἐνικὸς			Πληθυντικὸς	
Ὄνομ.	ὁ ψωμάς	ὁ ρήγας	οἱ ψωμάδες	οἱ ρηγάδες	
Γεν.	τοῦ ψωμά	τοῦ ρήγα	τῶν ψωμάδων	τῶν ρηγάδων	
Αἰτ.	τὸν ψωμά	τὸ ρήγα	τοὺς ψωμάδες	τοὺς ρηγάδες	
Κλητ.	ψωμά	ρήγα	ψωμάδες	ρηγάδες	

Κατὰ τὸ ψωμάς κλίνονται: ἀρακάς, βοριάς, βραχνάς, παπάς, πενικιάς, σκαφτιάς, χαλκιάς κτλ.—Τὰ ἐπαγγελματικά: ἄμαξας, γαλατάς, κασιτανάς, κοσκινιάς,

μαρμαράς, σφουγγαράς, τσουκαλάς, ψαράς κτλ.—Τὰ μεγεθυντικά: γλωσσάς, φαγάς κτλ.—Τὰ ξενικά: ἀγάς, κουμπαρας, λαπάς, λουκουμάς, μαμμωνάς, μασκαράς, μαστραπάς, μουσαμάς, παράς, πασάς, ραγιάς, σατανάς, σουγιάς, τραχανάς, χαλβάς, χαλκός κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Κραβασαράς, Μαρμαράς, Μισοτράς, Πειραιάς κτλ., Καναδάς, Παναμάς, Δουκάδες, Καρουσάδες κτλ.—Τὰ βαφτιστικά: Θωμάς, Λουκάς, Μηνάς κτλ.—Τὰ οικογενειακά: Βηλαράς, Καλλιγὰς, Καρατζάς, Παλαμάς, Πολυλάς, Σκουφάς, Φωκάς κτλ.

Κατὰ τὸ ῥήγας κλίνονται: κάλφας, μάρμαρας, χότζας, καθὼς καὶ τὰ προπαροξύτονα: τσέλιγκας, πρωτόπαπας, φραγκόπαπας.

530. Ὁ πληθυντικὸς τῶν παροξύτων καὶ προπαροξύτων ἄρσενικῶν σὲ -ας τονίζεται στὴν παραλήγουσα: ὁ κάλφας — οἱ καλφάδες, ὁ φραγκόπαπας — οἱ φραγκοπαπάδες.

3.—Ἀρσενικά σὲ -ης ἰσοσύλλαβα

ὁ ναύτης ὁ νικητής

531. Τὰ ἰσοσύλλαβα σὲ -ης εἶναι παροξύτονα καὶ ὀξύτονα.

	Ἑνικὸς		Πληθυντικὸς	
Ὄνομ.	ὁ ναύτης	ὁ νικητής	οἱ ναῦτες	οἱ νικητῆς
Γεν.	τοῦ ναύτη	τοῦ νικητῆ	τῶν ναυτῶν	τῶν νικητῶν
Αἰτ.	τὸ ναύτη	τὸ νικητῆ	τοὺς ναῦτες	τοὺς νικητῆς
Κλητ.	ναύτη	νικητῆ	ναῦτες	νικητῆς

Κατὰ τὸ ν α ὕ τ η ς κλίνονται: ἀγωγιάτης, ἀσβέστης, γρανίτης, διαβάτης, δυναμίτης, ἐπιβάτης, ἐργάτης, καθρέφτης, κλέφτης, κοκκίτης, κυβερνήτης, μεσίτης, πολίτης, ράφτης, σύρτης, φράχτης κτλ.—Τὰ σύνθετα: βιβλιοπώλης, γεωμέτρης, εἰδωλολάτρης, εἰρηνοδίκης, καλλιτέχνης, νομάρχης κτλ.—Τὰ ἔθνικα: Ἀνατολίτης, Μανιάτης, Σπαρτιάτης, Πειραιώτης, Πολίτης, Κεφαλλονίτης, Σπυριώτης, Χιώτης κτλ.

Κατὰ τὸ ν ι κ η τ ῆ ς κλίνονται: ἀγοραστής, δανειστής, ἐθελοντής, εἰρηνοστής, ζυγιστής, θναυμαστής, θεμελιωτής, μαθητής, νοικιαστής, πολεμιστής, προμηθευτής, προσκυνητής κτλ.

532. Τὰ παροξύτονα σὲ -ης στὴ γενικὴ πληθυντικὴ κατεβάζουν τὸν τόνο στὴ λήγουσα: τῶν ἐπιβατῶν.

4.—Ἀρσενικά σὲ -τῆς μὲ διπλὸ πληθυντικὸ

ὁ πρματευτής

533. Μερικὰ ἄρσενικά σὲ -τῆς σχηματίζουν τὸν πληθυντικὸ καὶ ἀνισοσύλλαβα.

Ἑνικὸς

Πληθυντικός

Ὄνομ.	ὁ πρᾶματευτής	οἱ πρᾶματευτάδες	καὶ οἱ πρᾶματευτές
Γεν.	τοῦ πρᾶματευτῆ	τῶν πρᾶματευτάδων	τῶν πρᾶματευτῶν
Αἰτ.	τὸν πρᾶματευτῆ	τοὺς πρᾶματευτάδες	τοὺς πρᾶματευτές
Κλητ.	πρᾶματευτῆ	πρᾶματευτάδες	πρᾶματευτές

Ὅμοια κλίνονται: ἄλωνιστής, βουτηχτής, διαλαλητής, δουλευτής, θεριστής, καλοθελητής, κλαδευτής, πουλητής, τραγουδιστής, τροχιστής, τρυγητής, ὑφαντής κ.ἄ.

Ὅμοια κλίνονται τὸ παροξύτονο ἀφέντης, πληθ. ἀφέντες - ἀφεντάδες, πού κατεβάξει καὶ τὸν τόνο στὸν πληθυντικὸν στὴν παραλήγουσά του, καὶ μερικὰ ἄλλα. Γιὰ τὸ δεσπότης καὶ τὸ ἀράνης βλ. 617. Μερικὰ παροξύτονα σὲ -της, καθὼς λεβέντης, κρᾶχτης, σχηματίζουν τὴ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ ἀνισοσύλλαβα σὲ -ηδων(523α).

5.—'Αρσενικά σὲ -ης ἀνισοσύλλαβα

ὁ γανωματῆς ὁ νοικοκύρης ὁ φούρναρης

534. Τ' ἀνισοσύλλαβα ἄρσενικά σὲ -ης εἶναι ὀξύτονα, παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα.

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ὁ γανωματῆς	ὁ νοικοκύρης	ὁ φούρναρης
Γεν.	τοῦ γανωματῆ	τοῦ νοικοκύρη	τοῦ φούρναρη
Αἰτ.	τὸ γανωματῆ	τὸ νοικοκύρη	τὸ φούρναρη
Κλητ.	γανωματῆ	νοικοκύρη	φούρναρη

Πληθυντικός

Ὄνομ.	οἱ γανωματῆδες	οἱ νοικοκύρηδες	οἱ φουρνάρηδες
Γεν.	τῶν γανωματῆδων	τῶν νοικοκύρηδων	τῶν φουρνάρηδων
Αἰτ.	τοὺς γανωματῆδες	τοὺς νοικοκύρηδες	τοὺς φουρνάρηδες
Κλητ.	γανωματῆδες	νοικοκύρηδες	φουρνάρηδες

Κατὰ τὸ γανωματῆς κλίνονται διάφορα ἐπαγγελματικά παράγωγα σὲ -τής, -τζής: μπαλωματῆς, πεταλωτής, καφετζής, κουλουρτζής. Ἔτσι καὶ τὸ παπουτσής, μερακλής, χατζής, χιμπαντζής κτλ. — Οἱ τοπωνυμίες: Μισισισιπής. — Τ' ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα: Ἀπελλής, Ἡρακλής, Θεμιστοκλής, Περικλής κτλ. — Τὰ βαφτιστικά: Κωστής, Παναγής, Παντελής κτλ. — Τὰ οἰκογενειακά: Κοραής, Παπανικολής, Ραγκαβής, Τσιτοεκλής, Φραντζής κτλ.

Κατὰ τὸ νοικοκύρης κλίνονται: βεζίρης, γκιόνης, μανάβης, μουσαφίρης,

χαλίφης.—Τὰ ἐπαγγελματικά σὲ -άρης : βαρκάρης, περιβολάρης, -ιέρης : καμαριέ-
ρης, τιμονιέρης.—Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -άκης : δρομάκης, Πανλάκης, σὲ -ούλης :
παππούλης, πατερούλης.—Τὰ ἔθνικα : Ἀρμένης, Καραγκούννης, Λιάπης κτλ.—Οἱ
τοπωνυμίες : Γάγγης, Τίγρης κτλ.—Τὰ βαφτιστικά : Ἀλκιβιάδης, Ἀντώνης, Βα-
σίλης, Γιάννης, Μανόλης, Φώτης κτλ.—Τὰ οἰκογενειακά : Βαλαωρίτης, Γύζης,
Δραγούμης, Κανάρης, Καραϊσκάκης, Μιαούλης, Τρικούπης, Ὑψηλάντης κτλ.—Οἱ
ὀνομασίες τῶν μηνῶν : Γενάρης, Φλεβάρης, Μάρτης κτλ.

Κατὰ τὸ φ ο ὕ ρ α ρ η ϛ κλίνεται τὸ κοτζάμπασης καὶ μερικὲς τοπωνυμίες :
Δούναβης, Τάμεσης, Τίβερης κτλ. (χωρὶς πληθυντικό).

535. Τὰ προπαροξύτονα σὲ -ης κατεβάζουν τὸν τόνο κατὰ μία συλ-
λαβὴ στὸν πληθυντικό.

Γιὰ τὰ διπλοκατάληχτα φούρναρης—φουρνάρηδες καὶ φουρναραῖοι βλ. 615.

536.

6.—Ἄρσενικά σὲ -εϛ

ὁ καφῆς

	Ἑνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	ὁ καφῆς	οἱ καφέδες
Γεν.	τοῦ καφέ	τῶν καφέδων
Αἰτ.	τὸν καφέ	τοὺς καφέδες
Κλητ.	καφέ	καφέδες

Ὅμοια κλίνονται διάφορες λέξεις ξένης καταγωγῆς : καναπές, κεφτές, κου-
ραμπιές, μεζές, μινεζές, μιναρές, ναργιλές, πανσές, πικές, πουρές, τενεκές, φιδές,
χασές κτλ.—Τὰ κύρια ὀνόματα : Μεντρεσές, Περλεπές—Δελές, Μικές· Μαλακατές,
Τσελεμεντές.—Τὰ παροξύτονα : κόντες, φάντες, πού σχηματίζουν τὸν πληθυντικὸν
σὲ -ηδες, καθὼς καὶ τὰ κύρια Λαπόντες, Θεοβάντες κτλ.

537.

7 — Ἄρσενικά σὲ -ο υϛ

ὁ παππούς

	Ἑνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	ὁ παππούς	οἱ παππούδες
Γεν.	τοῦ παπποῦ	τῶν παππούδων
Αἰτ.	τὸν παπποῦ	τοὺς παππούδες
Κλητ.	παπποῦ	παππούδες

Ὅμοια κλίνονται, χωρὶς πληθυντικόν : Ἰησοῦς, νοῦς, ροῦς. Γιὰ τὸ διπλό-
μορφο Οἰδίπους βλ. 610.

Δεύτερη τάξη

538.

8.—Ἀρσενικά σὲ -ος

ὁ οὐρανός ὁ δρόμος ὁ ἄγγελος

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ὁ οὐρανός	ὁ δρόμος	ὁ ἄγγελος
Γεν.	τοῦ οὐρανοῦ	τοῦ δρόμου	τοῦ ἀγγέλου
Αἱτ.	τὸν οὐρανὸν	τὸ δρόμον	τὸν ἄγγελον
Κλητ.	οὐρανὲ	δρόμε	ἄγγελε

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ οὐρανοὶ	οἱ δρόμοι	οἱ ἄγγελοι
Γεν.	τῶν οὐρανῶν	τῶν δρόμων	τῶν ἀγγέλων
Αἱτ.	τοὺς οὐρανοὺς	τοὺς δρόμους	τοὺς ἀγγέλους
Κλητ.	οὐρανοὶ	δρόμοι	ἄγγελοι

Ὅμοια κλίνονται πάρα πολλὰ ὀνόματα.

Κατὰ τὸ οὐρανός κλίνονται τὰ δεξύτενα: ἄδερφός, γαιτρός, γιός, θεός, καιρός, κυνηγός, λαγός, λαός, πεθερός, ποταμός, προσετός, σανός, σκοπός κτλ. καὶ τὰ παράγωγα οὐσιαστικά σὲ -μός: λογαριασμός, ὀρισμός, σεισμός, χαμός κτλ.—Τὰ ἐθνικά: Κρητικός, Συριανός, Τηνιακός, Γερμανός, Ἑλβετός.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀξιός, Δομοκός, Λυκαβητιός, Παρνασσός, Δελφοί, Ὠρεοί κτλ.—Τὰ βαπτιστικά: Νικολός, Δημητρός, Μαθιός κτλ.—Τὰ οἰκογενειακά: Βιζυηνός, Κυριακός, Ρωμανός, Σολωμός κτλ.

Κατὰ τὸ δρόμος κλίνονται τὰ παροξύτενα: ἄμμος, γέρος, διάκος, δράκος, ἥλιος, θόλος, θρόνος, κάμπος, καπετάνιος, λόγος, λύκος, πάγος, πύργος, στόλος, τάφος, ταχυδρόμος, τροῦλος, ὕπνος, φάρος, ὦμος κτλ.—Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -άκος, -ίσκος: ἀνθρωπάκος, φιλαράκος, δρομίσκος κτλ.—Τὰ ἐθνικά: Γάλλος, Σέρβος, Τοῦρκος, Φράγκος κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Βόλος, Πόρος, Νέστος, Νεῖλος, Γαργαλιάνοι κτλ.—Τὰ βαπτιστικά: Ἀλέκος, Γιδῶργος, Λυκοῦργος, Μάρκος, Νίκος κτλ.—Τὰ οἰκογενειακά: Ἀντροῦτσος, Κάλβος, Μανροκορδάτος, Πιπίνος.

Κατὰ τὸ ἄγγελος κλίνονται τὰ προπαροξύτενα: ἄνεμος, ἀνήφορος, ἀπόστολος, δάσκαλος, δῆμαρχος, διάβολος, διάδρομος, ἔμπορος, ἔφηβος, θάνατος, θόρυβος, κάτοικος, κίνδυνος, πλάτανος, ρινόκερος.—Τὰ μεγεθυντικά σὲ -αρος: μύταρος κτλ.—Τὰ ἐθνικά: Αἰγύπτιος, Βούλγαρος κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀχλαδόκαμπος, Βόσπορος, Ἑλλησποντος, Τύρναβος κτλ.—Τὰ βαπτιστικά: Ἀλέξανδρος, Γεράσιμος, Θρασύβουλος, Τηλέμαχος, Φίλιππος κτλ.—Τὰ οἰκογενειακά: Ζαμπέλιος, Μάντζαρος, Πετροκόκκινος, Χριστόπουλος κτλ.—Τὰ ὀνόματα μερικῶν μηνῶν: Ἰούλιος, Αὐγουστος κτλ.

539. Ἡ κλητική τοῦ ἐνικοῦ σχηματίζεται σὲ -ε : *γιατρέ, στρατηγέ*. Τὴ σχηματίζουν σὲ -ο ἀπὸ τὰ παροξύτονα ἄρσενικά: α) Τὰ βαφτιστικά: *Ἀλέκο, Γιώργο, Κίτσο, Πέτρο, Σπύρο, Δημητράκο* κτλ.· τὸ *Παῦλος* ἔχει κλητικὴ *Παῦλε* καὶ *Παῦλο*.—β) Μερικὰ κοινὰ οὐσιαστικά καθὼς *γέρο, διάκο*· τὸ *καμαρότος* καὶ τὸ *καπετάνιος* ἔχουν τὴν κλητικὴ καὶ σὲ -ε.

Σχηματίζουν τὴν ἐν. κλητικὴν σὲ -ο καὶ μερικὰ ὀξύτονα χαϊδευτικά βαφτιστικά: *Γιαννακό, Δημητρό, Μανολιό, Τοτό*, καθὼς καὶ μερικὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ποὺ τονίζονται στὴν παραλήγουσα, ἰδίως σὲ -άκος, -οῦκος, -ίτσος : *κύριε Δημητράκο*.

Ὁ τονισμὸς τῶν προπαροξυτόνων

540. Στὰ προπαροξύτονα ἄρσενικά σὲ -ος κατεβάζομε συνήθως τὸν τόνο στὴ γενική τοῦ ἐνικοῦ στὴν παραλήγουσα: ὁ *ἄγγελος*—τοῦ *ἀγγέλου*, τοῦ *ἀνθρώπου*, τοῦ *ἐφήβου*, τοῦ *ἐμπόρου*.

Φυλάγουν τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα οἱ πολυσύλλαβες καὶ οἱ νεώτερες (λαϊκὲς) λέξεις: τοῦ *ἀντίλαλου*, τοῦ *ἀντίχτυπου*, τοῦ *ἀνήφορου*, τοῦ *ἐξάψαλμου*, τοῦ *καλόγερου*· ἔτσι καὶ τοῦ *ρινόκερου*. Τὸ ἴδιο κάνουν συνήθως καὶ τὰ κύρια ὀνόματα: τοῦ *Ἀχλαδόκαμπου*, τοῦ *Ξεροπόταμου*, τοῦ *Θόδωρου*, τοῦ *Χαράλαμπου*, τοῦ *Χριστόφορου*.

541. Τὰ οἰκογενειακὰ προπαροξύνονται συνήθως: τοῦ *Μαντούβαλου*, τοῦ *Δομέστικου*, τοῦ *Μαστρογιαννόπουλου*. Ὅταν προηγῇ τὸ *κύριος, κυρία*, τονίζεται συχνὰ ἡ γενική στὴν παραλήγουσα.

542. Οἱ πλάγιες πτώσεις τοῦ πληθυντικοῦ τῶν προπαροξύτωνων κοινῶν ἄρσενικῶν παροξύνονται: τῶν *ἀνθρώπων*—τοὺς *ἀνθρώπους*, τῶν *κυρίων*—τοὺς *κυρίους*.

Φυλάγουν τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα τὰ σύνθετα, καθὼς καὶ τὰ κύρια ὀνόματα ἀνθρώπων: τῶν *ἀντίλαων*—τοὺς *ἀντίλαους*, τῶν *μαντρόσκυλων*—τοὺς *μαντρόσκυλους*, τοὺς *σώγαμπρους*, τῶν *Χριστόφορων*, τοὺς *Χαράλαμπους*, τοὺς *Ξερόπουλους*, τοὺς *Φωστηρόπουλους*.

543. Τὸ *συμπέθερος* σχηματίζει ὁλόκληρο τὸν πληθυντικὸν καὶ παροξύτονον: οἱ *συμπεθέροι*—τῶν *συμπεθέρων*—τοὺς *συμπεθέρους*. Ἔτσι καὶ μερικὰ ἄλλα κοινὰ οὐσιαστικά.

544. Ἡ γενικὴ πληθυντικὴ τοῦ χρόνος τονίζεται στὴ λήγουσα, ὅταν εἶναι λόγος γιὰ ἡλικία, κάποτε καὶ σὲ ἄλλες περιστάσεις. Τότε χάνεται συνήθως τὸ τελικὸν ν (183): *πόσω(ν) χρονῶ(ν) εἶναι; εἶναι δέκα χρονῶ(ν)· εἶναι δουλειὰ δέκα χρονῶ(ν)*.

Γιὰ τὰ διπλόκλητα ὁ πλοῦτος - τὰ πλούτη, ὁ καπνός - οἱ καπνοὶ καὶ τὰ καπνά, ὁ χρόνος - οἱ χρόνοι καὶ τὰ χρόνια κτλ. βλ. 606, 607. — Γιὰ τὰ διπλόμορφα γέρος - γέροντας κτλ. βλ. 609. — Γιὰ τὰ διπλοκατάληχτα νομάτοι - νοματαῖοι, γονιοὶ - γονεῖς, μάγειρος - μάγειρας βλ. 615, 616.

Ὁ πληθυντικὸς τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων

545. Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα δὲ σχηματίζονται πάντοτε στὸν πληθυντικὸ ὅπως καὶ τ' ἀντίστοιχα κοινὰ ἀρσενικά οὐσιαστικά. Ὁ σχηματισμὸς τοὺς φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο πίνακα:

1. Σὲ -ās ὀξύτονα, πληθ. -άδες (529): Παλαμάδες, Σκουφάδες.
 2. Σὲ -ας παροξύτονα, πληθ. -ηδες, ἀλλὰ καὶ -αῖοι: Καράβηδες, Λάπηδες—Λαπαῖοι, Δρίσηδες, Γρίβηδες καὶ συχνότερα Γριβαῖοι, Δούκηδες—Δονκαῖοι, Κουγέηδες, Καββαδίηδες κτλ.
 3. Σὲ -ας προπαροξύτονα, συνήθως πληθ. -αῖοι: Ζουζουλαῖοι, Μπουκουραῖοι.
 4. Σὲ -ης ὀξύτονα καὶ παροξύτονα, πληθ. -ηδες (534): Ραγκαβῆδες, Φραντζήδες· Δραγούμηδες, Μιαούληδες.
 5. Σὲ -ης προπαροξύτονα, συνήθως πληθ. -αῖοι: Κατσιμπαλαῖοι, Μποτσα-ραῖοι, Μπουμπουλαῖοι.
 6. Σὲ -ές ὀξύτονα, πληθ. -έδες (536): Τσελεμεντέδες.
 7. Σὲ -ες παροξύτονα, πληθ. -ηδες ἢ -αῖοι: Δαπόντηδες, Δεδαῖοι.
 8. Σὲ -ου(ς) παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα, πληθ. -αῖοι ἢ -οι: Καμπουρογλαῖοι—Καμπούρογλοι, Μποσταντζόγλοι. Ἔτσι καὶ τὰ πατρωνυμικά ἀπὸ γενική σὲ -ον: Σταύρου—Σταυραῖοι, Οἰκονομαῖοι.
 9. Σὲ -ος, πληθ. -οι: Βραχνοί, Ἀντροῦτσοι, Ζαμπέλιοι, Παπαρηγόπουλοι. Κάποτε, λαϊκότερα, καὶ -αῖοι: Ἀγγελόπουλοι—Ἀγγελοπουλαῖοι, Παπαχρισταῖοι.
- Γιὰ τ' ἅκλιτα οἰκογενειακὰ βλ. 597δ (*).

1. Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα σχηματίζουν κανονικὰ τὸν πληθυντικὸ τοῦ ἀρσενικοῦ, γιὰ νὰ δηλωθῇ ἡ οἰκογένεια ἑνὸς προσώπου, μέλη της ἢ καὶ ὁλόκληρη ἡ γενεὰ: οἱ Φωκάδες, οἱ δυὸ Τρικουπηδες, οἱ Κολοκοτρωναῖοι. Ὁ πληθυντικὸς αὐτὸς τῶν οἰκογενειακῶν ἀκολουθεῖ τὸ σχηματισμὸ τῶν κοινῶν οὐσιαστικῶν, ὅσο πρόκειται γιὰ ὀνόματα σὲ -ος (538) ἢ ἀνισοσύλλαβα (529, 534, 536). Ἀλλιῶς παρουσιάζουν—μὲ τὴν ποικιλία ἰδίως ποὺ ἔχουν οἱ καταλήξεις τοὺς στὴν ἐνική ὀνομαστική καὶ μὲ τὴ φωνητική τοὺς μορφή—ποικιλία καὶ κάποιον σάλο στὸ σχηματισμὸ τοῦ πληθυντικοῦ. Γενικὰ ἔχουν τὴν τάση νὰ σχηματίζωνται, ὅπως καὶ ἄλλες νεώτερες λέξεις, ἀνισοσύλλαβα, σὲ -άδες, -ηδες, -αῖοι, ἂν καὶ ἡ τελευταία αὐτὴ κατάληξι εἶναι, γιὰ μερικὸς τουλάχιστο τύπους ὀνομάτων, προπάντων λαϊκή, ἀλλὰ καὶ σὲ μερικὲς ἐπαρχίες ἄγνωστη.

Μὲ τὸν ἀνισοσύλλαβισμό ποὺ δείχνει ὁ πληθυντικὸς τῶν οἰκογενειακῶν συμβαίνει οἱ ἴδιες λέξεις ποὺ τὰ γέννησαν νὰ κλίνωνται, ὅταν εἶναι ἐπαγγελματικά ἢ ἐθνικά, ἰσοσύλλαβα. Ἔτσι λ.χ. ἔχομε τὰ ἐπαγγελματικά: ὁ ψάλτης - οἱ ψάλ-

546. Παρατήρηση.— Οἱ πληθυντικοὶ αὐτοὶ τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων κλίνονται ὅπως καὶ τῶν κοινῶν οὐσιαστικῶν: οἱ *Κανάρηδες*-τῶν *Κανάρηδων*-τοὺς *Κανάρηδες*, οἱ *Σούτσοι*-τῶν *Σούτσων*-τοὺς *Σούτσους*. Δὲν εἶναι σωστό, ὅπως γίνεται ἀπὸ πολλοὺς Ἀθηναίους, νὰ μεταχειρίζεται κανεὶς οἰκογενειακὰ ὀνόματα ποὺ κλίνονται, σὰ νὰ ἦταν ἄκλιτα: *εἶδα τοὺς Ψάλλη*, *στὸ σπίτι τῶν Παπᾶ* κτλ.

547. Ἀνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν ἀρσενικῶν.

Οἱ καταλήξεις τῆς ἐνικῆς καὶ πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς

Εἶδος ὀνόματος	Ἑνικὸς	Πληθυντικὸς
Π ρ ὶ ὥ τ η τ ᾶ ξ η		
Σὲ -ας παροξύτονα ἰσοσύλλαβα	πατέρας	-ες πατέρες
-ας προπαροξύτονα ἰσοσύλλ.	φύλακας	-ες φύλακες
-ᾶς ὀξύτονα ἀνισοσύλλ.	ψωμάς	-άδες ψωμάδες
ας παροξύτ. ἀνισοσύλλ.	ρήγας	-άδες ρηγάδες
ας προπαροξύτ. ἀνισοσύλλ.	πρωτόπαπας	-άδες πρωτοπαπάδες
-ης ὀξύτονα ἰσοσύλλαβα	νικητῆς	-ές νικητές
» » ἀνισοσύλλαβα	γανωματῆς	-ῆδες γανωματῆδες
» παροξύτονα ἰσοσύλλαβα	ναύτης	-ες ναῦτες
» » ἀνισοσύλλ.	νοικοκύρης	-ηδες νοικοκύρηδες
» μὲ διπλὸ πληθυντικὸ	πραματευτῆς	-άδες, -ές πραματευτάδες, -ές
» προπαροξύτ. ἀνισοσύλλ.	φούρναρης	-ηδες φουρνάρηδες
-ες (ὀξύτονα ἀνισοσύλλαβα)	κεφτές	-έδες κεφτέδες
-ους (» »)	παπποὺς	-οῦδες παπποῦδες
Δ ε ὕ τ ε ρ η τ ᾶ ξ η		
Σὲ -ος (ἰσοσύλλαβα)	οὐρανός, ἄγγελος	-οι οὐρανοί, ἄγγελοι.

Γενικὲς παρατηρήσεις

548. Ὅλα τ' ἀρσενικά τῆς πρώτης τάξης σχηματίζουν ὅμοια τὴν ἐνικὴ γενική, αἰτιατική καὶ κλητική χωρὶς τὸ -ς τῆς ὀνομαστικῆς:

ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα, τὸν πατέρα, πατέρα

ὁ παππούς, τοῦ παπποῦ, τὸν παπού, παπού.

549. Ὅλα τ' ἀρσενικά τῆς πρώτης τάξης ἔχουν τρεῖς πτώσεις ὅμοιες: στὸν ἐνικὸ τὴ γενική, τὴν αἰτιατική καὶ τὴν κλητική καὶ στὸν πληθυντικὸ τὴν ὀνομαστική, τὴν αἰτιατική καὶ τὴν κλητική:

τες, ὁ ράφτης -οἱ ράφτες, καὶ τὰ ἔθνικά: οἱ *Βελαορίτες* (462 γ), οἱ *Μανιάτες*, οἱ *Πολίτες*, οἱ *Σπεισιῶτες*, ἐνῶ τ' ἀντίστοιχα οἰκογενειακὰ σχηματίζονται: οἱ *Ψάλληδες*, οἱ *Ράφηδες*, οἱ *Βαλαωρίτηδες*, οἱ *Μανιάτηδες*, οἱ *Πολίτηδες*, οἱ *Σπεισιώτηδες*.

τοῦ ναύτη, τὸ ναύτη, ναύτη· οἱ ναῦτες, τοὺς ναῦτες, ναῦτες.

Ἡ γενικὴ πληθυντικὴ ὄλων τῶν ἄρσενικῶν τελειώνει σὲ -ων·
τῶν οὐρανῶν, τῶν νοικοκυρῶν, τῶν καφάδων.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΛΙΣΗ

Θ η λ υ κ ἄ

550. Διαίρεση.—Τὰ θηλυκὰ διαίρουνται σὲ ἰσοσύλλαβα καὶ σὲ ἀνισοσύλλαβα.

Τὰ **ἰσοσύλλαβα** σχηματίζουν τὴν ὀνομαστικὴ τοῦ πληθυντικοῦ σὲ -ες· ἡ μητέρα — οἱ μητέρες, τὶς μητέρες, μητέρες.

Τὸ **ἀνισοσύλλαβα** τὴ σχηματίζουν σὲ -δες· ἡ ἄλεπού — οἱ ἄλεπούδες, τὶς ἄλεπούδες, ἄλεπούδες.

551. Τὰ θηλυκὰ τονίζονται σὲ ὅλες τὶς πτώσεις ὅπου καὶ στὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἑνικοῦ· ἡ ἐλπίδα — τῆς ἐλπίδας — τὴν ἐλπίδα — ἐλπίδα — οἱ ἐλπίδες κτλ. Ἐξαιρέσεις βλ. 553, 558.

Δὲν ἀκολουθοῦν τοὺς παραπάνω γενικοὺς κανόνες· α) τ' ἀρχαιοκλίτα θηλυκά, ποὺ τελειοῦν στὴν ἑνικὴ ὀνομαστικὴ σὲ -ος· ἡ ἐγκύκλιος — τῆς ἐγκυκλίου καὶ β) τ' ἀρχαιοκλίτα θηλυκὰ σὲ -η, ποὺ σχηματίζουν τὸν πληθυντικὸν σὲ -εις· ἡ δύναμη — οἱ δυνάμεις.

552.

1.—Θηλυκὰ σὲ -α

ἡ καρδιά ἡ ὥρα ἡ θάλασσα ἡ ἐλπίδα ἡ σάλπιγγα

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ἡ καρδιά	ἡ ὥρα	ἡ θάλασσα
Γεν.	τῆς καρδιᾶς	τῆς ὥρας	τῆς θάλασσας
Αἵτ.	τὴν καρδιά	τὴν ὥρα	τὴ θάλασσα
Κλητ.	καρδιά	ὥρα	θάλασσα

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ καρδιᾶς	οἱ ὥρες	οἱ θάλασσες
Γεν.	τῶν καρδιῶν	τῶν ὥρῶν	τῶν θαλασσῶν
Αἵτ.	τὶς καρδιᾶς	τὶς ὥρες	τὶς θάλασσες
Κλητ.	καρδιᾶς	ὥρες	θάλασσες

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ	ἡ ἐλπίδα	ἡ σάλπιγγα	οἱ ἐλπίδες	οἱ σάλπιγγες
Γεν.	τῆς ἐλπίδας	τῆς σάλπιγγας	τῶν ἐλπίδων	τῶν σαλπίγγων
Αἰτ.	τὴν ἐλπίδα	τὴ σάλπιγγα	τις ἐλπίδες	τις σάλπιγγες
Κλητ.	ἐλπίδα	σάλπιγγα	ἐλπίδες	σάλπιγγες

Ὅμοια κλίνονται πάρα πολλὰ ὀνόματα :

Α) Ὅξυτονα : ἀντηλιά, ἀρχιχρονιά, ἀρχοντιά, ἀχλαδιά, δουλειά, δροσιά, ζημιά, καρυδιά, κουταλιά, μαγιά, ματιά, μηλιά, ὁμορφιά, παλικάριά, παπαδιά, πρωτομαγιά, σταλαματιά, τριανταφυλλιά, φορά, φωλιά, φωτιά.—Τ' ἀριθμητικά : δεκαριά, εἰκοσαριά κτλ.—Τὰ ἔθνη : Σιφνιά, Σμυρνια κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες : Ζαγορά, Κηφισιά, Κοκκινιά, Λιβαδεῖα κτλ.—Τὰ βαπτιστικά : Ἀθηνᾶ, Γαρουφαλιά, Λεμονιά κτλ.

Β) Παροξύτονα : γλώσσα, δίψα, δόξα, καλύβα, καμήλα, λύρα, μοίρα, νεράιδα, πάπια, πείνα, πλατεῖα, ρίζα, σπῖθα, τρύπα, χελώνα, χώρα, ψάθα — ἀμαζόνα, γοργόνα, γυναῖκα(!), θυγατέρα, μητέρα, νύχτα, πλάκα, προῖκα, ρώγα, σειρήνα, σφήκα, σφήνα, σφίγγα, τρεῖχα, φλέβα, φλόγα, φτερούγα, χήνα — ἀσπίδα, γαρίδα, δεκαετηρίδα, ἐπικεφαλιάδα, ἐπιφυλλιάδα, ἐφημερίδα, πατριδα, σταφίδα, λαμπάδα, πρασινάδα — βάρκα, βούλα, γάτα, καντήλα, κρέμα, σκάλα — ἀρμονία, ἐργασία, θεωρία, παιδεία, φιλία.—Τ' ἀφηρημένα σὲ -λία, -ούρα κτλ. : μανρίλα, θολούρα.—Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -ίτσα, -ούδα, -ούλα, -πούλα : βαρκίτσα, κοπελούδα, μανούλα, ἀρχοντοπούλα.—Τὰ παράγωγα σὲ -τρα, -ίνα : πλύστρα, ράφτρα, σιδερώτρα, ἀραπῖνα, λαφίνα κτλ.—Τὰ ἔθνη : Ἀθηναῖα, Κερκυραῖα, Κινέζα, Γαλλίδα κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες : Ἄργα, Ἑλλάδα, Μακεδονία, Σαλαμίνα, Τραπεζοῦντα, Ἀγγλία, Γαλλία, Προύσα, Ἀζόρες, Φιλιππίνες κτλ.—Τὰ βαπτιστικά : Ἀγγέλα, Ἀναστασία, Ἀσπασία, Εὐδοκία, Κατίνα, Μαρία, Βρισηίδα κτλ.

Γ) Προπαροξύτονα : ἄγκυρα, αἶθουσα, ἄμυνα, διαίτα, μέλισσα, τράπεζα, χίμαιρα, ὑποτείνουσα — διώρυγα, ὄρεθα, πέριχα — ἀνθρωπότητα, βεβαιότητα, θερμότητα, ιδιότητα, κοινότητα, ποιότητα, ταυτότητα.—Τ' ἀφηρημένα σὲ -σια : διάρκεια, εὐλικρίνεια, εὐλάβεια, περιφέρεια, συμπάθεια, συνέχεια.—Τὰ παράγωγα σὲ -ισσα, -τρια, -αῖνα : βασιλίσσα, γειτόνισσα, μαγεύρισσα, Χρυσοσπηλιώτισσα, μαθήτρια, φοιτήτρια, δράκαινα κτλ.—ἀμπάριζα, κάμαρα, κάνουλα, πέστροφα, πίπιζα, φράουλα.—Τὰ σύνθετα : βασιλόπιτα, γομολάστιχα, κουμπότρυπα, κρεβατοκάμαρα, λεμονόκουπα, μυλόπετρα, σαπουνόφουσκα, ταβανόσκουπα, τυφλόμυγα κτλ.—Τὰ ἔθνη : Γιαννιώτισσα, Μεσολογγίτισσα, Σαμιώτισσα κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες : Ἄγκυρα, Ἀλεξάνδρεια, Ἀράχοβα, Βαράσοβα, Βόνιτσα, Ἐρέτρια, Καρύταινα, Κέρκυρα, Λάρισα, Πρέβεζα, Νίκαια, Τύνιδα, Κουκουβάουνες κτλ.

1. Στὴ γενική τοῦ ἑνικοῦ ἔχει καὶ δεύτερο, σπανιότερο τύπο σὲ -ὸς τὸ γυναῖκα - γυναικός, στὴν ποιητικὴ γλώσσα καὶ τὸ νύχτα - νυχτός.

Τονισμός

553. Στὴ γενική τοῦ πληθυντικοῦ πολλὰ θηλυκά σὲ -α κατεβά-
ζουν τὸν τόνο παρακάτω ἀπὸ τὴ συλλαβὴ ποὺ τὸν ἔχουν στὴν ὀνομα-
στική τοῦ ἑνικοῦ.

A.—Κατεβάζουν λ.χ. τὸν τόνο στὴ λήγουσα οἱ γενικές: γλωσσῶν, λυρῶν, ἡμερῶν, μοιρῶν, μυγῶν, ριζῶν, σφαιρῶν, χωρῶν, ὥρῶν· νυ-
χτῶν, πλακῶν, προικῶν, ρωγῶν, σπληνῶν, σφηκῶν, σφηνῶν, σφιγγῶν, τριχῶν, φλεβῶν, φλογῶν, χηνῶν· βαρκῶν, γατῶν, λιρῶν· γυναικῶν, ἑταιρειῶν, καρεκλῶν, καταρῶν, κυριῶν, πλατειῶν, τραχειῶν· ἀρτη-
ριῶν, δημοπρασιῶν, θεωριῶν, ἡλικιῶν κτλ.—ἀγκυρῶν, ἀληθειῶν, βασιλειῶν, ξερευνῶν, μαθητριῶν, μελισσῶν, περιφερειῶν, τραπεζῶν, ὑποτεινουσῶν, φοιτητριῶν.

B.—Κατεβάζουν τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα οἱ γενικές: ὀρνίθων, διωρύγων, σηράγγων, φαλάγγων κτλ.· τὰ παράγωγα θηλυκά σὲ -ότητα -ύτητα: κοινότητα — κοινοτήτων, κοιλότητα — κοιλοτήτων, ταχύτητα — τα-
χυτήτων.

554. Τὸ θηλυκὸ οὐσιαστικὸ κυρία σχηματίζει γενική πληθυντική κυριῶν· τὸ ἀρσενικὸ οὐσιαστικὸ κύριος τὴ σχηματίζει κυρίων (542).

Τὸ ἐπίθετο κύριος, κυρία, κύριο τὴ σχηματίζει καὶ στὰ τρία γένη κύριων (626): τῶν κύριων σταθμῶν, τῶν κύριων γραμμῶν, τῶν κύριων σημείων.

Ὁ πληθυντικὸς τοῦ μάνα εἶναι: μάνες -μανάδων (523).—Γιὰ τὰ διπλό-
μορφα θηλυκά σὲ -ότητα καὶ σὲ -ότη βλ. 292.4.

555. Ἀπὸ τὰ θηλυκά σὲ -ὰ κλίνονται μερικά ἀνισοσύλλαβα, ὅπως ἡ ὁκιά:

	Ἑνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	ἡ ὁκά	οἱ ὁκάδες
Γεν.	τῆς ὁκάς	τῶν ὁκάδων
Αἰτ.	τὴν ὁκά	τις ὁκάδες
Κλητ.	ὁκά	ὁκάδες

Κατὰ τὸ ὁκά κλίνονται: γιαγιά, μαμά, νταντά.

556. Τὸ κυρὰ σχηματίζει τὸν πληθυντικὸ κυρὲς καὶ κυράδες.

Σχηματίζουν συνήθως ἀνισοσύλλαβα τὴ γενική πληθυντική τὸ θεία—θειά, πεθερά (523).

557.

2.—Θηλυκά σέ -η

ἡ ψυχὴ ἡ νίκη ἡ ζάχαρη

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ἡ ψυχὴ	ἡ νίκη	ἡ ζάχαρη
Γεν.	τῆς ψυχῆς	τῆς νίκης	τῆς ζάχαρης
Αἰτ.	τὴν ψυχὴν	τὴν νίκην	τὴν ζάχαριν
Κλητ.	ψυχὴν	νίκην	ζάχαριν

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ ψυχῆς	οἱ νίκες	οἱ ζάχαρες
Γεν.	τῶν ψυχῶν	τῶν νικῶν	—
Αἰτ.	τις ψυχῆς	τις νίκες	τις ζάχαρες
Κλητ.	ψυχῆς	νίκες	ζάχαρες

Κατὰ τὸ ψυχὴ κλίνονται: ἀδερχή, ἀλλαγή, ἀρχή, βοή, βοσκή, βροντή, βροχή, γραμμή, διακοπή, ἐκατοστή, ἐπιγραφὴ, ζώή, κραυγή, ὄρμη, παραμονή, πηγὴ, προκοπή, προσταγή, σαρακοστή, σιωπὴ, συλλογὴ, τιμή, τροφή, ὑπομονή, φυγὴ, φωνή, χαρυνγὴ, Κυριακή, Παρασκευὴ κτλ.—Τὰ ἔθνικα: Καλαματιανή, Λαρισινή, Συριανὴ κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Καισαριανή, Ἀμερικὴ, Χιλὴ κτλ.—Τὰ βαπτιστικά: Ἀγγελικὴ, Ἀγνή, Ἀνθή, Βασιλικὴ, Φιφὴ κτλ.

Κατὰ τὸ νίκη κλίνονται: ἀγάπη, ἄκρη, ἀνάγκη, βλάβη, βράση, βρύση, γνώμη, δέση, δίκη, ἐξαδέρφη, ζέση, θέρμη, κόρη, κόψη, λάμψη, λάσπη, λύπη, μέση, μύτη, νύμφη, νύφη, πήχη, πλάση, πλάτη, πλύση, πλώρη, ράχη, ρήχη, στάχη, στρώση, τέχνη, τόλμη, τύχη, φήμη, χάρη κτλ.—Τ' ἀφηρημένα σέ -οσύνη: δικαιοσύνη, εὐγνωμοσύνη, καλοσύνη, πραγματογνωμοσύνη κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀνάφη, Γαστούνη, Θεσσαλονίκη, Ἰθάκη, Κρήτη, Παλαιστίνη, Πεντέλη, Πόλη, Σινώπη, Σπάρτη, Βομβάη κτλ.—Τὰ βαπτιστικά: Ἀφροδίτη, Ἑλένη, Καλλιόπη, Πηνελόπη, Πολυξένη, Ρωξάνη, Πόπη, Φόφη κτλ.—Τὰ ὀνόματα τῶν ἡμερῶν Τρίτη, Τετάρτη, Πέμπτη.

Κατὰ τὸ ζάχαρη κλίνονται: ἀνοιξη, ἀντάμωση, βάφτιση, γέμιση, θύμηση, ἔλξη, καλοπέραση, καλυτέρευση, κάμαρη, κάππαρη, κλειδωσι, κούραση, κονφόβραση, ξεφάντωση, πέραση, σίκαλη, σταύρωση, τσάκιση, φώτιση, χώνευση κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀγόριανη, Ἀμπλιανη, Λυκόβρυση, Λυκόραχη κτλ.—Τ' ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα: Ἀρτεμη, Χάρυβδη, Χρυσόθεμη κτλ.

558. Ἀπὸ τὰ θηλυκά σέ -η σχηματίζουν τὴ γενικὴ πληθυντικὴ κανονικὰ τὰ περισσότερα δξύτονα: τῶν ἐπιγραφῶν, καὶ μερικὰ παροξύτονα, ποὺ κατεβάζουν καὶ τὸν τόνο στὴ λήγουσα: τῶν ἀναγκῶν,

τῶν γνωμῶν, τῶν φημῶν. Τὰ προπαροξύτονα δὲν τῇ σχηματίζουν σχεδὸν ποτέ (522α).

Τὸ νύφη τῇ σχηματίζει ἀνισοσύλλαβα : τῶν νυφάδων (523).

Ὅμοια καὶ τὸ ἀδερφή - ἀδερφάδων, ἐξαδέρφη - ἐξαδερφάδων. Οἱ ἰσοσύλλαβοι τύποι ἀδερφῶν, ἐξαδέρφων συνηθίζονται περισσότερο γιὰ τὸ ἀρσενικὸ (!).

559. Ἔχουν καὶ δεύτερο τύπο, ἀρσενικόν, τὸ πήχη - πήχης, τίγρη - τίγρης (504). Γιὰ τὰ διπλόμορφα : Ἀρτεμη - Ἀρτέμιδα κτλ. βλ. 610 β. Γιὰ τὰ διπλοκατάληχτα κάμαρη - κάμαρα βλ. 616.

560. 3.— Θηλυκὰ σὲ -η ἀρχαϊόκλιτα

ἡ σκέψη ἡ δύναμη

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὅνομ.	ἡ σκέψη	ἡ δύναμη	οἱ σκέψεις	οἱ δυνάμεις
Γεν.	τῆς σκέψης	τῆς δυνάμης	τῶν σκέψεων	τῶν δυνάμεων
Αἰτ.	τῇ σκέψει	τῇ δυνάμει	τίς σκέψεις	τίς δυνάμεις
Κλητ.	σκέψη	δύναμη	σκέψεις	δυνάμεις

Κατὰ τὸ σ κ έ ψ η κλίνονται : ἄρση, βλέψη, βρώση, γνώση, δράση, δύση, ἐλξη, θέση, θλίψη, κλίση, κράση, κρίση, λέξη, λύση, νύξη, πίστη, πλήξη, πόλη, πράξη, σιάση, στέψη, στίξη, σχέση, τάξη, τάση, τύψη, φάση, φθίση, φράση, φύση, χερήση, ψύξη, Ἄνδεις, Ἄλπεις, Σάρδεις.

Κατὰ τὸ δ ύ ν α μ η κλίνονται : αἰσθησις, ἀνάκρισις, ἀνάστασις, ἀντίληψις, ἀπόφασις, ἀφοσίωσις, γέννησις, διάθεσις, διαίρεσις, εἶδησις, εἰδοποίησις, εἰσπραξις, ἔνεσις, ἐντύπωσις, ἔνωσις, ἐξαίρεσις, ἐξήγησις, ἔπαυσις, ἐπίσκεψις, εὐχαρίστησις, θέλησις, κατάληξις, κατάνηξις, κατάστασις, κίνησις, κυβέρνησις, ὄρεξις, ὄσφρησις, παράδοσις, παραιτήσις, παράστασις, παρεξήγησις, περιστασις, προφύλαξις, συγκίνησις, σύγκρισις, συνάθροισις, συνειδησις, συνεννόησις, σύνταξις, ταχτοποίησις, υπόθεσις, ὕψησις. — Οἱ τοπωνυμίαι : Ἀδριανούπολις, Ἐρμούπολις, Ἰεράπολις, Καλλιπολις, Νεάπολις, Τρίπολις, Φιλιππούπολις.

561. Ἡ γενικὴ τοῦ ἑνικοῦ, ἰδίως τῶν ὑπερδισυλλάβων, σχηματίζεται καὶ σὲ -εως, κατεβάζοντας τὸν τόνο κατὰ μίαν συλλαβὴν : τῆς δυνάμεως, τῆς εἰδήσεως, τῆς συντάξεως.

1. Στῇ λαϊκότερῃ καὶ στὴν ποιητικῇ γλώσσᾳ μερικὰ θηλυκὰ σὲ -η σχηματίζουν συχνὰ ὅλο τὸν πληθυντικὸν ἀνισοσύλλαβα : ἀδερφή - ἀδερφάδες. Ἔτσι τὰ ὀξύτονα : βροχή, γιορτή, καθημερινή, Κυριακή, Παρασκευὴ καὶ τὰ παροξύτονα : ἐξαδέρφη, νύφη.

562. Τὰ προπαροξύτονα ἀρχαιοκλιτα θηλυκά σέ -η κατεβάζουν τὸν τόνο στὸν πληθυντικὸ κατὰ μία συλλαβή: ἡ δύναμη — οἱ δυνάμεις — τῶν δυνάμεων — τὶς δυνάμεις (').

563.

4.—Θηλυκά σέ -ω

ἡ Φρόσω

Ἑνικὸς

Ὀνομ. ἡ Φρόσω

Γεν. τῆς Φρόσως

Αἰτ. τῇ Φρόσω

Κλητ. Φρόσω

Ὅμοια κλίνονται τὰ βαφτιστικά: *Βασίλω, Δέσπω, Μέλπω, Χρύσω* κτλ. — Ὅμοια κλίνονται καὶ τὰ ὀξύτονα: *Ἀργυρώ, Βαγγελιώ, Ἐρατώ, Καλυπώ, Κλειώ, Κρινιώ, Λενιώ, Λητώ, Μαριγώ, Σμαρῶ, Χρυσώ* κτλ., ἡ τοπωνυμία *Κώ*, τὸ κοινὸ οὐσιαστικὸ *ἡχώ* (?).

564. Ὁ πληθυντικὸς τῶν θηλυκῶν σέ -ω εἶναι σπάνιος, ἰδίως στὰ ὀξύτονα. Ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ σχηματιστῇ, σχηματίζεται ἔτσι: οἱ *Φρόσες*, τῶν *Φρόσων*, τὶς *Φρόσες* (513 Γ). Κάποτε, στὰ ὀξύτονα ἰδίως, ἀναπληρώνεται μὲ ἄλλο τύπο: *Μαριγῶ - Μαριγοῦδες* ἢ *Μαριγοῦλες*.

565. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— 1. Τὰ θηλυκά ὀνόματα γυναικῶν σέ (ο) γράφονται μὲ ω: *Φρόσω, Λενιώ* (ἡ). Ἀλλὰ τὸ *Λενιό*, τὸ *Κατερινιό*.

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, κάποτε καὶ στὴν πεζογραφία, ἡ ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ τοῦ πληθυντικοῦ σχηματίζονται σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ χρῆσις σέ -ες: *θέσες, περίστασες, σύνοψες*. — *Εἰς τὴν ψυχὴ τοῦ μεγάλου ποιητῆ ὠρμάζουσιν καὶ τελειοποιοῦνται ὅλες ἐκεῖνες οἱ πνευματικὲς δυνάμεις...* (Τυπάλδος)

Δέσσεις καὶ θρηνοὶ καὶ ψαλμοί! τὸ ξόδι κατεβαίνει. (Τυπάλδος)

Βλέπουν, πετᾶν, ὑμολογᾶν καὶ φέγγουν καὶ βιγλίζουν οἱ Ἀρχές, οἱ Θεόνοι, οἱ Δύναμεις, ἀγγέλοι καὶ ἀρχαγγέλοι. (Παλαμᾶς)

...τὸν Δία καὶ τὴν Θέμην, πού τῶν ἀνδρῶν τὲς σὺνάξεις καθίζει αὐτὴ καὶ λύει. (Πολλυλᾶς)

Πικρὲς πού 'ν' οἱ ἐνθύμησες. (Βαλαωρίτης)

2. Ὅμοια κλίνονται καὶ τὰ λαϊκὰ καὶ ποιητικὰ: *βάβω, θειάκω*, καὶ λέξεις καθὼς οἱ ἀκόλουθες, πού γράφονται ὁμως μὲ -ο: *ἄμμο, Τῆνο, Κόρθο, Σέρφο, Σκιάθο*.

2. Τὰ θηλυκά ὀνόματα τόπων σὲ (ο) γράφονται μὲ ο : Μύκονο, Σκιάθο. Γράφονται μὲ ω ἡ Ζαχάρω (στὴ Μεσσηνία) καὶ ἡ Κώ.

566. 5.—Θηλυκά σὲ -ο ς ἀρχαϊόκλιτα

ἡ ἐγκύκλιος

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	ἡ ἐγκύκλιος	οἱ ἐγκύκλιες	καὶ οἱ ἐγκύκλιοι
Γεν.	τῆς ἐγκυκλίου	τῶν ἐγκυκλίων	
Αἰτ.	τὴν ἐγκύκλιο	τις ἐγκύκλιες	καὶ τὶς ἐγκυκλίους
Κλητ.	(ἐγκύκλιο)	(ἐγκύκλιοι)	

Ὅμοια κλίνονται τὰ προπαροξύτονα : ἄβυσσος, ἀιμάκατος, διάμετρος, περίμετρος κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες : Ἀβυδος, Ἀγχιάλος, Αἴγυπιος, Ἐπίδαυρος, Κάρπαθος, Κάρυστος, Κίμωλος, Κόρινθος, Πελοπόννησος κτλ.—Τὰ παροξύτονα : διχοτόμος, λεωφόρος.—Οἱ τοπωνυμίες Δῆλος, Θάσος, Κάσος, Κύθνος, Κύπρος, Ρόδος, Σκύρος κτλ.—Τὰ ὀξύτονα : θαλαμηγός, κιβωτός.—Οἱ τοπωνυμίες : Αἰδηψός, Ἀμοργός, Ἰωλκός, Λεμεσός, Ὀδησσός.

567. Τὰ προπαροξύτονα θηλυκά σὲ -ο ς στὴ γενικὴ τοῦ ἑνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ καὶ στὴν πληθ. αἰτιατικὴ σὲ -ους κατεβάζουν τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα : ἡ ἐγκύκλιος — τῆς ἐγκυκλίου — τῶν ἐγκυκλίων — τὶς ἐγκυκλίους.

568. Ἡ ἑνικὴ ὀνομαστικὴ σχηματίζεται κάποτε καὶ σὲ -ο : ἡ ἄβυσσο (').

Ἡ κλητικὴ εἶναι σπάνια καὶ τελειώνει συνήθως σὲ -ο :

Παρθένο μου, Παρθένο μου, πάρε με. (Βαλαωρίτης)

Καὶ γνώση καὶ σοφία μου καὶ λόγος μου, ὦ Παρθένο, εὐλογημένα εἶν' ἀπὸ Σέ... (Παλαμάς)

1. Αὐτὸ γίνεται ἰδίως στὴ λογοτεχνία : Πολὺ δύσκολο γιὰ κάθε συγγραφεὶα νὰ περιγράψῃ ποιητικὰ ἓνα τόσο ψηλὸ θέμα καὶ τόσο μεγάλο, καθὼς ἡ Ἐξοδο τοῦ Μεσολογιοῦ. (Βλαχογιάννης)

Χαίρεται μέσα ἡ ἄβυσσο καὶ ἀσπρίζει
κι ὀλόκληρη ἡ Παράδεισο διπλὴ Παράδεισό 'ναι. (Σολωμός)

Στὴ λογοτεχνία παίρνει ἡ γενικὴ καὶ τὴν κατὰλήξῃ -ο ς : τό 'ξερε ὁ παππός, πὼς ἦταν ἡ τραγὴ Παραμονή, τῆς Ἐξοδος ἡ μέρα. (Βλαχογιάννης)

Ἦτιον τὸ ῥηγόπουλο τῇ Κύπρῳ ὁ περὶ τῆς (γεράκι, ἐδῶ : ἥρωας). (Ἐρωτόκριτος)

Λευκὸ πουλάκι θὰ γενῶ, στὴν Πόλῃ νὰ πετάξω
καὶ σὰν παρὰδειςος πουλὶ γλυκὰ νὰ κελαηδήσω. (Τυπάλδος)

Τῆς Ἠπειρος, πὺν κάτω ἀπὸ τὰ νύχια
τῆς Τουρκαρβαντιῆς στερνοσπαράζει. (Παλαμάς)

569.

6.—Θηλυκά σὲ -ο ὕ

ἡ ἄλεπον

	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	ἡ ἄλεπον	οἱ ἄλεποῦδες
Γεν.	τῆς ἄλεποῦς	τῶν ἄλεποῦδων
Αἰτ.	τὴν ἄλεπον	τις ἄλεποῦδες
Κλητ.	ἄλεπον	ἄλεποῦδες

Ὅμοια κλίνονται μερικά κοινὰ ὀνόματα καθὼς μαῖμόν, φουβόν, πολλὰ ἐπαγγελματικά (498), μεγεθυντικά (275) ἢ ἄλλα θηλυκά ἀπὸ ἀρσενικά σὲ -άς, -ῆς: ἀγροῦλόν, καπελόν, μυλωνόν, παραμυθόν· γλωσσόν, ὑπαροῦν, φωνακλόν, κουρελόν, φεσοῦν, καὶ σύνθετα καθὼς κοκκινόμαλλόν, ξανθομαλλόν (βλ. 638).—Οἱ τοπωνυμίες: Ζαχλωρόν, Κολοκυνθόν, Σκριπού, Χελιδονόν κτλ.—Τὰ βαφτιστικά: Λουλόν, Ραλλόν κτλ. καὶ μερικά λαϊκά ἀντρωνυμικά (287): Γιαννόν, Μιχαλόν (').

570. 'Ανακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν θηλυκῶν.

Οἱ καταλήξεις τῆς ἐνικῆς καὶ πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς

Εἶδος ὀνόματος	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Σὲ -α (ἰσοσύλλαβα)	χαρά, ὦρα	-ες χαρές, ὥρες
> (ἀνισοσύλλαβα)	δρά	-άδες δράδες
-η (ἰσοσύλλαβα)	νίκη, ζάχαρη	-ες νίκες, ζάχαρες
> ἀρχαιοκλιτα	σκέψη, δύναμη	-εις σκέψεις, δυνάμεις
-ω (ἰσοσύλλαβα)	Φρόσω	-ες (Φρόσες)
-ος ἀρχαιοκλιτα	ἐγκύκλιος	-ες καὶ -οι ἐγκύκλιες καὶ ἐγκύκλιοι
-όν (ἀνισοσύλλαβα)	ἄλεπον	-οῦδες ἄλεποῦδες

571. Τὰ θηλυκά τελειώνουν στὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἐνικοῦ σὲ φωνῆν καὶ σχηματίζουν τὴν αἰτιατικὴ καὶ τὴν κλητικὴ ὅμοια μὲ τὴν ὀνομαστικὴν.

ἡ βρύση — τὴ βρύση — βρύση οἱ βρύσες — τις βρύσες — βρύσες.

Γενικὲς παρατηρήσεις

572. Ὅλα τὰ θηλυκά σχηματίζουν τὴν ἐνικὴ γενικὴ προσθέτοντας ἓνα ς στὴν ὀνομαστικὴν:

ἡ μητέρα — τῆς μητέρας, ἡ χαρά — τῆς χαρᾶς, ἡ ἄλεπον — τῆς ἄλεποῦς.

1. Ἀνάλογα μὲ τὰ θηλυκά σὲ -όν σχηματίζονται καὶ ἐλάχιστα θηλυκά σὲ -έ, γεν. -ές, πληθ. -έδες κτλ. Αὐτὰ εἶναι ξενικά, κοινὰ ἢ βαφτιστικά καὶ χαϊδευτικά: γενέ, Βαλιδέ, Ἑσμέ, Φατμέ, Δελέ.

573. Ὅλα τὰ θηλυκὰ ἔχουν σὲ κάθε ἀριθμὸ τρεῖς πτώσεις ὅμοιες, τὴν ὀνομαστική, τὴν αἰτιατική καὶ τὴν κλητική :

ἡ γυναῖκα, τὴ γυναῖκα, γυναῖκα — οἱ γυναῖκες, τὶς γυναῖκες, γυναῖκες — ἡ ὁκά, τὴν ὁκά, ὁκά — οἱ ὁκάδες, τὶς ὁκάδες, ὁκάδες.

Τ' ἀρχαιοκλίτα σὲ -ος δὲν ἀκολουθοῦν τοὺς παραπάνω κανόνες.

Ἡ γενική ὄλων τῶν θηλυκῶν τελειώνει σὲ -ων (ὅταν σχηματίζεται) : τῶν ὠρῶν, τῶν ὁκάδων, τῶν νικῶν, τῶν δυνάμεων, τῶν ἀβύσσων, τῶν μαϊμούδων.

ΤΡΙΤΗ ΚΛΙΣΗ

Οὐδέτερα

574. Διαιρέση.—Τὰ οὐδέτερα διαιροῦνται σὲ δύο τάξεις, σὲ ἰσοσύλλαβα καὶ σὲ ἀνισοσύλλαβα.

A) Τὰ **ἰσοσύλλαβα** οὐδέτερα τελειώνουν στὴν ἑν. ὀνομαστική σὲ -ο, -ι, -ος.

B) Τ' **ἀνισοσύλλαβα** τελειώνουν στὴν ἑν. ὀνομαστική σὲ -μα, -σιμο, -ας, -ως.

Ἰδιαιτέρως πολυἀριθμα εἶναι τὰ οὐδέτερα σὲ -ο, σὲ -ι καὶ σὲ -μα. Λιγότερα ἢ λιγότερο συχνὰ εἶναι τὰ οὐδέτερα σὲ -ος, -σιμο. Σὲ -ας καὶ σὲ -ως τελειώνουν ἐλάχιστα.

Πρώτη τάξη : Ἱσοσύλλαβα

575.

1.—Οὐδέτερα σὲ -ο

τὸ βουνὸ τὸ πεῦκο τὸ σίδερο τὸ πρόσωπο

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	τὸ βουνὸ	τὸ πεῦκο	τὸ σίδερο	τὸ πρόσωπο
Γεν.	τοῦ βουνοῦ	τοῦ πεύκου	τοῦ σίδερον	τοῦ προσώπου
Αἰτ.	τὸ βουνὸ	τὸ πεῦκο	τὸ σίδερο	τὸ πρόσωπο
Κλητ.	βουνὸ	πεῦκο	σίδερο	πρόσωπο

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	τὰ βουνὰ	τὰ πεῦκα	τὰ σίδερα	τὰ πρόσωπα
Γεν.	τῶν βουνῶν	τῶν πεύκων	τῶν σίδερων	τῶν προσώπων
Αἰτ.	τὰ βουνὰ	τὰ πεῦκα	τὰ σίδερα	τὰ πρόσωπα
Κλητ.	βουνὰ	πεῦκα	σίδερα	πρόσωπα

Κατὰ τὸ β ο υ ν ὸ κλίνονται: αὐγό, ἐμπορικό, λουτρό, νερό, ποιό, ποσό, ποσοστό, φτερό, φυτό, χειμαδιό· καμπαναριό, μαγειρειό, νοικοκυριό, πλυσταριό, προικιό, συμπιεθεριό κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ζευγολατιό, Σοφικό, Χορσεντό, Ἀρφαρά, Φιλιατρά κτλ.—Τὰ ὑποκοριστικά κύρια: τὸ Βδοκιό, τὸ Λενιό, τὸ Μανολιό, τὸ Ρηγιό κτλ.

Κατὰ τὸ π ε ὤ κ ο κλίνονται: γέλιο, δέντρο, ζῶο, καπέλο, κέντρο, ξύλο, μῆλο, ροῦχο, σύκο, φύλλο, χόρτο· βιβλίο, θηρίο, θρανίο, κρανίο, πλοῖο, στοιχειό, σχολεῖο, ταμεῖο, φορτίο· ἀστεροσκοπεῖο, βιβλιοπωλεῖο, λιμεναρχεῖο, νοσοκομεῖο, ὑπουργεῖο, Πολυτεχνεῖο κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Βελεστίνο, Ναβαρίνο, Ρίο, Βερολίνο, Λονδίνο, Σικάγο, Κιοῦρκα, Σπάτα κτλ.

Κατὰ τὸ σ ί δ ε ρ ο, πού φυλάγει τὸν τόνο τῆς ὀνομαστικῆς σὲ ὅλες τὶς πτώσεις, κλίνονται: ἀμύγδαλο, βότσαλο, βύσσινο, γούπατο, δάχτυλο, κάρβουνο, κάρδαμο, κάστανο, κόκαλο, κόσκينو, κούμαρο, λάχανο, λείπανο, μάγουλο, μούσμουλο, παράπονο, πούπουλο, ροδάκινο, σέλινο, σέσκουλο, σύνεργο, σύννεφο, τριαντάφυλλο, φλάουτο, φρύγανο, ψίχουλο· σιδεράδικο, ψωμάδικο, πεντάριχο, βασιλόπουλο.—Τὰ σύνθετα: ἀγριοβότανο, ἀντράγγινο, ἀπομεινέρο, ἀρχοντάσπιτο, αὐγολέμονο, βατόμουρο, δισκοπότηρο, μαντρόσκυλο, μερόνυχτο, ξινόμηλο, στουπόχαρτο, τραπεζομάντιλο, τριστρατο, φραγκόσκυλο, χαμόγελο, χαμόκλαδο, χιονόνερο, χριστόψωμο, χρυσόψαρο κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Λιτόχωρο, Σαραντάπηχο κτλ.

Κατὰ τὸ π ρ ὅ σ ω π ο, πού κατεβάζει στὴ γενικὴ τὸν τόνο τῆς ὀνομαστικῆς, κλίνονται: ἄλογο, ἄτομο, ἔξοδο, ἐπιπλο, θέατρο, κύπελλο, μέτωπο, ὄργανο.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀρφαφα, Ἀπέννινα, Καλάβρυτα, Μέγαρα, Μέθανα κτλ.

576. Ὡς πρὸς τὸν τονισμό, μερικὰ προπαροξύτονα οὐδέτερα σχηματίζονται καὶ κατὰ τὸ σίδερο καὶ κατὰ τὸ πρόσωπο. Ἔτσι τὸ βούτυρο, γόνατο, πρόβατο, ἀτμόπλοιο. Οἱ τρισύλλαβες τοπωνυμίες σχηματίζονται συνήθως κατὰ τὸ πρόσωπο: τοῦ Μετσόβου.

Τὸ *ὄνειρο* σχηματίζει στὴν ποιητικὴ προπάντων γλώσσα τὸν πληθυντικὸν σὲ -ατα, -άτων:

Ἔδῳ δ Χριστὸς στὰ *ὄνειρατα* σ' *ἐσένα* κατεβαίνει. (Σολωμός)

Κι *ἐσεῖς* μὲ τὰ *χρυσὰ φτερά*, | *ὄνειράτά* μου, *ἔλατε*. (Βαλαωρίτης)

577.

2.—Οὐδέτερα σὲ -ι

τὸ παιδί τὸ τραγούδι

Ἐνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	τὸ παιδί	τὸ τραγούδι	τὰ παιδιὰ	τὰ τραγούδια
Γεν.	τοῦ παιδιοῦ	τοῦ τραγουδιοῦ	τῶν παιδιῶν	τῶν τραγουδιῶν
Αἰτ.	τὸ παιδί	τὸ τραγούδι	τὰ παιδιὰ	τὰ τραγούδια
Κλητ.	παιδί	τραγούδι	παιδιὰ	τραγούδια

Κατὰ τὸ παίδι κλίνονται: ἀρνί, αὐτί, γουδί, γυαλί, δαδί, ζουμί, καρφί, κελί, κερί, κερσί, κλειδί, κλουβί, κουκί, κουμπί, κορμί, κουτί, κρασί, λουρί, μάλλι, νησί, πανί, παπί, πεσί, πουλί, σακί, σκοινί, σκυλί, σπυρί, σφυρί, τυρί, ὕνι, φαγί, φιλί, χαρτί, χωνί, ψωμί κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Δαφνί, Καστρί, Κορωπί κτλ.

Κατὰ τὸ τραγούδι κλίνονται: ἀγκίστρι, ἀηδόνι, ἀλάτι, ἀλεύρι, βόδι, γεφύρι, δρεπάνι, ζύγι, θυμάρι, καλοκαίρι, καράβι, κατάρι, κεράσι, κουβάρι, λουλούδι, μάτι, μέλι, μισημέρι, νύχι, ξίδι, παιχνίδι, παλάτι, παραμύθι, περιβόλι, ποιήρι, ρεϊκι, σαπούνι, σπίτι, τρυγόνι, φρύδι, χελί, χέλι, χέρι, χιόνι, χτένι, ψάρι, ψαλτήρι.—Τὰ παράγωγα σὲ -άδι, -άρι, -ίδι: ἀσπράδι, βλαστάρι, βαρίδι κτλ.—Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -άκι, -ούλι: ἀρνάκι, μικρούλι κτλ.—Τὰ σύνθετα: ἐρημοκλήσι, μεροπούλι, νυχτοπούλι, πρωτοβρόχι κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀλιβερί, Γαλαξίδι, Κалаμάκι, Λουτράκι, Μεσολόγγι, Πικέρι, Σούλι, Ἀλγέρι, Ἀμπελάκια, Λιδόσια κτλ.

Ὅμοια καὶ μερικά προπαροξύτονα καθὼς τὸ φλιντισι καὶ οἱ τοπωνυμίες: Ἀντίβαρι, Ἰσარი, Λιδόπει, Μπρίντιζι, Σάλεσι, Σκούταρι, Τρίκερι, Τσάγεζι.

578. Ὅλα τὰ οὐδέτερα σὲ -ι τονίζονται στὴ γενική τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ στὴ λήγουσα: τοῦ τραγουδιοῦ, τῶν τραγουδιῶν.

579. Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -άκι, -ούλι δὲ σχηματίζουν συνήθως γενική (τοῦ γατακιοῦ, τῶν πακετακιῶν, τῶν μικρουλιῶν) (522). Τὴ σχηματίζουν ὅμως κανονικὰ τὰ μὴ ὑποκοριστικά οὐδέτερα σὲ -άκι, -ούλι: ἴσκιος γερακιοῦ, τὸ νερὸ τοῦ αὐλακιοῦ, ἡ ρίζα τοῦ σπανακιοῦ, τῶν λαβρακιῶν, τῶν μπαμπακιῶν, τοῦ μαρουλιοῦ, νερὸ Λουτρακιοῦ, Πλατεία Κολωνακιοῦ, τῶν φασουλιῶν.

580. Σχηματίζουν τὴν ἐνική γενική ὅμοια μὲ τὴν ὀνομαστική οἱ προπαροξύτονες τοπωνυμίες: τὰ κεντήματα τοῦ Τρίκερι, ὁ σταθμὸς τοῦ Μπρίντιζι.

581. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—1. Ἀπὸ τὰ οὐδέτερα σὲ (ι) γράφονται μὲ υ στὴν ἐνική ὀνομαστική, αἰτιατική καὶ κλητική τὸ βράδυ, δόρυ, δξὺν καὶ σὲ ὅλες τὶς πτώσεις τὸ δάκρυ, δίχτυ, στάχυ.

2. Τὰ οὐδέτερα μὲ φωνήεν πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληξιν -ι γράφονται μὲ γ πρὶν ἀπὸ τὸ ι σὲ ὅλες τὶς πτώσεις ποὺ δὲν τελειώνουν σὲ -ι:

τὸ τσάι ἀλλὰ τοῦ τσαγιοῦ—τὰ τσάγια—τῶν τσαγιῶν.

Ἔτσι καὶ τὸ φαί - τοῦ φαγιοῦ - τὰ φαγιά, τὸ σκάι - τὰ σκάγια, τὸ κομπολόι - τὰ κομπολόγια, τὸ μοιρολόι - τοῦ μοιρολογιοῦ, τὸ ρολόι - τοῦ ρολογιοῦ, τὸ Τατάι - τοῦ Τατογιοῦ κτλ.

582.

3.—Οὐδέτερα σὲ -ος

τὸ μέρος τὸ ἔδαφος

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	τὸ μέρος	τὸ ἔδαφος	τὰ μέρη	τὰ ἐδάφη
Γεν.	τοῦ μέρους	τοῦ ἐδάφους	τῶν μερῶν	τῶν ἐδαφῶν
Αἰτ.	τὸ μέρος	τὸ ἔδαφος	τὰ μέρη	τὰ ἐδάφη
Κλητ.	μέρος	ἔδαφος	μέρη	ἐδάφη

Κατὰ τὸ μέρος κλίνονται: ἄλσος, βάρος, βέλος, βρέφος, γένος, δάσος, ἔθνος, εἶδος, θάρος, κέρδος, κόστος, κράτος, λάθος, μῆκος, μίσος, πάχος, πληθος, στήθος, τέλος, ὕψος, χρέος κτλ.—Οἱ τοπωνυμίαι: Ἄργος, Ἄστρος, Τέμπη κτλ.

Κατὰ τὸ ἔδαφος κλίνονται: ἔλεος, μέγεθος, ὄνειδος, στέλεχος κτλ.

583. Πολλὰ ἀπὸ τὰ οὐδέτερα σὲ -ος δὲ συνηθίζονται σὲ ὅλες τὶς πτώσεις, μάλιστα τοῦ πληθυντικοῦ. Ἔτσι δὲ σχηματίζουν πληθυντικὸν τ' ἀφηρημένα: θάρρος, κόστος, κύρος, ὕψος κτλ.

584. Τὰ οὐδέτερα σὲ -ος κατεβάζουν τὸν τόνο στὴ γενικὴ πληθυντικὴ στὴ λήγουσα: τῶν εἰδῶν, τῶν μεγεθῶν.

Τὰ προπαροξύτονα οὐδέτερα σὲ -ος τονίζονται στὴν παραλήγουσα στὴν ἑν. γενικὴ καὶ στὴν πληθ. ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ: τὸ μέγεθος—τοῦ μεγέθους—τὰ μεγέθη.

585. Γιὰ τὸ πέλαγος συνηθίζεται, ἰδίως στὴ λογοτεχνία, ὁ τύπος τὸ πέλαγο—τοῦ πελάγου (καὶ τοῦ πέλαγου)—τὰ πέλαγα. Γιὰ τὸ στήθος—στήθια βλ. 615.

Δεύτερη τάξι: Ἀνισοσύλλαβα

586. Τ' ἀνισοσύλλαβα οὐδέτερα ἔχουν καὶ στὴ γενικὴ τοῦ ἑνικοῦ, ὅπως καὶ σὶ τὸν πληθυντικόν, μιὰ συλλαβὴ περισσότερη: τὸ κύμα—τοῦ κύματος—τὰ κύματα.

587.

4.—Οὐδέτερα σὲ -μα

τὸ κύμα τὸ ὄνομα

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	τὸ κύμα	τὸ ὄνομα	τὰ κύματα	τὰ ὀνόματα
Γεν.	τοῦ κύματος	τοῦ ὀνόματος	τῶν κυμάτων	τῶν ὀνομάτων
Αἰτ.	τὸ κύμα	τὸ ὄνομα	τὰ κύματα	τὰ ὀνόματα
Κλητ.	κύμα	ὄνομα	κύματα	ὀνόματα

Κατὰ τὸ κύμα καὶ τὸ ὄνομα κλίνονται ὅλα τὰ οὐδέτερα σὲ -μα.

Κατὰ τὸ κύμα κλίνονται: αἶμα, ἄρμα, βῆμα, γράμμα, δέμα, δέσμα, δρόμα, κλάμα, μνήμα, νῆμα, στόμα, στρέμμα, στρώμα, σύρμα, σῶμα, τάγμα, τάμα, χρῆμα, χρῶμα, χῶμα, ψέμα κτλ. Ὅμοια κλίνεται καὶ τὸ γάλα.

Κατὰ τὸ ὄνομα κλίνονται: ἀγαλμα, ἄθροισμα, ἀνοιγμα, ἀπλωμα, γύρισμα, διάλειμμα, ζήτημα, θέλημα, κάθισμα, κέντημα, μάθημα, μπάλωμα, νανούρισμα, πάπλωμα, πήδημα, ποίημα, πρόβλημα, σκέπασμα, στοίχημα, ὕψωμα, ὕφασμα, κτλ.

588. Ἀπὸ τ' ἀφηρημένα οὐδέτερα σὲ -μα μερικά συνηθίζονται μόνο στὸν πληθ. ἀριθμό: γεράματα, τρεχάματα (514). Ἄλλα πάλι συνηθίζονται περισσότερο στὸν ἑν. ἀριθμό: κάμα.

589. 5.—Οὐδέτερα σὲ -σιμο (-ξιμο, -ψιμο)

τὸ γράψιμο

	Ἑνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὀνομ.	τὸ γράψιμο	τὰ γραψίματα
Γεν.	τοῦ γραψίματος	τῶν γραψιμάτων
Αἰτ.	τὸ γράψιμο	τὰ γραψίματα
Κλητ.	(γράφισιμο)	(γραφίσματα)

Ὅμοια κλίνονται πολλὰ ρηματικὰ ἀφηρημένα σὲ -σιμο (-ξιμο, -ψιμο): βάψιμο, γνέσιμο, δέσιμο, κάψιμο, κλείσιμο, ντύσιμο, πλέξιμο, σκύψιμο, τάξιμο, τρέξιμο, φέρισιμο, φταίξιμο.

590. Τὰ οὐδέτερα σὲ -σιμο τονίζονται στὴ γενική τοῦ πληθυντικοῦ στὴν παραλήγουσα: τῶν γραψιμάτων.

Τὰ οὐδέτερα σὲ -σιμο ἔχουν σπάνια καὶ γενική τοῦ ἐνικοῦ σὲ -σιμον: τοῦ πλύσιμον.

591. 6.—Οὐδέτερα σὲ -ας, -ως

τὸ κρέας

τὸ φῶς

	Ἑνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὀνομ.	τὸ κρέας τὸ φῶς	τὰ κρέατα τὰ φῶτα
Γεν.	τοῦ κρέατος τοῦ φωτός	τῶν κρεάτων τῶν φώτων
Αἰτ.	τὸ κρέας τὸ φῶς	τὰ κρέατα τὰ φῶτα
Κλητ.	κρέας φῶς	κρέατα φῶτα

Κατὰ τὸ κρέας σχηματίζονται τὸ πέρας καὶ τὸ τέρας.

Ὅμοια μὲ τὸ φῶς κλίνονται τὸ καθεστὼς καὶ τὸ γεγονός, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς αὐτὰ τονίζονται καὶ στὴν ἐνική γενική στὴν παραλήγουσα.

592. Ἀνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν οὐδετέρων

Οἱ καταλήξεις τῆς ἐνικῆς καὶ τῆς πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

A.—Ἰσοσύνλλαβα

Σὲ -ο βουνό, σίδερο
-ι παιδί, τραγούδι
-ος μέρος, ἔδαφος

-α βουνά, σίδερα
-ια παιδιά, τραγούδια
-η μέρη, ἐδάφη

B.—Ἀνισοσύνλλαβα

Σὲ -μα κύμα, ὄνομα
-σιμο γράψιμο
-ας κρέας
-ως φῶς

-ματα κύματα, ὀνόματα
-σίματα γραψίματα
-ατα κρέατα
-ωτα φῶτα

Γενικὲς παρατηρήσεις

593. Ὅλα τὰ οὐδέτερα ἔχουν στὸν κάθε ἀριθμὸ τρεῖς πτώσεις ὅμοιες, τὴν ὀνομαστική, τὴν αἰτιατική καὶ τὴν κλητική.

Ἡ γενική πληθυντικὴ ὅλων τῶν οὐδετέρων τελειώνει σὲ -ων : τῶν φτερῶν, τῶν θυμαριῶν, τῶν ἐθνῶν, τῶν κυμάτων, τῶν φώτων.

Τ' ἀνισοσύνλλαβα οὐδέτερα διαφέρουν μεταξὺ τους μόνο στὴν ἐνική ὀνομαστική, αἰτιατική καὶ κλητική. Στὴ γενική τοῦ πληθυντικοῦ τονίζονται ὅλα στὴν παραλήγουσα (').

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΩΜΑΛΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

594. **Γενικά.**—Πολλὰ οὐσιαστικά δὲ σχηματίζονται σύμφωνα με τοὺς γενικοὺς κανόνες μιᾶς ἀπὸ τὶς τρεῖς κλίσεις. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ ὀνομαζονται **ἀνώμαλα οὐσιαστικά**.

1. Ἡ κλητικὴ συνηθίζεται προπάντων στὰ ὀνόματα τῶν προσώπων (ἢ ζώων), κύρια ἢ καὶ κοινά : Ἑλένη, γιατρέ, καπετάνιο. Λέγεται κάποτε καὶ γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, ἰδίως ὅταν προσωποποιοῦνται, ὅπως γίνεται πολλὲς φορὲς στὴν ποίηση : πάψε, καιρέ, πάψε, ἄνεμε, καὶ πάψε, τραμοντάνα (δημ.), μέριasse, βράχε, νὰ διαβῶ! (Βαλαωρίτης).

Αὐτοὺς εἶναι ὁ λόγος πού μερικά σχηματιστικὰ παραδείγματα δὲ σχηματίζουν συχνὰ τὴν κλητική, μερικά μάλιστα σχεδὸν καθόλου (566, 582, 589 κ. ἀ.).

Τῷ ἀνώμαλῳ οὐσιαστικῷ εἶναι *ἄκλιτα, ἑλλειπτικά, ἰδιόκλητα, διπλόκλητα, διπλόμορφα, διπλοκατάληχτα*.

Α.—Ἀκλιτα

595. Ἀκλιτα λέγονται μερικά οὐσιαστικά πού φυλάγουν σὲ ὅλες τὶς πτώσεις τὴν ἴδια κατάληξη. Ἡ πτώση τοὺς φαίνεται ἀπὸ τὸ ἄρθρον πού τὰ συνοδεύει. Ἀκλιτα εἶναι :

596. Α) Ἀπὸ τὰ κοινὰ οὐσιαστικά :

α) Πολλὲς λέξεις ξένης καταγωγῆς, πού ὅταν δὲν ἀναφέρονται σὲ πρόσωπα εἶναι οὐδέτερου γένους: *γιάντες, ξενίθ, κόκ, κονιάκ, μάννα (τό), μπάρο, σοφέρ, ταμπού, τένις, τράμ, χερουβεΐμ*. Ἔτσι καὶ τὰ περισσότερα γράμματα τοῦ ἁλφαβήτου: *ἄλφα, δέλτα* κτλ. (ἀλλὰ κλίνονται τὰ: *ἔψιλο, ὄμιτρο, ὕψιλο*).

β) Τὰ προταχτικά Ἀγία-, Αἰ-, γερο-, κύρ, κυρα-, καπετάν, μαστρο-, μαρμπα-, χατζη-. Εἶναι συγκομμένοι τύποι ἢ τύποι αἰτιατικῆς τῶν κοινῶν οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων ἅγιος ἅγια, γέρος, κύριος κυρία, καπετάνιος, μάστορης, μάρμπας, χατζῆς πού μπαίνουν πρὶν ἀπὸ τὰ κύρια (βαφτιστικά) ἢ κοινὰ ὀνόματα. Τὸ πάτερ ἦταν κλητικὴ τοῦ ἀρχαίου πατὴρ (πατέρας).

τῆς Ἀγία-Βαρβάρας, τὴν Ἀγία-Σωτήρα, ὁ Αἰ-Δημήτρης, ὁ γερο-λύκος, ἐνὸς γερο-λύκου, τὸν καπετὰν Κωσταντή, ἡ κυρ-Ἀννα, τῆς κυρα-Ρήνης, τοῦ μάρμπας-Γιώργου, ὁ μαστρο-Πέτρος, ὁ πάτερ Ἰωσήφ.

Ὅμοια σχηματίζονται μερικά σύνθετα καθὼς Μάρκο-Μπότσαρης, τοῦ Μάρκο-Μπότσαρη.

Κάποτε γράφονται τὰ προταχτικά αὐτὰ σὰ σύνθετα, σὲ μία λέξη, καὶ κάποτε πάλι σὲ δύο, χωρὶς ἐνωτικὸ (106).

γ) Μερικὲς λαϊκότερες λέξεις: *τὸ διάβα, τὸ ἔχει, ἡ γῆς*.

597. Β) Ἀπὸ τὰ κύρια ὀνόματα :

α) Τὸ Πάσχα.

β) Πολλὲς τοπωνυμίες ξενικῆς: *Πέτα, Σέδες, Κιλκίς, Καραμπουρνό, Ἱερουσαλήμ, Σινά, Θαβώρ, Ἀφγανιστάν, Γιβραλτάρ*.

γ) Πολλὰ ὀνόματα ἀνθρώπων ξενικά: *Ἀδάμ, Δαβίδ, Μωάμεθ, Σίλλερ, Οὐγκό*.

δ) Πολλὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα Ἑλλήνων, ξενικά καὶ πολλὰ ἑλ-

ληνικά πού ἔχουν τὸν τύπο τῆς γενικῆς: *Σκέντερ, Ρακτιβάν, Παπαναστασίου, Γεωργίου*.

ε) Τὰ θηλυκά ἀντρωνυμικά, πού σχηματίζονται ἀπὸ τὴ γενική τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ μένουν μὲ τὸν τύπο αὐτὸ συνήθως ἄκλιτα: ἡ *κυρία Γεωργιάδη* — τῆς *κυρίας Γεωργιάδης* — οἱ *δεσποινίδες Γεωργιάδης*, ἡ *κυρία Μελά* — τῆς *κυρίας Μελά* κτλ (¹).

598. Παρατήρηση.—Τὰ οὐσιαστικά πού μένουν ἄκλιτα εἶναι συνήθως τέτοια, πού μὲ τὴν κατάληξή τους δύσκολα μπορεῖ νὰ ὑπαχτοῦν σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κλίσεις τῶν οὐσιαστικῶν ἢ εἶναι λέξεις μὲ περιορισμένη χρῆση καὶ λόγιες. Στὴ λαϊκὴ γλῶσσα κανονίζονται συχνὰ καὶ οἱ ξένες (ἢ ἀρχαῖες ἄκλιτες) λέξεις καὶ κλίνονται κατὰ τὶς ἐπίλοιπες ἑλληνικές. Ἔτσι ἡ *ἄλφα*, ἡ *βῆτα*, ἡ *γιώτα*, *Μιχαήλ* - *Μιχάλης*, *Ἀβραάμ* - *Ἀβράμης*, τὸ *κονιάκι*, τὸ *πόντσι*, ὁ *σοφέρης*, ὁ *πουρές*, ὁ *μπουφές*, τὸ *τιρμπουσόνι*, ἡ *πανσιόνα*, τὸ *παρτέρι* - τὰ *παρτέρια*, τὸ *ταξί* - τοῦ *ταξιῶ* - τὰ *ταξιά*. Συνήθως λέξεις ξένες πού μῆχαν παλιότερα στὰ ἑλληνικά κλίνονται, ἐνῶ οἱ ὅμοιες νεώτερες δὲν κλίνονται: τὸ *Μιλάνο* - τοῦ *Μιλάνου* ἀλλὰ τὸ *Ὁσλό* - τοῦ *Ὁσλο*.

Β.—Ἑλλειπτικά

599. Μερικά οὐσιαστικά δὲν ἔχουν ὅλες τὶς πτώσεις καὶ τῶν δύο ἀριθμῶν. Συνηθίζονται μόνο σὲ ὁρισμένες πτώσεις ἐνὸς ἀριθμοῦ, τὰ περισσότερα στὴν ὀνομαστική καὶ τὴν αἰτιατική, συχνὰ σὲ ὁρισμένες μόνο φράσεις. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται **ἑλλειπτικά**. Ἑλλειπτικά οὐσιαστικά εἶναι:

<i>δεῖλι</i>	οἱ ἐπίλοιπες πτώσεις ἀναπληρώνονται ἀπὸ τὸ <i>δειλινὸ</i>
<i>ἐπίχειρα</i>	τὰ <i>ἐπίχειρα</i> τῆς <i>κακίας</i>
<i>ἥπατα</i>	τὰ <i>ἥπατά μου</i> εἶναι κομμένα γιὰ τὶς σωματικὲς δυνάμεις, δὲν <i>ἔχω ἥπατα</i> νὰ σταθῶ.
<i>ὄφελος</i>	τί τὸ <i>ὄφελος</i> , δὲν <i>ἔχει ὄφελος</i>
<i>προάλλες</i>	οἱ <i>προάλλες</i> , τὶς <i>προάλλες</i>
<i>πρωὶ</i>	οἱ ἐπίλοιπες πτώσεις ἀναπληρώνονται συνήθως ἀπὸ τὴ λέξη <i>πρωινὸ</i>
<i>σέλας</i>	τὸ βόρειο <i>σέλας</i>
<i>σέβας</i>	<i>ἔχει</i> πληθυντικὸ τὰ <i>σέβη</i> καὶ τὰ <i>σεβάσματα</i>
<i>σύγκαλα</i>	<i>ἦρθε</i> στὰ <i>σύγκαλά του</i> , <i>ἔλα</i> στὰ <i>σύγκαλά σου</i>
<i>τάραχος</i>	<i>ἔπαθε</i> τῶν <i>παθῶν του</i> τὸν <i>τάραχο</i> .

600. Στὴ γενική μόνο συνεθίζονται οἱ λέξεις: τοῦ *κάκου*—

1. Λαϊκότερα λέγεται καὶ τῆς *κυρία* - *Μελᾶς* κτλ., ὅπως λέγεται καὶ τῆς *κυρα* - *Ρήνης*.

τοῦ θανατᾶ, εἶναι τοῦ θανατᾶ, ἔπασσε τοῦ θανατᾶ, τὸν ἔκαμε τοῦ θανατᾶ—λογῆς, τί λογῆς, κάθε λογῆς, λογιῶν, δυὸ λογιῶν, πολλῶν λογιῶν, λογιῶ(ν) λογιῶ(ν).

Στὰ ἑλλειπτικά ἀνήκουν καὶ τὰ οὐσιαστικά ποὺ ἔχουν μόνο ἓναν ἀριθμὸ (511 κ.ἀ.).

Γ.—Ἰδιόκλιτα

601. Ἰδιόκλιτα λέγονται τὰ οὐσιαστικά ποὺ δὲν κλίνονται κατὰ μία ἀπὸ τὶς τρεῖς κλίσεις παρὰ ἀκολουθοῦν δικό τους σχηματισμὸ. Ἰδιόκλιτα εἶναι :

602. α) Μερικὰ ἀρσενικά σὲ **-έας**. Αὐτὰ κλίνονται στὸν ἐνικὸ κατὰ τὸ ταμίας, στὸν πληθυντικὸ ὅμως ἀκολουθοῦν τὴν ἀρχαία κλίση καὶ σχηματίζονται σὲ **-εῖς, -έων, -εῖς, -εῖς** :

	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὅνομ.	ὁ δεκανέας	οἱ δεκανεῖς
Γεν.	τοῦ δεκανέα	τῶν δεκανέων
Αἰτ.	τὸ δεκανέα	τοὺς δεκανεῖς
Κλητ.	δεκανέα	δεκανεῖς

Ὅμοια κλίνονται : ἀμοφορέας, γραμματέας, γραφέας, διανομέας, εἰσαγγελέας, κουρέας, σκαπανέας, συγγραφέας κ. ἄ.

β) Τὰ οὐσιαστικά εὐγενής (εὐπατριδής), συγγενής, ποὺ ἔχουν πληθυντικὸ σὲ **-εῖς, -ῶν** : οἱ εὐγενεῖς—τῶν εὐγενῶν—τοὺς εὐγενεῖς, οἱ συγγενεῖς—τῶν συγγενῶν—τοὺς συγγενεῖς.

603. γ) Μερικὰ οὐδέτερα ποὺ τελειώνουν σὲ **-ον, -αν, -εν, -υ**. Αὐτὰ εἶναι :

1) σὲ **-ον** : ὄν, παρόν, παρελθόν, προῖόν—καθῆκον, συμφέρον, ἐνδιαφέρον, μέλλον.

2) σὲ **-αν** : πᾶν, σύμπαν.

3) σὲ **-εν** : μηδέν, φωνήεν.

4) σὲ **-υ** : ὀξύ, δόρυ.

Τὰ οὐδέτερα αὐτὰ κλίνονται ἔτσι :

Ἐνικὸς ἀριθμὸς

Ὅνομ., αἰτ., κλητ. : τὸ ὄν, καθῆκον, πᾶν, σύμπαν, μηδέν, φωνήεν, ὀξύ, δόρυ.

Γεν.: τοῦ ὄντος, καθήκοντος, παντός, σύμπαντος, μηδενός, φωνήεντος, ὀξέος, δόρατος.

Πληθυντικὸς ἀριθμὸς

Ὁνομ., αἰτ., κλητ.: τὰ ὄντα, καθήκοντα, πάντα, σύμπαντα, φωνήεντα, ὀξέα, δόρατα.

Γεν.: τῶν ὄντων, καθηκόντων, πάντων, συμπάντων, φωνηέντων, ὀξέων, δοράτων.

604. Τὸ μηδὲν δὲ σχηματίζει πληθυντικό. Ὅταν εἶναι ὁ λόγος γιὰ ἀριθμητικὸ ψηφίον ἢ γιὰ βαθμό, τὸν σχηματίζομε ἀπὸ τῆ λέξης *μηδενικό*: τὰ *μηδενικά*.

Δ.—Διπλόκλιτα

605. *Διπλόκλιτα* λέγονται μερικά οὐσιαστικά ποὺ ἀλλάζουν γένος στὸν πληθυντικὸ καὶ ἔτσι ἀκολουθοῦν κατὰ τὸν ἀριθμὸ ἄλλη κλίση.

Τὰ διπλόκλιτα εἶναι σχεδὸν ὅλα ἄρσενικά. Κλίνονται στὸν πληθυντικὸ σὰν οὐδέτερα, ἀκόμη καὶ ἂν σχηματίζουν παράλληλα καὶ τὸν κανονικὸ πληθυντικὸ. Διπλόκλιτα οὐσιαστικά εἶναι :

606. α) Μὲ διαφορετικὸ γένος στὸν πληθυντικὸ: ὁ *πλοῦτος* — τὰ *πλούτη*, ὁ *σανὸς* — τὰ *σανά*, ὁ *τάρταρος* — τὰ *τάρταρα*. Ἡ λέξη *νιότη* ἔχει γιὰ πληθυντικὸ τὰ *νιάτα* (ποὺ δὲ σχηματίζουν ἐνικό).

β) Μὲ διπλὸ γένος στὸν πληθυντικὸ. (Οἱ δύο τύποι τοῦ πληθυντικοῦ διαφέρουν κάποτε στὴ σημασία· πρβ. καὶ 511 κ. ἀ.).

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

ὁ βάτος	οἱ βάτοι — τὰ βάτα
ὁ βράχος	οἱ βράχοι — τὰ βράχια
ὁ δεσμός	οἱ δεσμοί, καὶ μὲ σημασία ἀφηρημένη, <i>δεσμοὶ φιλίας</i> — τὰ <i>δεσμὰ</i>
ὁ γκρεμὸς	οἱ γκρεμοί — τὰ γκρεμὰ
ὁ καπνός	οἱ καπνοί, λ.χ. τοῦ καπνοδόχου, τοῦ κανονιοῦ, τοῦ τσιγάρου — τὰ καπνά, γιὰ τὸ φυτικὸ προϊόν
ὁ λαιμός	οἱ λαιμοί — τὰ λαιμὰ γιὰ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ λαιμοῦ καὶ συνήθως γιὰ τὴν ἀρρώστια τοῦ λαιμοῦ
ὁ λόγος	οἱ λόγοι — τὰ λόγια (γεν. τῶν λόγων)
ὁ ναῦλος	οἱ ναῦλοι (οἱ ναῦλοι εἶναι τῶρα ὑψωμένοι) — τὰ ναῦλα (δὲν ἔχει νὰ πληρωθῇ τὰ ναῦλα του)
ὁ οὐρανός	οἱ οὐρανοί (ἄνοιξαν οἱ οὐρανοί, πηγὴ στοὺς οὐρανοὺς) — τὰ οὐράνια
ὁ πηλός	οἱ πηλοί — τὰ πηλὰ

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

ὁ σκελετός	οἱ σκελετοὶ—τὰ σκελετὰ (θῆκες γιὰ ἐμπορεύματα, βιβλία κτλ.)
ὁ σταθμός	οἱ σταθμοὶ—τὰ σταθμά, στὴ σημασίᾳ ζύγια (ἔχει δύο μέτρα καὶ δύο σταθμά)
ὁ φάκελος	οἱ φάκελοι—τὰ φάκελα
ὁ χρόνος	οἱ χρόνοι (καὶ γραμματικὸς ὅρος: οἱ χρόνοι τῶν ρημάτων)—τὰ χρόνια.

607. Παρατήρηση.—Μερικὰ ἄρσενικὰ ὀνόματα ζώων σὲ -ας, -ος σχηματίζουν συνήθως τὸν πληθυντικὸ ἀπὸ τὸ οὐδέτερο γένος σὲ -ια, -α, ἀλλὰ κάποτε καὶ ἀπὸ τὸ ἄρσενικό, σὲ -οι παροξύτονο: *λέλεκας* - *λελέκια*, *πάβουρας* - *καβούρια*, *κότσυφας* - *κοτσύφια* καὶ *κοτσύφοι*, *σάλιαγκας* - *σαλιάγκια* καὶ *σαλιάγκοι*, *τζιτζίκας* - *τζιτζίκια* καὶ *τζιτζίκοι*, *φλώρος* - *φλώρια* καὶ *φλώροι*. Τὰ συγγενικὰ *ἀδερφός*, *ἀνιψιός*, *ἐξάδερφος*, *ἐγγονος*, ὅταν εἶναι λόγος γιὰ ἀγόρια καὶ κορίτσια μαζί, σχηματίζουν καὶ δεύτερο πληθυντικὸ, σὲ -ια, -ιών: *ἀδέρφια*, *ἀνίψια* (καὶ *ἀνιψίδια*) κτλ.

Ε.—Διπλόμορφα

608. Διπλόμορφα λέγονται μερικὰ οὐσιαστικά ποὺ ἔχουν δύο τύπους, τὸν ἓνα μὲ μιὰ συλλαβὴ λιγότερη, καὶ μὲ διαφορετικὴ συνήθως σημασίᾳ.

Τὰ διπλόμορφα ξεχωρίζουν ἢ καὶ στοὺς δύο ἀριθμοὺς ἢ μόνον στὸν ἐνικό.

609. Διπλόμορφα καὶ στοὺς δύο ἀριθμοὺς εἶναι μερικὰ ἄρσενικὰ οὐσιαστικά: *γέροντας* - *γέρος*, *δράκοντας* - *δράκος*.

Οἱ τύποι σὲ -ος εἶναι πιὸ συχνοί. Τὸ *γέροντας* συνηθίζεται μὲ τὸν τύπο αὐτὸ καὶ ὥς τιμητικὴ προσφώνηση.

610. Διπλόμορφα στὸν ἐνικὸ εἶναι: α) Τ' ἄρσενικὰ *γίγαντας* - *γίγας*, *ἐλέφαντας* - *ἐλέφας*, *Αἴαντας* - *Αἴας*, *Ἀτλαντας* - *Ἀτλας*, *Κάλχαντας* - *Κάλας*, *γόητας* - *γόης*, *κόμητας* - *κόμης*, *Οἰδίποδας* - *Οἰδίπους*, *χάροντας* - *χάρος*.

Ὁ πληθυντικὸς σχηματίζεται ἀπὸ τοὺς πολυσυλλαβότερους τύπους: οἱ *γίγαντες*, οἱ *Αἴαντες*, οἱ *γόητες*, οἱ *Οἰδίποδες*.

Ἔχουν κάποτε καὶ δεύτερο τύπο, στὴν ἐνικὴ ὀνομαστικὴ μόνον, τὸ *ἔρωτας* - *ἔρως*, *Μίνωας* - *Μίνως*.

β) Τὰ θηλυκὰ *Ἀρτέμιδα* - *Ἀρτεμη*, *Θέμιδα* - *Θέμη*, *Θέτιδα* - *Θέτη*.

Τὸ δεσποινίδα ἔχει ὥς τίτλος στήν ἐνικὴ ὀνομαστικὴ καὶ κλητικὴ καὶ τὸν τύπο δεσποινίς : (ῆ) δεσποινίς Μαρία.

611. Φωνητικὰ διπλόμορφα. — Τῶν οὐσιαστικῶν (ῆ)μέρα, πρά(γ)μα, πὺ εἶναι φωνητικὰ διπλόμορφα (442), οἱ δύο φωνητικοὶ τύποι δὲ χρησιμοποιοῦνται στήν κλίση πάντοτε ἀδιάφορα. Ἡ προτίμησής μας γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο κανονίζεται ἀπὸ τὴν πτώση, τὴ λέξη πὺ προηγεῖται ἢ τὸ νόημα πὺ ἔχουν.

612. Στὸ (ῆ)μέρα λέγονται συνήθως οἱ τύποι χωρὶς τὸ ἀρχικὸ η στήν ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ καὶ τῶν δύο ἀριθμῶν, ἰδίως ὕστερ' ἀπὸ λέξη πὺ τελειώνει σὲ φωνῆεν: ῆ σημερινὴ μέρα, ὠραία μέρα! πέρασαν πολλὰς μέρες, τί μέρες!

Ἡ πληθυντικὴ γενικὴ λέγεται συνήθως μὲ τὸ ἀρχικὸ η, ἔκτος ὅταν γίνεται λόγος γιὰ ἡλικία, χρονικὸ διάστημα: διορία τριῶν ἡμερῶν, ἀρνὶ πέντε μερῶ(ν).

613. Τὸ π ρ ά γ μ α συνηθίζεται χωρὶς τὸ γ μόνο στήν ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ, τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ, γιὰ ἔννοιες τῆς καθημερινῆς ζωῆς: τί πράμα εἶναι αὐτό; αὐτὰ εἶναι διαφορετικὰ πράματα.

Τὸ πράγμα — τὰ πράγματα, μαζὶ μὲ τὶς γενικὲς τοῦ πράγματος — τῶν πραγμάτων λέγονται γιὰ κάπως ἀνώτερες ἔννοιες: στή γραμματικὴ ξεχωρίζομε τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ πρόσωπα, ἢ διαφορὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν.

Ζ.—Διπλοκατάληχτα

614. Διπλοκατάληχτα λέγονται μερικὰ οὐσιαστικὰ πὺ σχηματίζονται στὸν ἐνικὸ ἢ στὸν πληθυντικὸ μὲ διαφορετικούς τύπους.

615. Διπλοκατάληχτα στὸν πληθυντικὸ εἶναι τ' ἀρσενικὰ ὁ γονιὸς — οἱ γονιοὶ καὶ οἱ γονεῖς (κλίνεται κατὰ τὸ δεκανεῖς), ὁ καπετάνιος — οἱ καπετάνιοι καὶ οἱ καπεταναῖοι, ὁ φούρναρης καὶ μερικὰ ἄλλα ἀρσενικὰ σὲ -ρης παροξύτονα, πὺ σχηματίζουν τὸν πληθυντικὸ σὲ -ρηδες ἄλλα καὶ σὲ -ραῖοι: φουρνάρηδες — φουρναραῖοι, νοικοκύρηδες — νοικοκυραῖοι. Ὅμοια σχηματίζονται τὰ: κατεργάρης, περιβολάρης, καραβοκύρης, μουσαφίρης κ.ἄ.

Σὲ -αῖοι σχηματίζει τὸν πληθυντικὸ καὶ τὸ λαϊκὸ νομάτοι - νοματαῖοι.

Τὸ οὐδέτερο σιῆθος ἔχει πληθυντικὸ σιῆθη καὶ σιῆθια.

Γιὰ τ' ἄρσενικά σέ -ες καὶ σέ -άδες βλ. 533. Γιὰ τὰ θηλυκὰ σέ -ες καὶ σέ -άδες βλ. 556, 558.

Μερικοὶ λένε οἱ εὖζωνες ἀντὶ οἱ εὖζωνοι, πού εἶναι τὸ σωστό.

616. Διπλοκατάληχτα στὸν ἐνικὸ εἶναι :

Τ' ἄρσενικά μάγειρας - μάγειρος, μάστορας - μάστορης (πληθ. μαστόροι).

Τὰ θηλυκὰ ἀνεμώνα - ἀνεμώνη, ἄκρια - ἄκρη, ἀράχνα - ἀράχνη, κάμαρα - κάμαρη.

Τὸ οὐδέτερο χεῖλι - χεῖλος (μόνο μεταφορικά).

Τὸ δάκρυο (γεν. τοῦ δάκρυου) ἔχει καὶ τὴν ὀνομαστικὴ δάκρυ. Τὸ γόνατο ἔχει καὶ τὴν αἰτιατικὴ γόνα στίς φράσεις ὡς τὸ γόνα, πῆγε γόνα.

617. Διπλοκατάληχτα ζεύγη.— Μερικά οὐσιαστικά ἔχουν διπλοκατάληχτο πληθυντικὸ μὲ διαφορετικὰ σημασίες. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ ἀπαρτίζουν τότε στὸν πληθυντικὸ διπλοκατάληχτα ζεύγη. Τέτοια οὐσιαστικά εἶναι :

ἀράπης — ἀράπηδες πού ἔχουν μαῦρο χροῶμα

ἀραπάδες οἱ ντόπιοι κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου

δεσπότης — δεσποτάδες ἀρχιερεῖς

δεσπότες οἱ ἄρχοντες, ἐκεῖνοι πού φέρνονται τυραννικά

κορφὴ — κορφές, οἱ κορυφές τῶν βουνῶν, τῶν δέντρων κτλ.

κορφάδες, γιὰ χορταρικά, κολοκυθοκορφάδες.

618. Πλάι στὸ χάρες, πληθ. τοῦ θηλυκοῦ ἡ χάρη - τῆς χάρης, ὑπάρχει καὶ ὁ πληθυντικὸς οἱ Χάριτες - τῶν Χαρίτων (ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ἐνικὸ ἡ Χάρις), πού λέγεται γιὰ τὶς τρεῖς Χάριτες τῆς ἀρχαίας μυθολογίας.

ΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΚΛΙΣΗ

619. Γενικά. — Ἐπίθετα λέγονται οἱ λέξεις πού σημαίνουν ποιότητα ἢ ἰδιότητα ἐνὸς οὐσιαστικοῦ: ξερὸ ψωμί, ὁμορφα λουλούδια (').

1. Δὲν ὑπάρχουν ὅρια καθαρὰ ἀνάμεσα στὸ ἐπίθετο καὶ τὸ οὐσιαστικόν· καὶ στὴν καθημερινὴ γλώσσα βλέπει κανεὶς οὐσιαστικά πού παίρνονται γιὰ ἐπίθετα (γέρος, εἶδα στὸ δρόμο ἕνα γέρο—εἶναι πολὺ πιὸ γέρος ἀπὸ μένα) καὶ ἐπίθετα πού παίρνονται γιὰ οὐσιαστικά (τρελός, μελαγχρινὴ) καὶ τὸ ἴδιο ἔγινε μὲ λέξεις πού ἔχουν ἀλλαγμένο τὸ γραμματικὸν τοῦς εἶδος (233). Σὲ ἄλλες περιστάσεις εἶναι δύσκολο ν' ἀποφασίσωμε ἀν μιὰ λέξη εἶναι ἐπίθετο ἢ οὐσία

Τὰ ἐπίθετα παίρνουν τὸ γένος τοῦ οὐσιαστικοῦ πὺν προσδιορίζουν· γι' αὐτὸ ἔχουν τρία γένη, μὲ χωριστὴ κατάληξη τὸ καθένα τους⁽¹⁾: ὁ καλὸς - ἡ καλὴ - τὸ καλόν, ὁ βαθύς - ἡ βαθιά - τὸ βαθύ, ὁ ζηλιάρης - ἡ ζηλιάρα - τὸ ζηλιάρικο.

620. Ἡ κλίση τῶν ἐπιθέτων εἶναι ἡ ἴδια μὲ τῶν οὐσιαστικῶν πὺν ἔχουν τὶς ἴδιες καταλήξεις. Μόνο τὰ ἐπίθετα μὲ ἀρσενικὸ σὲ -ύς, -ής, ἀκολουθοῦν δική τους κλίση καὶ σχηματίζουν τὴ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ καὶ τὸν πληθυντικὸν κατὰ τὰ ὀνόματα σὲ -ος, -ο: ὁ βαθύς - τοῦ βαθιοῦ - οἱ βαθιοὶ κτλ.

621. Στὰ ἐπίθετα ὁ βασικὸς τόνος (85) μένει ἀμετακίνητος: ἔτοιμος, ἔτοιμη, ἔτοιμο, ἔτοιμον, ἔτοιμης, ἔτοιμων, ἔτοιμους κτλ. κυριακάτικος, κυριακάτικον, κυριακάτικων, κυριακάτικης κτλ. ἀνοιχτομάτης, ἀνοιχτομάτη, ἀνοιχτομάτηςδες, ἀνοιχτομάτα κτλ.

Α.—Ἐπίθετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ -ος

622. 1.—Ἐπίθετα σὲ -ος, -η, -ο

καλὸς καλὴ καλὸ ὁμορφος ὁμορφη ὁμορφο

Ενικὸς

Ὄνομ.	ὁ καλὸς	ἡ καλὴ	τὸ καλόν
Γεν.	τοῦ καλοῦ	τῆς καλῆς	τοῦ καλοῦ
Αἱτ.	τὸν καλόν	τὴν καλὴν	τὸ καλόν
Κλητ.	καλὲ	καλὴ	καλόν

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ καλοὶ	οἱ καλῆς	τὰ καλὰ
Γεν.	τῶν καλῶν	τῶν καλῶν	τῶν καλῶν
Αἱτ.	τούς καλοὺς	τίς καλῆς	τὰ καλὰ
Κλητ.	καλοὶ	καλῆς	καλὰ

στικόν. Τ' ἀνισοσύλλαβα ἐπίθετα σὲ -ης (634) μπορεῖ νὰ λογαριαστοῦν καὶ αὐτὰ γιὰ οὐσιαστικά πὺν ἔχουν καὶ θηλυκὸ (498) καὶ πὺν ὅταν χρειαστῇ οὐδέτερο τὸ ἀναπληρώνουν (635). Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπίθετα αὐτὰ σὲ -ης (λεβέντης) μνημονεύτηκαν καὶ παραπάνω μαζί μὲ τὰ οὐσιαστικά.

1. Ἐξαίρεση κάνουν μερικά ἐπίθετα πὺν μποροῦν καλύτερα νὰ λογαριαστοῦν γιὰ οὐσιαστικά καὶ πὺν μπαίνουν συνήθως στὴ φράση σάν κατηγορούμενα καὶ λιγότερο σάν ἐπιθετικοὶ προσδιορισμοί: μὴν εἶσαι βλάκας, καημένη!

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ὁ ὁμορφος	ἡ ὁμορφη	τὸ ὁμορφο
Γεν.	τοῦ ὁμορφου	τῆς ὁμορφης	τοῦ ὁμορφου
Αἰτ.	τὸν ὁμορφο	τὴν ὁμορφη	τὸ ὁμορφο
Κλητ.	ὁμορφε	ὁμορφη	ὁμορφο

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ ὁμορφοι	οἱ ὁμορφες	τὰ ὁμορφα
Γεν.	τῶν ὁμορφων	τῶν ὁμορφων	τῶν ὁμορφων
Αἰτ.	τοὺς ὁμορφους	τις ὁμορφες	τὰ ὁμορφα
Κλητ.	ὁμορφοι	ὁμορφες	ὁμορφα

Ὅμοια κλίνονται τὰ περισσότερα ἐπίθετα σὲ -ος, ὅσα ἔχουν σύμφωνο πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληξιν, καθὼς καὶ τὰ ὀξύτονα ἢ προπαροξύτονα μὲ φωνῆεν — ὄχι ὁμως (ι)—πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληξιν :

ἀκριβός, γερός, γυμνός, δυνατός, κακός, μαῦρος, μέγας (ι), μικρός, μισός, ξερός, πονηρός, πυκνός, σκοτεινός, σιερός, σωστός, ταπεινός, τυχερός, βραδινός, βαθυλός, ἀγοραστός, λυτός, σφιχτός κτλ.—ἀφράτος, γεμάτος κτλ.—έτοιμος, ἡσυχός, δίδυμος, καλότυχος, φρόνιμος, ξύλινος, πράσινος, καλούτσικος, ἀθηναῖκος, σαμῳτικός, ἀσφαχτός, ἀκούραστος κτλ.—ἀραίος, ἀκέραιος, βέβαιος, βίαιος, δίκαιος, μάταιος, ὀγδοός, παμπάλαιος, παράκονος, στέρεος κτλ.

623.

2.—Ἐπίθετα σὲ -ος, -α, -ο

ῥαῖος ῥαία ῥαῖο πλούσιος πλούσια πλούσιο

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ὁ ῥαῖος	ἡ ῥαία	τὸ ῥαῖο
Γεν.	τοῦ ῥαίον	τῆς ῥαίας	τοῦ ῥαίον
Αἰτ.	τὸν ῥαῖο	τὴν ῥαία	τὸ ῥαῖο
Κλητ.	ῥαῖε	ῥαία	ῥαῖο

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ ῥαῖοι	οἱ ῥαῖες	τὰ ῥαῖα
Γεν.	τῶν ῥαίων	τῶν ῥαίων	τῶν ῥαίων
Αἰτ.	τοὺς ῥαίονες	τις ῥαῖες	τὰ ῥαῖα
Κλητ.	ῥαῖοι	ῥαῖες	ῥαῖα

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα τὸ ἐπίθετο μέγας ἔχει στὸν ἐνικὸ καὶ τοὺς ἀπαρχαιωμένους τύπους μέγας - μέγα γιὰ τὸ ἀρσενικὸ καὶ μέγα γιὰ τὸ οὐδέτερο.

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ὁ πλούσιος	ἡ πλούσια	τὸ πλούσιο
Γεν.	τοῦ πλούσιου	τῆς πλούσιας	τοῦ πλούσιου
Αἰτ.	τὸν πλούσιο	τὴν πλούσια	τὸ πλούσιο
Κλητ.	πλούσιε	πλούσια	πλούσιο

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ πλούσιοι	οἱ πλούσιες	τὰ πλούσια
Γεν.	τῶν πλούσιων	τῶν πλούσιων	τῶν πλούσιων
Αἰτ.	τούς πλούσιους	τις πλούσιες	τὰ πλούσια
Κλητ.	πλούσιοι	πλούσιες	πλούσια

Κατὰ τὸ ὥ ρ α ῖ ο ς σχηματίζονται ὅλα τὰ ἐπίθετα μὲ χαρακτηριστὰ φωνῆν τονισμένο: ἀθῶος, ἀρχαῖος, ἀστέιος, γενναῖος, γυναικῆος, κρύος, λεῖος, νέος, τελευταῖος κτλ.—Ὅμοια κλίνονται καὶ μερικά ἐπίθετα παροξύτονα μὲ χαρακτηριστὰ σύμφωνο, καθὼς γκρίζος, πανοῦργος, παρθένος, σβέλτος (θηλυκὸ σβέλτα καὶ σβέλτη), σκούρος, στεῖρος, στέρφος, φίνος.

Κατὰ τὸ π λ ο ὄ σ ι ο ς σχηματίζονται: ὅλα τὰ ἐπίθετα σὲ -ιος, -ειος, -οιος, -νος: ἄγιος, ἄγριος, ἄδειος, ἀδέξιος, αἰώνιος, ἀλληλέγγνος, ἀντρίκειος, ἄξιος, ἀνάξιος, ἀντάξιος, γαλάξιος, γιγάντιος, γυναικῆος, δεξιάς, δίκιος, δόλιος, ἐνάντιος, ἐπιδέξιος, ἐπιτήδειος, ἴσιος, καινούριος, κοῦφιος, κυκλώπειος, μέτριος, ὁμοιος, ἀνόμοιος, ὀρθιος, ὀσιος, οὐράνιος, παλιός, περὶσιος, σάπιος, σπάνιος, τέλειος, τεράστιος, τίμιος, τρύπιος.—Τὰ παραγάγα σὲ -ένιος, -ίσιος, καθὼς: ἀσημένιος, βελονδένιος, διαμαντένιος, μαρμαρένιος, σιδερένιος κτλ., ἀρνίσιος, βουνίσιος, παιδιακίσιος κτλ.—Τὰ παραγάγα ἀπὸ ἐθνικά (298.7): μυτιληνίος, σιφνιός κτλ.

624. Μερικὰ ἐπίθετα σὲ -ιος μὲ καταχρηστικὸ δίδφογο γίνονται καὶ ἀσυνίζητα σὲ -αιος: δίκιος - δίκαιος, παλιός - παλαιός. Τότε τὸ θηλυκὸ σχηματίζεται σὲ -η ἀντὶ σὲ -α: δίκια ἀλλὰ δίκαιη, παλιὰ ἀλλὰ παμπάλαιη. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητ. στέριος - στέρια ἀλλὰ στερεός - στερεή.

625. Μερικὰ θηλυκὰ πού ἔγιναν οὐσιαστικὰ τονίζονται σὲ ὅλες τὶς πτώσεις στὴν παραλήγουσα: δευτέρα - Δευτέρα, τέταρτη - Τετάρτη, περισπωμένη, κυρία. Κάποτε τονίζονται στὴν παραλήγουσα καὶ τὸ ἁγία, ὁσία (κάνει τὴ ζωὴ ἁγία, κάνει τὴν ὁσία Μαρία), ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι ἐπίθετα.

Τὰ οὐσιαστικά: κυρία, τελεία, βαρεία τονίζονται στὴν γενική πληθυντικῇ στὴ λήγουσα (554), ἐνῶ τὰ ἐπίθετα κύρια, τέλεια φυλάγουν τὸν τονισμό τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς.

626. Μερικὰ προπαροξύτονα ἐπίθετα σὲ -ος ὅταν συνηθίζονται σὰν οὐσιαστικὰ ἀκολουθοῦν διαφορετικὸν τονισμό. Ἐνῶ ὡς ἐπίθετα

βαστοῦν τὸν ἴδιο τόνο σὲ ὅλες τὶς πτώσεις, ὡς οὐσιαστικὰ παροξύνονται στὴ γενική τοῦ ἐνικοῦ καὶ στὴ γενική καὶ αἰτιατική τοῦ πληθυντικοῦ (542): τὸ κρεβάτι τοῦ ἄρρωστον παιδιοῦ, τοὺς ἄρρωστους στρατιῶτες ἀλλὰ ἡ καρδιὰ τοῦ ἄρρωστου, ὁ γιατρός κοίταξε τοὺς ἀρρώστους· συνήθειες βάρβαρων λαῶν ἀλλὰ οἱ ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων.

*Ὅμοια σχηματίζονται κατὰ τὴν περίστασις τὰ ἐπίθετα: ἅγιος, ἀγράμματος, ἀκόλουθος, ἀλλόγλωσσος, ἀντίθετος, ἀόριστος, ἄτονος, δόκιμος, ἐλληνόφωνος, ἔμψυχος, ἐπίσημος, μεταγενέστερος, ξενόγλωσσος, ξενόφωνος, παροξύτονος, σύγχρονος κτλ.

*Ἀνάλογα σχηματίζονται καὶ οἱ μετοχικοὶ τύποι τοῦ παθητικοῦ ἔνεστώτα: τῶν λεγόμενων διανοομένων—τὸ νόημα τῶν λεγομένων του—τῶν διανοομένων πολιτῶν.

Τὰ οὐδέτερα οὐσιαστικὰ ἄκλιτο, αὐτοκίνητο, αὐτόματο, οὐδέτερο, πανομοίτυπο, πρωτότυπο καὶ τὰ ὅμοια ἀκολουθοῦν καὶ αὐτὰ τὸν τονισμὸ τῶν ἄλλων προπαροξύτωνων οὐδέτερων οὐσιαστικῶν σὲ -ο (575-6).

627. Ἡ ἐνική αἰτιατική τῶν ἀρσενικῶν ἐπιθέτων σὲ -ος παίρνει κάποτε ἓνα ν ἢ γιὰ εὐφωνία (184) ἢ ὅταν ἀλλιῶς ὑπάρχῃ φόβος νὰ συγχυστῇ μὲ τὸν οὐδέτερο τύπο ἢ ὅταν τὸ ἐπίθετο εἶναι στὸ τέλος τῆς φράσης: τὸν καλὸν ἄνθρωπο, τὸν παλιὸν καιρό, τὸν βρισκω καλόν, τὸ παιδί εἶδε τὸν πατέρα του ἀνήσυχον.

628.

3.—Ἐπίθετα σὲ -ός, -ιά, -ὸ

γλυκός γλυκιά γλυκὸ

Ἐνικός

Ὄνομ.	ὁ γλυκός	ἡ γλυκιά	τὸ γλυκὸ
Γεν.	τοῦ γλυκοῦ	τῆς γλυκιάς	τοῦ γλυκοῦ
Αἰτ.	τὸ γλυκὸ	τὴ γλυκιά	τὸ γλυκὸ
Κλητ.	γλυκε	γλυκιά	γλυκὸ

Πληθυντικός

Ὄνομ.	οἱ γλυκοὶ	οἱ γλυκῆς	τὰ γλυκὰ
Γεν.	τῶν γλυκῶν	τῶν γλυκῶν	τῶν γλυκῶν
Αἰτ.	τοὺς γλυκοὺς	τὶς γλυκῆς	τὰ γλυκὰ
Κλητ.	γλύκοι	γλυκῆς	γλυκὰ

*Ὅμοια κλίνονται (σχηματίζουν ὅμως συχνὰ ἢ συνήθως τὸ θηλυκὸ καὶ σὲ -η) τὰ δεῦτερα ἐπίθετα ξανθός, ἐλαφρός (καὶ ἐλαφρὺς) καὶ μερικά ἐπίθετα σὲ

-κός, -γκός, -χός, -νός : γνωστικός, εὐγενικός, θηλυκός, κακός, κρητικός, μαλακός, νησιτικός, παστεικός, στειγικός, ταγκός, ρηχός, φτωχός, ἀλεξαντερινός, ζακυνθινός. Ἔτσι καὶ τὸ φρέσκος.

629. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὸ θηλυκὸ τῶν ἐπιθέτων σὲ -ός, -ιά, -ό γράφεται στόν πληθυντικὸ χωρὶς τὸ ι : οἱ γλυκῆς - τῶν γλυκῶν, οἱ εὐγενικῆς, οἱ ρηχῆς κτλ.

Β.—Ἐπίθετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ -ύς, -ής

630. 4.—Ἐπίθετα σὲ -ύς, -ιά, -ύ -ής, -ιά, -ι

βαθύς βαθιά βαθὺ σταχτής σταχτιά σταχτι

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ὁ βαθύς	ἡ βαθιά	τὸ βαθὺ
Γεν.	τοῦ βαθιοῦ	τῆς βαθιάς	τοῦ βαθιοῦ
Αἰτ.	τὸ βαθὺ	τῇ βαθιά	τὸ βαθὺ
Κλητ.	βαθὺ	βαθιά	βαθὺ

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ βαθιοὶ	οἱ βαθιῆς	τὰ βαθιά
Γεν.	τῶν βαθιῶν	τῶν βαθιῶν	τῶν βαθιῶν
Αἰτ.	τούς βαθιοὺς	τις βαθιῆς	τὰ βαθιά
Κλητ.	βαθιοὶ	βαθιῆς	βαθιά

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ὁ σταχτής	ἡ σταχτιά	τὸ σταχτι
Γεν.	τοῦ σταχτιοῦ	τῆς σταχτιάς	τοῦ σταχτιοῦ
Αἰτ.	τὸ σταχτή	τῇ σταχτιά	τὸ σταχτι
Κλητ.	σταχτή	σταχτιά	σταχτι

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ σταχτιοὶ	οἱ σταχτιῆς	τὰ σταχτιά
Γεν.	τῶν σταχτιῶν	τῶν σταχτιῶν	τῶν σταχτιῶν
Αἰτ.	τούς σταχτιοὺς	τις σταχτιῆς	τὰ σταχτιά
Κλητ.	σταχτιοὶ	σταχτιῆς	σταχτιά

Κατὰ τὸ β α θ ὺ ς κλίνονται διάφορα ἐπίθετα ποὺ φανερώουν γνώρισμα σχετικὸ μὲ τὶς διαστάσεις, τὸν ὄγκο, τὸ βάρος καὶ τὸ ποιὸ τῶν σωμάτων: ἄδρὺς, ἀρύς, ἀψύς, βαρύς, δασύς, (ἐ)λαφρὺς, μακρὺς, παχύς, πλατύς, τραχύς, φαρδύς.

Κατὰ τὸ σ τ α χ τ ῆ ς κλίνονται ἐπίθετα ποὺ σημαίνουν χρῶμα, παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά: βυσσινῆς, θαλασσῆς, κανελῆς, καφετῆς, κεραμιδῆς, μενεξεδῆς, οὐρανῆς, πορτοκαλῆς, τριανταφυλλῆς, φιστικῆς, χρυσαφῆς, ψαρῆς κτλ. καὶ ἀκόμη τὰ ἐπίθετα δαμασκῆς, δεξῆς (ἀλλὰ συχνότερα δεξιὸς) καὶ μαβῆς.

631. Ἡ ἐνικὴ γενικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τοῦ οὐδετέρου εἶναι σπάνια (').

Γιὰ τὸ εὐφωνικὸ ν τῆς ἐνικῆς αἰτιατικῆς βλ. 184.

632. Τὸ ἄδρὺς, ἀρύς, (ἐ)λαφρὺς ἔχουν καὶ τὸν τύπο ἄδρὸς — ἄδρῶ, ἀραιὸς — ἀραιῇ — ἀραιό, ἐλαφρὸς — ἐλαφρῶ.

633. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — 1. Τὸ ν τῆς κατάληξης τῶν ἀρσενικῶν καὶ τῶν οὐδετέρων καὶ τὸ η τῶν ἀρσενικῶν γράφονται ἔτσι μόνον στὴν ἐνικὴ ὀνομαστικῇ, αἰτιατικῇ καὶ κλητικῇ. Στὶς ἄλλες πτώσεις γράφεται ι: βα-θύς, βαθὺν — βαθιοῦ, βαθιά, βαθιῶν· βυσσινῆς — βυσσινιοῦ.

2. Ἡ κατάληξη (ιά) τῶν θηλυκῶν ἐπιθέτων γράφεται μὲ ι: μα-κριά, φαρδιά, βαθιά.

Γ.—Ἐπίθετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ -ης (ἀνισοσύλλαβο)

634.

5.—Ἐπίθετα σὲ -ης, -α, -ικο

ζηλιάρης ζηλιάρα ζηλιάρικο

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ ζηλιάρης	ἡ ζηλιάρα	τὸ ζηλιάρικο
Γεν.	τοῦ ζηλιάρη	τῆς ζηλιάρας	τοῦ ζηλιάρικου
Αἰτ.	τὸ ζηλιάρη	τῇ ζηλιάρα	τὸ ζηλιάρικο
Κλητ.	ζηλιάρη	ζηλιάρα	ζηλιάρικο

1. *Ἐτσι λ. χ.: Μέσα ἀπὸ τὸ μαγαζὶ ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ νοικοκύρη, ἐνὸς παχιοῦ, σοβαροῦ χωριάτη (Θεοτόκης). Τὰ ἐπίθετα σὲ -ύς, -ής, σχηματίζουν τὴν ἐνικὴ γενικὴ καὶ σὲ -ῦ, -ῇ ὅταν καταντοῦν οὐσιαστικά: τὸ μαλλὶ τοῦ παχιοῦ ἀρνιοῦ ἀλλὰ τὸ φέρσιμο ἐκείνου τοῦ παχῦ, ἡ γέυση ἐνὸς βαρῦ (καφέ). Ἀνάλογα σχηματίζονται καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα: τοῦ Μακρῆ, τοῦ Φαρδῆ (πληθ. Μακρῆδες, βλ. 545.4).

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ ζηλιάρηδες	οἱ ζηλιάρες	τὰ ζηλιάρικα
Γεν.	τῶν ζηλιάρηδων	—	τῶν ζηλιάρικων
Αἰτ.	τοὺς ζηλιάρηδες	τις ζηλιάρες	τὰ ζηλιάρικα
Κλητ.	ζηλιάρηδες	ζηλιάρες	ζηλιάρικα

Ὅμοια κλίνονται : ἀκαμάτης, κατσούφης καὶ μερικὰ ξενικὰ καθὼς : τεμπέλης, τσαχπίνης κτλ. — Τὰ παράγωγα σὲ -άρης, -ιάρης : πεισματάρης, τριαντάρης, ἀναμαλλιάρης, ἀρωσιτάρης, ροιγιάρης, κιτριγιάρης, μεροκαματιάρης, σὲ -ούρης : ἀνακατωσούρης, κουσκουσούρης, μουρμούρης. — Τὰ ὑποκοριστικὰ σὲ -ούλης : ὀσπρούλης, νοστιμούλης. — Ἐπίθετα μὲ δεύτερο συνθετικὸ τὸ λαιμός, μαλλί, μάτι, μύτη, πόδι, φρύδι, χεῖλι, χέρι : μακρολαίμης, ογουρομάλλης, ἀνοιχοματίης, γερακομύτης, στραβοπόδης, γαϊτανοφρύδης.

635. Τὸ οὐδέτερο, ὅσο σχηματίζεται, ἀναπληρώνεται ἀπὸ τὸ οὐδέτερο τῶν ἐπιθέτων σὲ -ικος.

Ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ τῶν θηλυκῶν λείπει καὶ ἀναπληρῶνεται μὲ τὰ παράγωγα σὲ -ικος : τῶν ζηλιάρικων.

636. Τὰ ὑποκοριστικὰ σὲ -ούλης σχηματίζουν συχνὰ οὐδέτερο σὲ -ούλι : μικρούλι, φτωχούλι, χωρὶς γενικὴ συνήθως (522).

637. Μερικὰ ἀπὸ τὰ θηλυκὰ τῶν ἐπιθέτων αὐτῶν ἔχουν διπλὸ τύπο : ἀκαμάτα καὶ (μὲ σημασίαν μᾶλλον οὐσιαστικοῦ) ἀκαμάτρα.

Κάποτε τὰ θηλυκὰ παίρνουν καὶ τὴν κατάληξιν -ούσα ἢ -οῦ : ξανθομάλλα — ξανθομαλλούσα καὶ ξανθομαλλοῦ, κοκκινομύτα — κοκκινομυτού, μαυρομάτα — μαυροματούσα καὶ μαυροματού.

Μερικὰ ἀνισοσύλλαβα ἐπίθετα σχηματίζονται σὲ -άς, -οῦ, -άδικο : φωνακλάς, φωνακλού, φωνακλάδικο. Ἔτσι τὸ λογάς, πολυλογάς, μυτάς, μυταράς, ὑπναράς, φαγάς, χειλάς.

638. Μερικὰ ἄλλα ἐπίθετα σχηματίζονται σὲ -ης, -ισσα, -ικο ἔτσι τὸ λεβέντης, σακάτης. Τὸ χωριάτης, ὅπως καὶ τὰ διάφορα ἐθνικὰ σὲ -της, Μανιάτης, Μεσολογγίτης, Ρουμελιώτης κτλ., ἔχουν οὐδέτερο σὲ -άκι ἢ σὲ -όπουλο : χωριατάκι, χωριατόπουλο, Μεσολογγιτάκι.

Ἀνώμαλα ἐπίθετα

639. Ἀνώμαλα ἐπίθετα εἶναι τὸ πολὺς, ποὺ εἶναι ἰδιόκλιτο, καὶ μερικὰ ἔλλειπτικά ἐπίθετα.

Τὸ ἀνώμαλο ἐπίθετο πολὺς σχηματίζεται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο :

Ἑνικὸς

Ὄνομ.	ὁ πολὺς	ἡ πολλή	τὸ πολὺν
Γεν.	—	τῆς πολλῆς	—
Αἱτ.	τὸν πολὺν	τὴν πολλήν	τὸ πολὺν
Κλητ.	—	—	—

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ πολλοὶ	οἱ πολλῆς	τὰ πολλὰ
Γεν.	τῶν πολλῶν	τῶν πολλῶν	τῶν πολλῶν
Αἱτ.	τούς πολλοὺς	τις πολλῆς	τὰ πολλὰ
Κλητ.	(πολλοὶ)	(πολλῆς)	(πολλὰ)

Ἡ ἐνικὴ γενικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τοῦ οὐδετέρου εἶναι πολὺ σπάνιες: τοῦ πὶὸ πολὺ κόσμον (ἀκόμη σπανιότερα: πολλοῦ).

640. Ἑλλειπτικά ἐπίθετα.— Μερικὰ ἐπίθετα ἐκφράζουν ιδιότητα πὺν ἀποδίνεται συνήθως σ' ἓνα γένος· ἔτσι δὲ συνηθίζονται στὰ ἄλλα. Τὰ ἐπίθετα αὐτὰ λέγονται **ἑλλειπτικά** ἐπίθετα.

Ἑλλειπτικά ἐπίθετα εἶναι λ.χ. *κοκκινογένης*, *πρίμος* (λ.χ. *καιρός*, *ἀεράκι*), *μαντιλούσα*, *περδικόστηθη*, *βυζανιάρικο* κτλ.

Ἑλλειπτικά ἐπίθετα εἶναι καὶ μερικὰ παραταχτικά σύνθετα, πὺν ἔχουν μόνο πληθυντικὸ: *στερφογάλαρα* (*πρόβατα*).

ΟΓΔΟΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΘΕΤΙΚΑ

Οἱ βαθμοὶ τοῦ ἐπιθέτου

641. Γενικά.— Δύο ἢ περισσότερα οὐσιαστικά μπορεῖ νὰ ἔχουν μιὰ ιδιότητα ἢ ποιότητα σὲ διαφορετικὸν βαθμό. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἐπίθετα πὺν φανερῶνουν τὶς ιδιότητες καὶ τὶς ποιότητες τῶν οὐσιαστικῶν χρειάζονται ξεχωριστοὺς παραγωγικοὺς τύπους ἢ περίφραση, πὺν νὰ φανερῶνουν τὸ διαφορετικὸν τοὺς βαθμό. Τοὺς τύπους αὐτοὺς ἢ τὴν περίφραση τὰ ὀνομάζομε **βαθμοὺς τοῦ ἐπιθέτου**.

642. Οἱ βαθμοὶ τοῦ ἐπιθέτου εἶναι τρεῖς:

α) Ὅταν τὸ ἐπίθετο φανερῶνῃ μονάχα πῶς ἓνα οὐσιαστικὸν ἔχει

μιὰ ιδιότητα ἢ ποιότητα, λέγεται **θετικοῦ βαθμοῦ** ἢ **θετικό** : ὁ Ὀλυμπος εἶναι ψηλός.

β) Ὄταν τὸ ἐπίθετο φανερώνη πὼς ἓνα οὐσιαστικὸν ἔχει μιὰ ιδιότητα ἢ ποιότητα σὲ μεγαλύτερο βαθμὸν ἀπὸ ἓνα ἄλλο, λέγεται **συγκριτικοῦ βαθμοῦ** ἢ **συγκριτικό** : ὁ Ὀλυμπος εἶναι ψηλότερος ἀπὸ τὸν Ὑμητό.

γ) Ὄταν τὸ ἐπίθετο φανερώνη πὼς ἓνα οὐσιαστικὸν ἔχει μιὰ ιδιότητα ἢ ποιότητα σὲ πολὺν μεγάλο βαθμὸν ἢ σὲ βαθμὸν ἀνώτερον ἀπ' ὅλα τὰ ὅμοια, τότε λέγεται **ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ** ἢ **ὑπερθετικό**.

αα) Τὸ ὑπερθετικό ἐπίθετο λέγεται **σχετικό**, ὅταν φανερώνη πὼς τὸ οὐσιαστικόν, συγκρινόμενον μὲ ὅλα τ' ἄλλα τοῦ ἴδιου εἶδους, ἔχει στὸν πιὸν μεγάλο βαθμὸν τὴν ιδιότητα πού ἐκφράζει τὸ ἐπίθετο : ὁ Ὀλυμπος εἶναι τὸ ψηλότερον ἢ τὸ πιὸν ψηλὸ ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδας.

ββ) Τὸ ὑπερθετικό λέγεται **ἀπόλυτο**, ὅταν φανερώνη πὼς τὸ οὐσιαστικὸν ἔχει κάποιο γνῶρισμα σὲ πολὺν μεγάλο βαθμόν, ἀπόλυτα, χωρὶς νὰ γίνεται σύγκριση μὲ ἄλλα οὐσιαστικά : ὁ Ὀλυμπος εἶναι πολὺν ψηλός, πᾶρτα φρεσκότατα.

643. Τὸ συγκριτικὸ καὶ τὸ ὑπερθετικὸ ἑνὸς ἐπιθέτου μαζὶ λέγονται μ' ἓνα ὄνομα **παραθετικά** τοῦ ἐπιθέτου.

Ὁ σχηματισμὸς τῶν παραθετικῶν

644. Τὰ παραθετικά τῶν ἐπιθέτων σχηματίζονται ἀπὸ τὸ θετικὸν μὲ δύο τρόπους, **περιφραστικά** καὶ **μονολεχτικά**.

Α.—Ὁ σχηματισμὸς τοῦ συγκριτικοῦ

645. Α) Ὁ συγκριτικὸς βαθμὸς τῶν ἐπιθέτων σχηματίζεται περιφραστικά ἀπὸ τὸ θετικὸν μὲ τὸ ποσοτικὸν ἐπίρρημα **πιό** :

πιὸ καλός, πιὸ ὁμορφῇ, πιὸ φαρδύ, πιὸ ζηλιάρης, πιὸ γεμάτος.

Β) Πολλὰ ἐπίθετα σχηματίζουν καὶ δεύτερον, **μονολεχτικὸν συγκριτικόν**, ἀπὸ τὸ θετικόν, μὲ τὴν κατάληξιν : **-τερος, -τερη, -τερο**.

Ἔτσι σχηματίζουν τὸ μονολεχτικὸν συγκριτικὸν σὲ :

α) **-ότερος, -ώτερος** τὰ ἐπίθετα σὲ **-ος** : *μικρός — μικρότερος, γερὸς — γερότερος.*

β) **-ύτερος**, τὰ ἐπίθετα σὲ **-ύς** : *βαρὺς — βαρύτερος, μακρὺς — μα-*

κρύτερος, φαρδὺς — φαρδύτερος, καὶ ἀπὸ τὰ ἐπίθετα σὲ -ος τὸ καλός, μεγάλος, πρῶτος : καλύτερος, μεγαλύτερος, πρωτότερος (¹).

646. Μερικὰ ἐπίθετα ἔχουν διπλὸ συγκριτικόν, σὲ -ότερος καὶ σὲ -ύτερος : ἐλαφρότερος καὶ ἐλαφρύτερος, γλυκότερος καὶ γλυκύτερος, χοντρότερος καὶ χοντρύτερος.

Τὸ κοντότερος λέγεται γιὰ τὸ ἀνάστημα, τὸ ὕψος· τὸ κοντύτερος συνηθίζεται μόνο γιὰ ἀπόσταση καὶ μᾶκρος : κοντύτερος δρόμος, κοντύτερο φουστάνι.

647. Ὅταν ἓνα ἐπίθετο σχηματίζει τὸ συγκριτικόν του καὶ μονολεχτικά, λόγοι ὕφους καὶ ἁρμονίας κανονίζουν στὴ γραπτὴ γλώσσα τὴν προτίμηση τοῦ συγκριτικοῦ τύπου. Ἰδίως ὅταν βρισκονται στὴ σειρὰ περισσότερο ἀπὸ ἓνα ἐπίθετα : θὰ συντονίσωμε ὅλο καὶ στενώτερα καὶ πιὸ ἁρμονικὰ τίς προσπάθειές μας.

648. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὰ παραθετικά σὲ (ότερος), (ότατος) γράφονται μὲ ω στὴν προπαραλήγουσα ὅταν ἡ προηγούμενη συλλαβὴ ἔχη ε ἢ ο καὶ δὲν εἶναι θέσει μακρόχρονη (82β). Ἀλλιῶς γράφονται μὲ ο : νεώτερος, ξερώτερος, στενώτατος, σοφώτατος, συντομώτατος, σεμνότερος, ἀνοσιότερος, ἐνδοξότατος, ὀρθότατος, ψηλότερος, ἀθωότερος, σκουρότερος, βεβαιότατος, ὁμοιότατος, τελειότατος

σαχλότερος, ἀκριβότερος, λιγνότερος, παλιότερος, ἐγκυρότατος.

649. Διασάφηση.— Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸ γράφονται μὲ ο τὰ παραθετικά ὅλων τῶν ἐπιθέτων σὲ -ος μὲ δίχρονο στὴν παραλήγουσα — ἀδιάφορο ἂν αὐτὸ ἦταν μακρόχρονο ἢ βραχύχρονο :

ἀνιαρός, ὀρατός, σιγαλός, σιγανός, τρανός· ἀπαλός, βατός, δυνατός, ἱκανός, ἱταμός, μελανός, νεαρός, ὀμαλός, οὐτιδανός, πιθανός, πλαδαρός, πολυδάπανος, ροδαλός, σοβαρός, στεγανός, τραγανός — ἔντιμος, πολῦτιμος, λιτός, φιλότικος· λίγος καὶ ὅλα τὰ ἐπίθετα σὲ -ικός, φυσικός, -ίος, ἄξιος, τίμιος, παλιός, -ίμος, χρήσιμος, ὠφέλιμος, -ινός, ἀληθινός, παθινός — ἄλυσος, ἄνυσος, ἔγκυσος, ἐπικίνδυνος, εὐθύμος, ἰσχυρός, κακόχυμος, στυφός· ἄρμυρος, γλυκός, διάπυρος, ἥσυχος, παχυλός κτλ.

1. Ὅλα τ' ἄλλα ἐπίθετα, νεώτερα ἢ νεώτερου τύπου, ἢ ἀκόμη καὶ σὲ -ος, ἰδίως πολυσύλλαβα ἢ ξένης καταγωγῆς, ἢ οὐσιαστικά μ' ἐπιθετικὴ ἔννοια σχηματίζουν τὸ συγκριτικόν μόνο περιφραστικά. Ἔτσι λ.χ. τὸ παραπονιάρης, ἀκαμάτης, φωνακλᾶς, σταχτής, καινούριος, γέρικος, καπάτσος, ἄγαρμος, ἀφράτος, μυρωδάτος, θρησκός.

Ἡ κατάληξη -τερος συνηθίζεται σ' ἐπίθετα ἤδη ἀρχαῖα, καθὼς νόστιμος, ὅπως ἐπίσης παλιός, μακρὺς κτλ., ἢ σὲ μερικὰ νεώτερα, λιγοςύλλαβα συνήθως, πού τοὺς μοιάζουν στὸν τύπο, λ.χ. τσουχερός, φαρδὺς.

650. Ἀνώμαλα συγκριτικά.—Μερικὰ ἐπίθετα σχηματίζουσι τὸ μονολεχτικὸν τοὺς συγκριτικὸν ἀπὸ διαφορετικῆς ρίζας ἢ μὲ διαφορετικὸν τρόπον ἀπὸ τ' ἄλλα. Τὰ συγκριτικὰ αὐτὰ λέγονται **ἀνώμαλα**. Τέτοια εἶναι :

κακὸς—χειρότερος ἀπλὸς—ἀπλούστερος
πολὺς—περισσότερος (σπαν. πιότερος) καλὸς—καλύτερος (ποιητ. κάλλιος)
γέρως—γεροντότερος

Β.—Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὑπερθετικοῦ

651. Α) Τὸ **σχετικὸν ὑπερθετικὸν** σχηματίζεται ἀπὸ τὸ περιφραστικὸν ἢ μονολεχτικὸν συγκριτικόν, ἀφοῦ πάρῃ μπροστά του τὸ ἄρθρον : ὁ **πιο καλὸς** ἢ ὁ **καλύτερος**, ἡ **πιο καλὴ** ἢ ἡ **καλύτερη**, τὸ **πιο καλὸ** ἢ τὸ **καλύτερον**· οἱ **πιο λίγοι** ἢ οἱ **λιγότεροι**, τὸ **πιο σωστὸ** ἢ τὸ **σωστότερον** (*).

652. Β) Τὸ **ἀπόλυτον ὑπερθετικὸν** σχηματίζεται ἀπὸ τὸ θετικὸν πὺν παίρνει στὸ θέμα του τὴν κατάληξιν **-τατος** (**-ότατος**, **-ύτατος**) : **πυκνὸς—πυκνότατος**, **σκοτάδι—πυκνότατον**.

Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε **μετριότατος**, **ἐντιμότατος**, **ταπεινότατος**, **δραματικώτατη στιγμή**, **σοφώτατος ἄνθρωπος**, **γλυκύτατον κρασί**, **ἀπλούστατη ἀπόδειξις** (*).

653. Τὸ ἀπόλυτον ὑπερθετικὸν μπορεῖ νὰ σχηματιστῇ ἀκόμη μὲ τοὺς ἀκόλουθους τρόπους :

α) **Περιφραστικά**, μὲ τὸ ἐπίρρημα **πολύ**, ἢ **πολὺν** **πολὺν** καὶ τὸ θετικόν : **πολὺν πλούσιος**, **πολὺν πολὺν πλούσιος**, αὐτὸ τὸ παιδί **εἶναι πολὺν φρόνιμο**, **εἶναι βουνὸν πολὺν ψηλόν**.

Τὸ ἀπόλυτον ὑπερθετικὸν μπορεῖ νὰ σχηματιστῇ περιφραστικὰ καὶ μὲ τὸ θετικόν, εἰπωμένον δυὸ φορές στὴ σειρά : **εἶναι ψηλὸν ψηλὸν βουνόν**, **φρέσκα φρέσκα γάρια**, **ζεστά ζεστά κουλούρια**.

1. Κάποτε καὶ τὸ μονολεχτικὸν συγκριτικὸν ἐπίθετον παίρνει ἐμπρός του τὸ **πιο**, π.χ. **πιο καλύτερος** μὲ τὴν ἔννοια : **πιο καλός**.

2. Σπανιότερα λέγουσι καὶ **καλὸς—καλότατος**. Τὸ μονολεχτικὸν ὑπερθετικὸν συνηθίζεται περισσότερον στὴ γλώσσα τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ἐπιστήμης :

Ὡ **μεγαλότερον** κριτή, καὶ πάντες τὸ θυμὸν σου. (Θυσία Ἀβραάμ)

Ταπεινώτατη σοῦ γένει | ἡ τρισάθλια κεφαλὴ. (Σολωμός)

Βγαίνει γιὰ σὲ **γλυκώτατος** ἀπ' τὴν καρδιά μου ὁ σίχος. (Σολωμός)

Στῆς παναρμονικώτατης Ἀθήνας τὸν ἄερα. (Παλαμᾶς).

β) Μὲ σύνθετα ἀπὸ τὸ θετικό, μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ ἐπίθετο *ὅλος*, τὴν πρόθεσιν *κατὰ* (365) ἢ τὸ οὐσιαστικὸν *θεός* (327):

ὅλος : *ὀλόμανυρος*, *ὀλοζώντανος*, *ὀλοπράσινος*

κατὰ : *κατακόκκινος*, *κατακάθαρος*, *κατάξερρος*.

θεός : *θεόγυμνος*, *θεόκουφος*, *θεονήσιτος*, *θεοσκοτεινός*.

Μὲ τὴν πρόθεσιν *κατὰ* συνθέτονται καὶ πολλὰς παθητικὰς μετοχές : *καταχαρούμενος*, *κατακουρασμένος*.

Σὰν ὑπερθετικά μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν καὶ μερικά σύνθετα μὲ ἀριθμητικά : *τρισκατάρατος*, *τετράξανθος*, *τετράπαχος*, *τετράπηλος*, *πεντάρφανος*, *πεντάμορφη* κτλ. (359).

Ἐπερθετικὸν ἀπόλυτον σημασία ἔχουν καὶ μερικά λόγια συνήθως ἐπίθετα σύνθετα, μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ *παν-*, *παγ-*, *παμ-* (399): *πανάγιος*, *πανάθλιος*, *πανάκριβος*, *πανάλαφρος*, *πανάρχαιος* κτλ., *πάγκοινος*, *παμπάλαιος*, *πάμπολλοι*.

654. Ἀνώμαλα ὑπερθετικά.— Μερικά ἐπίθετα σχηματίζουν τὸ ἀπόλυτο μονολεχτικὸ ὑπερθετικὸ ἀπὸ διαφορετικὴ ρίζα ἢ διαφορετικὰ ἀπὸ τ' ἄλλα. Τὰ ὑπερθετικά αὐτὰ λέγονται **ἀνώμαλα**. Τέτοια εἶναι :

ἄπλος—*ἄπλούστατος*

μεγάλος—*μέγιστος*

λίγος—*ἐλάχιστος*

καλός—*ἄριστος* (').

μικρός—*ἐλάχιστος*

655. Παράδειγμα σχηματισμοῦ παραθετικῶν

Θετικὸν	Συγκριτικὸν		Ἐπερθετικὸν	
	περιφραστικὸν	μονολεχτικὸν	σχετικὸν	ἀπόλυτον
<i>ψηλός</i>	<i>πιο ψηλός</i>	<i>ψηλότερος</i>	<i>ὁ ψηλότερος</i>	<i>ψηλότατος</i>
			<i>ὁ πιο ψηλός</i>	<i>πολὺν ψηλός</i>
				<i>πολὺν πολὺν ψηλός</i> .

Ἐλλειπτικά παραθετικά

656. Παραθετικά χωρὶς θετικὸν εἶναι μερικά ἐπίθετα γεννημένα ἀπὸ ἐπιρρήματα ἢ προθέσεις ἀρχαῖες :

κατώτερος—*κατώτατος* (*κάτω*) λ.χ. ἡ *κατώτατη βαθμίδα* τῆς *ιεραρχίας*

ἀνώτερος—*ἀνώτατος* (*ἄνω*) *ἀνώτερος ὑπάλληλος*

ὑπέρτερος—*ὑπέρτατος* (*ὑπὲρ*) *ὑπέρτατη χαρά*.

1. Τ' ἀνώμαλα αὐτὰ ὑπερθετικά εἶναι, καθὼς καὶ τ' ἄλλα μονολεχτικά, λόγια καὶ ὄχι τόσο συχνὰ στὴν καθημερινὴ ὁμιλία, συνηθίζονται ὥστόσο ὄχι μόνον στὴν ἐπιστημονικὴ γλῶσσα παρὰ καὶ στὴ λογοτεχνία: τὸ *σημεῖον τῆς ἐλάχιστης ἔντασης*, καὶ ἀκόμη σὰν οὐσιαστικά: τὸ *ἐλάχιστο*, *ἓνα ἐλάχιστο*, *φρόντιζε νὰ γίνη ὅσο τὸ δυνατό ἐλάχιστος* (Καρκαβίτσας), *εἶναι ἄριστο σημάδι* (Ψυχάρης).

657. Συγκριτικά χωρίς θετικό οὔτε ὑπερθετικό εἶναι τὰ ἐπίθετα προτιμότερος, προγενέστερος, μεταγενέστερος.

Ἀπὸ τὸ ἀριθμητικὸ δευτερος στὴ σημασία: πού εἶναι κακῆς ποιότητος ἢ ἀξίας, σχηματίζεται τὸ συγκριτικὸ δευτερώτερος, χωρίς ὑπερθετικό.

658. Συνθίζονται ἀκόμη μερικά (λόγια) ὑπερθετικά μονολεχτικά, καθὼς φίλτατος, ὑπάτος, Ὑψιστος, καὶ διάφοροι τιμητικοὶ τίτλοι καὶ προσφωνήσεις, καθὼς Αἰδουσιμότατος, Ἐκλαμπρότατος, Ἐξοχώτατος, Μακαριότατος, Μεγαλειότατος, Παναγιότατος, Σεβασμιότατος κτλ. Μερικά ἀπὸ τὰ ὑπερθετικά αὐτὰ δὲν ἔχουν θετικὸ οὔτε συγκριτικὸ: Ἐκλαμπρότατος, Αἰδουσιμότατος, Μεγαλειότατος.

659. Δὲ σχηματίζουν παραθετικά οὔτε μονολεχτικά οὔτε περιφραστικά πολλὰ ἐπίθετα πού σημαίνουν ιδιότητα ἢ ποιότητα πού δὲν παρουσιάζει βαθμούς. Τέτοια ἐπίθετα εἶναι ὅσα φανερῶνουν:

α) ὕλη: ἀσημένιος, ξύλινος, χρυσὸς κτλ.—β) καταγωγή ἢ συγγένεια: σμυρναῖκος, φράγκικος, πατρικὸς, προγονικὸς κτλ.—γ) τόπο ἢ χρόνο: γήινος, θαλασσινός—τωρινός, αὐριανός, κυριακάτικος—δ) διάφορα ἀκόμη ἄλλα ἐπίθετα: βυσσινῆς, μισός, ὀλόκληρος, ἀπέραντος, ἀθάνατος, πρωτότοκος, ἀκίνητος κτλ.

Τὰ παραθετικά τῶν μετοχῶν

660. Σχηματίζουν παραθετικά καὶ πολλὰς μετοχὰς παθητικές, πού ἐπιδέχονται σύγκριση. Τὰ παραθετικά αὐτὰ εἶναι πάντοτε περιφραστικά:

Θετικό	Συγκριτικό	Ὑπερθετικό	
		ἀπόλυτο	σχετικό
χαρούμενος	πιο χαρούμενος	πολύ χαρούμενος	ὁ πιο χαρούμενος
προκομμένος	πιο προκομμένος	πολύ προκομμένος	ὁ πιο προκομμένος
εὐτυχισμένος	πιο εὐτυχισμένος	πολύ εὐτυχισμένος	ὁ πιο εὐτυχισμένος.

Τὰ παραθετικά τῶν ἐπιρρημάτων

661. Ἀπὸ τὰ περισσότερα ἐπίθετα σὲ -ος καὶ σὲ -ὺς σχηματίζονται ἐπιρρήματα σὲ -α, -ια (307.3), πού ἔχουν καὶ αὐτὰ συχνὰ παραθετικά, ὅπως τὰ ἐπίθετα, μονολεχτικά σὲ -τερα, -τατα ἢ περιφραστικά:

Θετικό	Συγκριτικό		Ὑπερθετικό	
ώραῖα	ὠραιότερα,	πιο ὠραῖα	ὠραιότατα,	πολύ ὠραῖα
βαθιά	βαθύτερα,	πιο βαθιά	βαθύτατα,	πολύ βαθιά
κακά	χειρότερα,	πιο κακά	κάκιστα,	πολύ κακά.

662. Ἀπὸ τὰ ἐπίθετα πολλὸς καὶ λίγος σχηματίζονται τὰ ἐπιρρήματα πολὺ καὶ λίγο, πού ἔχουν τ' ἀκόλουθα παραθετικά:

Θετικό	Συγκριτικό	Ὑπερθετικό
πολὺ	περισσότερο (πιότερο)	πάρα πολὺ
λίγο	λιγότερο	πολὺ λίγο (ἐλάχιστα)

663. Τὰ ἐπιρρήματα *νωρὶς*, (ἐ)μπρός, ὅστερα σχηματίζουν συγκριτικὸ *νωρίτερα*, *προστούτερα*, ὕστερώτερα. Τὸ *νωρὶς* ἔχει σπάνια καὶ ὑπερθετικὸ *νωρίτατα*.

Τὸ συγκριτικὸ ἐπίρρημα *ἄρχύτερα* δὲν ἔχει οὔτε θετικὸ οὔτε ὑπερθετικόν. Τὸ *γρήγορα* σχηματίζει ὑπερθετικὸ τὸ *γρηγορώτερο*.

664. Σχηματίζουν παραθετικά περιφραστικά καὶ πολλὰ πρωτότυπα τοπικά ἐπιρρήματα: *πίσω—πιδὶ πίσω—πολὺ πίσω*, *ἔξω—πιδὶ ἔξω—πολὺ ἔξω*.

665. Καὶ τὰ ἐπιρρήματα σχηματίζουν συχνά, ὅπως καὶ τὰ ἐπίθετα (653), τὸ ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ μὲ τὴν ἐπανάληψιν ἢ μὲ σύνθετα μὲ τὸ *κατά*, *ὅλος*, *θεός*: *βράδν βράδν*, *κάτω κάτω*, *σιγὰ σιγὰ*, *ψηλὰ ψηλὰ στήν κορφή τοῦ βουνοῦ—κατακόκκινα*, *ὀλοκάθαρα*, *ἦταν θεοσκότεινα*.

666. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὰ παραθετικά ἐπίθετα καὶ ἐπιρρήματα σὲ (*ίτερος*)-(*ίτατος*), (*ίτερα*)-(*ίτατα*), γράφονται ὅλα μὲ *υ*: *μεγαλύτερος*, *γλυκύτατος*, *καλύτερα*, *πλατύτατα*.

Ἐξαιρεῖται τὸ *νωρίτερα* (*νωρίτατα*).

ΕΝΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

667. Ἀριθμητικὰ ἐπίθετα ὀνομάζομε τὶς λέξεις πού φανερῶνουν ἕναν ἀριθμὸν ἢ τὴ σειρὰ (!): ὁ *χρόνος* ἔχει *δώδεκα μῆνες*, ὁ *Μαθιὸς* ἔφτασε *πρῶτος*.

668. Ξεχωρίζομε πέντε εἰδῶν ἀριθμητικὰ ἐπίθετα: τὰ *ἀπόλυτα*, τὰ *ταχτικά*, τὰ *πολλαπλασιαστικά*, τ' *ἀναλογικά* καὶ τὰ *περιληπτικά*.

1. Τ' ἀριθμητικὰ ἐπίθετα ὀνομάζονται ἔτσι, ἂν καὶ πολλὰς φορές συνηθίζονται καὶ σὰν οὐσιαστικά.

A.—Ἀπόλυτα ἀριθμητικά

669. Τὰ ἀπόλυτα ἀριθμητικά ἐπὶθεται φανερώνουν ὁρισμένο πλῆθος ἀπὸ οὐσιαστικά, ἕναν ἀριθμό: ἔχει τρεῖς κόρες, πέρασαν σαράντα μέρες.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπολύτων ἀριθμητικῶν εἶναι ἀπεριόριστος. Στὸ καθένα τοὺς ἀντιστοιχεῖ συνήθως ἀπὸ ἕνα ταχτικὸ ἀριθμητικόν.

Στὸν ἀκόλουθο πίνακα παραθέτονται τ' ἀριθμητικά, ἀπόλυτα καὶ ταχτικά, μαζὶ μὲ τὰ ἑλληνικά σημεῖα γραφῆς τῶν ἀριθμῶν (βλ. 703).

670. Πίνακας τῶν ἀπολύτων καὶ τῶν ταχτικῶν ἀριθμητικῶν (¹)

Ἀραβικά ψηφία	Ἑλληνικά σημεῖα	Ἀπόλυτα ἀριθμητικά	Ταχτικά ἀριθμητικά
1	α'	ἕνας, μία - μιὰ, ἕνα	πρῶτος
2	β'	δύο, δυὸ	δεύτερος
3	γ'	τρεις, τρία	τρίτος
4	δ'	τέσσερεις, τέσσερα	τέταρτος
5	ε'	πέντε	πέμπτος
6	ς'	ἕξι	ἕκτος
7	ζ'	ἑπτὰ (ἐπτά)	ἑβδομος
8	η'	ὀχτὼ	ὀγδοος
9	θ'	ἐννέα, ἐννιά	ἐνατος
10	ι'	δέκα	δέκατος
11	ια'	ἐντεκα	ἐνδέκατος (ἐντέκατος)
12	ιβ'	δωδεκα	δωδέκατος
13	ιγ'	δεκατρία	δέκατος τρίτος
14	ιδ'	δεκατέσσερα	δέκατος τέταρτος
15	ιε'	δεκαπέντε	δέκατος πέμπτος
16	ις'	δεκαἕξι (δεκαῖξι)	δέκατος ἕκτος
17	ιζ'	δεκαεπτὰ (δεκαεπτά)	δέκατος ἑβδομος
18	ιη'	δεκαοχτὼ	δέκατος ὀγδοος
19	ιθ'	δεκαεννέα, δεκαεννιά	δέκατος ἐνατος
20	κ'	εἴκοσι	εἰκοστός
21	κα'	εἴκοσι ἕνας, εἴκοσι μία, εἴκοσι ἕνα	εἰκοστός πρῶτος
22	κβ'	εἴκοσι δύο	εἰκοστός δεύτερος

1. Στὴν περίπτωσιν ποὺ μνημονεύονται μὲ τὴ σειρὰ οἱ ἀριθμοί, χρησιμοποιοῦμε συνήθως τὸ οὐδέτερο γένος (ὅταν τὸ ἀριθμητικὸ κλίνεται) καὶ λέγονται περισσότεροι μερικοὶ λόγοι τύποι.

Ἀραβικά ψηφία	Ἑλληνικά σημεία	Ἀπόλυτα ἀριθμητικά	Ταχτικά ἀριθμητικά
23	κγ'	εἴκοσι τρία	εἰκοστός τρίτος
30	λ'	τριάντα	τριακοστός
40	μ'	σαράντα	τεσσαρακοστός
50	ν'	πενήντα	πεντηκοστός
60	ς'	ἑξήντα	ἑξηκοστός
70	ο'	ἑβδομήντα	ἑβδομηκοστός
80	π'	ὀγδόντα	ὀγδοηκοστός
90	ι'	ἐνενήντα	ἐνενηκοστός
100	ρ'	ἑκατό	ἑκατοστός
101	ρα'	ἑκατόν ἕνας, ἑκατό μία ἑκατόν ἑνα	ἑκατοστός πρῶτος
102	ρβ'	ἑκατό δύο	ἑκατοστός δεύτερος
120	ρκ'	ἑκατόν εἴκοσι	ἑκατοστός εἰκοστός
121	ρκα'	ἑκατόν εἴκοσι ἕνας	ἑκατοστός εἰκοστός πρῶτος
200	ς'	διακόσιοι, διακόσιες, δια- κόσια	διακοσιοστός
300	τ'	τρ(ι)ακόσιοι, τρ(ι)ακόσιες, τρ(ι)ακόσια	τριακοσιοστός
400	υ'	τετρακόσιοι, τετρακόσιες, τετρακόσια	τετρακοσιοστός
500	φ'	πεντακόσιοι, πεντακόσιες, πεντακόσια	πεντακοσιοστός
600	χ'	ἑξακόσιοι, ἑξακόσιες, ἑ- ξακόσια	ἑξακοσιοστός
700	ψ'	ἑφτακόσιοι, ἑφτακόσιες, ἑφτακόσια	ἑφτακοσιοστός
800	ω'	ὀχτακόσιοι, ὀχτακόσιες, ὀχτακόσια	ὀχτακοσιοστός
900	Ϟ'	ἐννιακόσιοι, ἐννιακόσιες, ἐννιακόσια	ἐννιακοσιοστός
1000	,α	χίλιοι, χίλιες, χίλια	χιλιοστός
2000	,β	δύο χιλιάδες	δισχιλιοστός
3000	,γ	τρεις χιλιάδες	τρισχιλιοστός
10.000	,ι	δέκα χιλιάδες	δεκακισχιλιοστός
100.000	,ρ	ἑκατό χιλιάδες	ἑκατοντακισχιλιοστός
200.000	,σ	διακόσιες χιλιάδες	διακοσιακισχιλιοστός
1.000.000		ἑνα ἑκατομμύριο	ἑκατομμυριοστός
1.000.000.000		ἑνα δισεκατομμύριο	δισεκατομμυριοστός
1.000.000.000.000		ἑνα τρισεκατομμύριο	τρισεκατομμυριοστός.

671. Οἱ φωνητικοὶ τύποι.—Τὰ παροξύτονα ἀριθμητικά *μία* καὶ *δύο* συνηθίζονται ἰδίως ὅταν λέγωνται μὲ κάποια ἔμφασις: *δὲν ἦταν οὔτε μία οὔτε δύο*.

672. Τοῦ *ἐβδομήντα* ὁ παλιὸς τύπος διατηρήθηκε στὴν ἔκφρασις: οἱ *ἑβδομήκοντα*, ποὺ λέγεται γιὰ τοὺς κατὰ παράδοσιν μεταφραστές τῆς Παλ. Διαθήκης.

673. Γένη καὶ κλίση.—Τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικά ἀπὸ τὸ *πέντε* ὡς τὸ *ἐκατὸ* ἔχουν ἓνα μόνον τύπο γιὰ ὅλα τὰ γένη καὶ ὅλες τὶς πτώσεις.

Τὸ ἴδιο καὶ τὸ ἀριθμητικὸ *δύο*, ποὺ ἔχει ὥστόσο γιὰ τὴ γενικὴ καὶ τὸ σπανιότερο τύπο *δυσιν*.

674. Τ' ἀριθμητικά *ἓνα*, *τρία* καὶ *τέσσερα* ἔχουν τρία γένη καὶ κλίνονται: τὸ *ἓνα* μόνον στὸν ἐνικό, τὸ *τρία* καὶ τὸ *τέσσερα* μόνον στὸν πληθυντικό. Τὸ *τρία* καὶ τὸ *τέσσερα* ἔχουν κοινούς τύπους γιὰ τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ γένος.

Τ' ἀριθμητικά ἀπὸ τὸ *διακόσια* καὶ ἀπάνω ἔχουν τρία γένη καὶ κλίνονται, μόνον στὸν πληθυντικό, κατὰ τὸ *πλούσιος* (623).

Τὸ *χιλιάδα*, ποὺ χρησιμεύει νὰ σχηματιστοῦν οἱ ἀριθμοὶ ἀπὸ τὸ 2000 ὡς τὸ 999.000, κλίνεται κατὰ τὸ *ἐλπίδα* (552) καὶ τὸ *ἐκατομμύριο* κατὰ τὸ *πρόσωπο* (575).

675. Τὰ σύνθετα ἀριθμητικά ἀπὸ *δύο* ἢ περισσότερους ἀριθμούς κλίνονται ὅσο κλίνονται οἱ λέξεις ποὺ τ' ἀπαρτίζουν. Ἔτσι στὸ *διακόσιοι* εἴκοσι *τρεῖς* κλίνονται τὸ *διακόσιοι* καὶ τὸ *τρεῖς*: *διακόσιων τριῶν*—*διακόσιους τρεῖς*. Στὸ *χίλιοι ἐκατὸν τέσσερεις*, τὸ *χίλιοι* καὶ τὸ *τέσσερεις*.

	Ἀρσενικά	Θηλυκά	Οὐδέτερα
676.		<i>ἓνα</i>	
Ὄνομ.	<i>ἓνας</i>	<i>μία, μιὰ</i>	<i>ἓνα</i>
Γεν.	<i>ἑνὸς</i>	<i>μιᾶς</i>	<i>ἑνὸς</i>
Αἰτ.	<i>ἓνα(ν)</i>	<i>μία, μιὰ</i>	<i>ἓνα</i>
677.		<i>τρία τέσσερα</i>	
Ὄνομ.	<i>τρεῖς</i>	<i>τέσσερεις</i>	<i>τρία τέσσερα</i>
Γεν.	<i>τριῶν</i>	<i>τεσσάρων</i>	<i>τριῶν τεσσάρων</i>
Αἰτ.	<i>τρεῖς</i>	<i>τέσσερεις</i>	<i>τρία τέσσερα</i>

678. Ἡ γενικὴ τοῦ *μιά*, ἰδίως ὅταν λείπη τὸ οὐσιαστικόν, σχηματίζεται σπανιότερα καὶ *μιαῖς*.

Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ *ένας* τελειώνει σὲ *ν* ὅταν ἀκολουθῇ ὄνομα ἀπὸ φωνῆεν ἢ καὶ ἀπὸ σιγμιαῖο σύμφωνο: *έναν ἄνθρωπο, έναν ὥρατο κῆπο, έναν καφέ*. Γιὰ τὴν αἰτιατικὴν *μιὰν* βλ. 183.

Τὸ ἀριθμητικὸν *ένας*, *μιά*, *ένα* χρησιμεύει καὶ γιὰ ἀόριστο ἄρθρο (481).

679. Στ' ἀριθμητικὰ μπορεῖ νὰ καταταχτῇ καὶ τὸ *μηδέν* (604).

680. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—1. Τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικὰ ἀπὸ τὸ 13 ὡς τὸ 19 γράφονται σὲ μιὰ λέξη: *δεκατρία, δεκαέξι* (76α).

Τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικὰ ἀπὸ τὸ 21 καὶ πέρα γράφονται σὲ χωριστὰς λέξεις: *εἴκοσι πέντε, ἐνενήντα ὀχτώ, διακόσια τριάντα πέντε*.

2. Γράφονται μὲ δύο *ν* τὸ *έννέα* καὶ τὸ *ἐννιακόσια*, μ' *ένα* *ν* τὸ *ἐνενήντα* καὶ τὸ *ἐνατος*.

3. Τ' ἀριθμητικὰ σὲ *-άντα* καὶ *-ήντα* παίρνουν ὀξεία: *τριάντα, ἐξήντα*.

4. Τ' ἀριθμητικὰ *ένα, ἔξι, ἑφτά, ἔντεκα, ἑκατό*, ἀπλὸς καὶ τὰ παράγωγά τους παίρνουν δασεία.

681. Τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικὰ σημαίνουν μοιρασιά, ὅταν λέγωνται μὲ δίπλωση ἢ ὅταν συνοδεύονται ἀπὸ τὴν πρόθεσιν ἀπό: *περπατοῦσαν ἕνας ἕνας, μιὰ μιὰ, δέκα δέκα, μᾶς ἔδωσε ἀπὸ δυὸ λουλούδια, κρύφτηκαν ἀπὸ τρεῖς σὲ κάθε γωνιά*.

682. Στὴ στερεότυπη φράσιν *ένα πρὸς ένα* ἐνώνονται τὰ ὅμοια ἀριθμητικὰ μὲ τὴν πρόθεσιν *πρὸς* γιὰ νὰ ξεχωριστῇ τὸ ἄτομο μέσα ἀπὸ τὴν ὁμάδα.

683. Ἀριθμητικὲς πράξεις.—Γιὰ νὰ φανερώσωμε τίς ἀριθμητικὲς πράξεις μεταχειριζόμεσθε:

α) Γιὰ τὴν πρόσθεσιν τὸ καὶ ἢ τὸ σύν: *δύο σὺν τρία*.

β) Γιὰ τὴν ἀφαίρεσιν τὸ ἀπὸ, τὸ πλὴν ἢ τὸ μείον: *ἔξι πλὴν πέντε*.

γ) Γιὰ τὸν πολλαπλασιασμόν τὸ ἄρθρο οἱ ἢ τὸ ἐπὶ ἢ τίποτε: *ὀχτὼ οἱ πέντε, Α ἐπὶ Β, τρεῖς ὀχτὼ εἴκοσι τέσσερα*.

δ) Γιὰ τὴν διαίρεσιν τὸ σὺν ἢ τὸ διὰ: *τὸ τρία σὺν εἴκοσι, εἴκοσι διὰ τρία*.

684. Ὁ καθορισμὸς τοῦ χρόνου μὲ τοὺς ἀριθμούς.—Ὁ χρόνος πού σ' αὐτὸν κάτι γίνεται, ἔγινε ἢ θὰ γίνη ὀρίζεται συνήθως ἔτσι:

α) Οἱ ὥρες: Μὲ τὴν πρόθεσιν *σ(έ)*, τὴν αἰτιατικὴν τοῦ ἄρθρου καὶ τὸ ἀριθμητικόν: *σὴν μία, στίς ἔξι (ἢ ὥρα), στίς τρεῖς παρὰ τέταρτο*.

β) Οἱ μέρες τοῦ μηνός: Γιὰ τὴν πρωτομηνιά, ἡ αἰτιατικὴ

τοῦ ταχτικοῦ μὲ τὸ ἄρθρο, κάποτε καὶ μὲ τὴν πρόθεση σ(έ): (σ)τὴν πρώτη (τοῦ) Ἰουλίον. Γιὰ τὶς ὑπόλοιπες μέρες τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικά μὲ τὸ ἄρθρο, μόνο του ἢ συνήθως μὲ τὴν πρόθεση σέ: στίς εἴκοσι (τοῦ) Ἰουλίον. Ὅμοια λέγεται: στίς πόσες γεννήθηκες;

γ) Τὰ χροῖνα: Μὲ τὸ οὐδέτερο τοῦ ἄρθρου, συνήθως στὸν πληθυντικὸ καὶ μὲ τὴν πρόθεση σ(έ): στὰ 1453 ἔπese ἡ Πόλη, γεννήθηκε τὸ ἐννιακόσια δέκα.

685. Ὁ καθορισμὸς τοῦ τόκου.—Ὁ τόκος καὶ γενικότερα τὸ ποσοστὸ, φανερώνεται μὲ τὸν πληθυντικὸ τῆς αἰτιατικῆς τοῦ οὐδετέρου τοῦ ἄρθρου καὶ συνήθως μὲ τὴν πρόθεση σ(έ), ἢ κάποτε μὲ τὴν ἀρχαία δοτικὴ τοῦ ἄρθρου τοῖς: πέντε τὰ ἑκατό, πέντε στὰ ἑκατό ἢ τοῖς ἑκατό, ἓνα στὰ χίλια.

686. Ἡ ἀριθμητικὴ προσέγγιση.—Ἡ ἀριθμητικὴ προσέγγιση, τὸ περιπὸν ἑνὸς πλήθους, ποσοῦ ἢ μεγέθους φανερώνεται:

α) Μὲ τὰ ἐπιρρήματα: περίπου, ἀπάνω κάτω, κάπου, κοντά: γλίτωσαν περίπου δέκα, ἦταν ἀπάνω κάτω εἴκοσι, ἦρθαν κάπου δεκαπέντε.

β) Μὲ δυὸ γειτονικά ἀριθμητικά: σὲ δυὸ τρεῖς μέρες, μοῦ ἔγραψε πέντ' ἑξὶ φορές.

687. Κάποτε αὐτὸ γίνεται καὶ σὲ δυὸ μεγαλύτερες ἐνότητες γειτονικές: εἶδα νὰ τρέχουν δέκα δεκαπέντε ἄνθρωποι, ἑκατὸν ἑκατὸ δέκα, θὰ ἦταν ἑκατὸν ἑκατὸ πενήντα. Τὸ ἀρσενικὸ οὐσιαστικὸ προσδιορίζεται μὲ τὸ ἓνας δυό, τὸ θηλυκὸ μὲ τὸ μιὰ δυό: ἦταν ἓνας δυὸ μῆνες, εἶχαν περάσει μιὰ δυὸ βδομάδες(!).

Ἡ ἀριθμητικὴ ἀοριστία φανερώνεται μὲ τὸ καὶ ποὺ τελειώνει τὴ φράση, ἢ μὲ τὸ τόσος ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ ἀριθμητικόν: ἦταν χίλιοι καί, ἀπέχει τρία χιλιάμετρα καί, τοὺς λογάριζα χίλιους τόσους.

688. Ἐμφραση ἀπεριόριστα μεγάλου βαθμοῦ.—Γιὰ νὰ φανερώσωμε τὸ ἀμέτρητο πλῆθος μεταχειριζόμαστε ἀριθμητικά καθὼς τὸ χιλιάδες, ἑκατομμύρια, μιλιούνια, μυριάδες, καὶ ἀκόμη τὸ μύρια, χίλια, χίλια δυό, ἐξήντα δυό, σαράντα δυό: χάθηκαν χιλιάδες ἄνθρωποι, χίλιες φωνὲς καὶ μύριοι χτύποι ἄλλαζαν στὸ λεφτὸ (Καρκαβίτσας), κάνει χίλια δυὸ πράματα, ἔχει χίλις δυὸ δουλειές.

B.—Ταχτικά ἀριθμητικά

689. Τὰ ταχτικά ἀριθμητικά ἐπίθετα φανερώνουν τὴν τάξη, τὴν κατάταξη, τὴν ἀριθμητικὴ σειρὰ: τὸ δεύτερο βραβεῖο, ὁ τρίτος στὴν τάξη, τὸ πρῶτο τριαντάφυλλο.

1. Στὴν καθημερινὴ ὁμιλία γίνεται αὐτὸ καὶ μὲ τὸ στερεότυπο ἓνα δυό: ἦταν ἓνα δυὸ φίλοι, τοῦ τὸ εἶπα ἓνα δυὸ φορές, σ' ἓνα δυὸ ἐβδομάδες.

690. Γιὰ ταχτικά ἀριθμητικά μεταχειρίζομαστε στὴ λαϊκότερη γλώσσα ἀπὸ τ' ἀναγραφόμενα παραπάνω (670) μόνο τὰ πρῶτα πέντε ἢ ἕξι : Γιὰ τὰ μεγαλύτερα ἀριθμητικά λέγονται ἑναρθρα τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικά : *ὁ ἑφτά, ὁ ἐνενήντα, ὁ πέντε χιλιάδες, ἡ εἴκοσι Μαρτίου, σὺς τριάντα μία Δεκεμβρίου, σὴ σελίδα τετρακόσια ἑβδομήντα ἕξι.*

Κατὰ τὰ ταχτικά σὲ -οτός λέγεται καὶ (πολὺς) πολλοστός, (πόσος) ποσοστός.

691. Γιὰ νὰ δηλωθῇ ἡ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν προσώπων, δυναστών, πατριαρχῶν κτλ. χρησιμοποιοῦμε πάντοτε τὸ ταχτικὸ ἀριθμητικὸ ἑναρθρα : *ὁ Βασίλειος ὁ Δεύτερος, ὁ Γρηγόριος ὁ Πέμπτος, Λουδοβίκος ὁ Δέκατος τέταρτος.*

692. Μερικὰ ταχτικά ἀριθμητικά ἔγιναν οὐσιαστικά καὶ τότε φύλαξαν πολ-
λὲς φορὲς ἀρχαιότερο φωνητικὸ τύπο. Τέτοια εἶναι :

α) Τὰ ὀνόματα γιὰ τὶς ἡμέρες τῆς ἑβδομάδας, *Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη, Πέμπτη*, καθὼς καὶ τ' ὄνομα τῆς ἐκκλησιαστικῆς γιορτῆς : *Πεντηκοστή.* "Εἶσι καὶ τὸ (νέωτερο) *Σαρακοστή.*

β) Οἱ μουσικοὶ ὄροι : *τρίτη, πέμπτη, ὀγδόη* κτλ.

γ) Τὰ οὐσιαστικά : *πρώτη* (γιὰ τὴν πρώτη παράσταση ἐνὸς θεατρικοῦ ἔργου), *πᾶω φέτος σὴν τετάρτη* (δηλ. τάξη), *δεκάτη* εἶδος φόρου κτλ.

693. **Κλασματικά ἀριθμητικά.** — Στὰ κλάσματα τῆς μονάδας χρησιμεύει τὸ ἀπόλυτο ἀριθμητικὸ γιὰ ἀριθμητὴς καὶ τὸ ταχτικὸ γιὰ παρονομαστής : *ἓνα δεύτερο, δύο τρίτα, τέσσερα πέμπτα, (ἡ ὥρα εἶναι) δύο καὶ τέταρτο.*

694. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἐνὸς δευτέρου μεταχειρίζομαστε συνήθως τὸ ἐπίθετο **μισός, μισή, μισό** : *μισὸς δρόμος, μισὴ ὁκά, μισὸ κομμάτι.* Στὴ σύνθεσις μὲ ἄλλα ἀριθμητικά (ποὺ μένουν πάντοτε ἄκλιτα) ὥς τὸ εἴκοσι περίπου, τὸ *μισὸς* παίρνει, καὶ γιὰ τὰ τρία γένη, τὸν ἄκλιτο τύπο -*ἡμις* ἔπειτα ἀπὸ σύμφωνο καὶ -*μισι* ὕστερα ἀπὸ φωνήεν : *μιὰ-μιση ὁκά, ἐνάμισι μέτρο, δυόμισι πεπόνια, τεσσερεισήμισι ὄρες, τεσεράμισι ψωμιά, εἰκοσίμισι δραχμές.*

Τὸ ἀρσενικὸ *ἓνας* καὶ *μισὸς* λέγεται καὶ *ἐνάμισις* : *πέρασε ἐνάμισις χρόνος.*

695. Γιὰ τ' ἀριθμητικά ἀπάνω ἀπὸ τὸ εἴκοσι πολὺ συχνότερα λέμε ἀναλυμένα *ἓνα καὶ μισό, ἓνας καὶ μισός, μιὰ καὶ μισή* : *εἴκοσι ἓνα καὶ μισό, ἑκατὸ καὶ μισός.* "Εἶσι καὶ γιὰ τὰ μικρότερα ἀριθμητικά, ἰδίως γιὰ ἔμφασις : *εἶναι τρεῖς καὶ μισή* (γιὰ τὴν ὥρα), *ἓνας καὶ μισός.*

Τ' ἄλλα εἶδη τῶν ἀριθμητικῶν

696. Τὰ πολλαπλασιαστικά, τ' ἀναλογικά καὶ τὰ περιληπτικά ἀριθμητικά τὰ σχηματίζομε ἀπὸ ὀνόματα ἀριθμῶν προσθέτοντας ὀρισμένες καταλήξεις.

Οἱ λέξεις πού σχηματίζονται ἔτσι εἶναι οὐσιαστικά ἢ ἐπίθετα. Ἀντίθετα ὅμως ἀπὸ τ' ἀπόλυτα ἢ καὶ τὰ ταχτικά ἀριθμητικά, πού εἶναι ἀπεριόριστα, τ' ἄλλα αὐτὰ ἀριθμητικά εἶναι λίγα καὶ δὲν ἀποτελοῦν συνήθως μεγάλες σειρές.

697. Γ.— Τὰ *πολλαπλασιαστικά ἀριθμητικά* φανερώνουν ἀπὸ πόσα ἀπλὰ μέρη ἀπαρτίζεται κάτι καὶ τελειώνουν σὲ *-πλός, -πλή, -πλό*: διπλό παράθυρο, διπλὴ μερίδα, τριπλὴ κλωστή.

Πολλαπλασιαστικά ἀριθμητικά εἶναι: ἀπλός, διπλός, τριπλός, τετραπλός, πενταπλός, ἑξαπλός, δεκαπλός, εἰκοσαπλός, ἑκατονταπλός, χιλιαπλός κτλ., (πολλαπλός, ποσαπλός).

698. Κοντὰ σ' αὐτὰ συνηθίζονται, στὴ λαϊκότερη ἰδίως γλώσσα, καὶ πολλαπλασιαστικά σύνθετα ἀπὸ τὸ διπλός: *τριδιπλός* δηλ. *τριπλός*, *τετράδιπλος*, *ἑφτάδιπλος* κτλ., *ἑκατοντάδιπλος*. Ἀντὶ ἀπλός λέγεται καὶ *μόνος* (').

699. Δ.— Τ' *ἀναλογικά ἀριθμητικά* φανερώνουν ποιά ἀναλογία ἔχει ἓνα ποσὸ πρὸς ἓνα ἄλλο, πόσες φορὲς δηλαδὴ μεγαλύτερο εἶναι ἓνα ποσὸ ἀπὸ ἓνα ἄλλο, καὶ τελειώνουν σὲ *-πλάσιος, -πλάσια, -πλάσιο*: τὸ σπῖτι μου εἶναι διπλάσιο ἀπὸ τὸ γειτονικό.

Ἀναλογικά ἀριθμητικά εἶναι: *διπλάσιος, τριπλάσιος, τετραπλάσιος, πενταπλάσιος, δεκαπλάσιος, εἰκοσαπλάσιος, τριανταπενταπλάσιος, ἑκατονταπλάσιος, χιλιαπλάσιος* κτλ., (πολλαπλάσιος, ποσαπλάσιος).

700. Ἀντὶ *διπλάσιος, τριπλάσιος* κτλ. λέγεται καὶ *δύο, τρεῖς* κτλ. *φορὲς μεγαλύτερος*.

Ἀντὶ *διπλάσιος* λέγεται καὶ *διπλός* σὲ φράσεις καθὼς τὸ *σπῖτι μου εἶναι διπλὸ ἀπὸ τὸ δικό σου*. Ἐπίσης ἀντὶ *διπλάσιος* λέγεται καὶ ἄλλος τόσος, ἀντὶ *τριπλάσιος, τετραπλάσιος* κτλ. λέγεται καὶ *τρεῖς, τέσσερις φορὲς τόσος* κτλ.

Τὸ *πολλαπλάσιο* εἶναι οὐσιαστικὸ (ὅρος ἀριθμητικῆς).

1. Κάποτε, ὅταν πρόκειται γιὰ διαίρεση, μερικοὶ μεταχειρίζονται στὴ θέση τοῦ *διπλός, τριπλός* τὸ *διττός, τριττός*.

Τὰ σύνθετα ἐπίθετα μὲ α' συνθετικό τ' ἀριθμητικά *τρις-, τετρα-* κτλ., χρησιμεύουν γιὰ νὰ σχηματίζουν ὑπερθετικά (βλ. 653).

701. Ε.—Τὰ *περιληπτικά ἀριθμητικά* εἶναι οὐσιαστικά ἀφηρημένα (*). Σχηματίζονται ἀπὸ τ' ἀντίστοιχα ἀπόλυτα παίρνοντας ὁρισμένες καταλήξεις. Αὐτὲς εἶναι :

α) **-αριά.** Φανερώνουν *περίπου* τὸ πλῆθος μονάδων ὁρισμένου εἵδους καὶ γι' αὐτὸ συνηθίζονται μόνο στοὺς στρογγυλοὺς ἀριθμοὺς (κυρίως στὰ πολλαπλάσια τοῦ *πέντε*, τοῦ *δέκα* καὶ τοῦ *ἐκατό*) :

δεκαριά ἀπάνω κάτω *δέκα*, *δωδεκαριά* (ἢ *ντουζίνα*), *δεκαπενταριά*, *εἰκοσαριά*, *ἐνενηνταριά*, *ἐκατονπεννηνταριά*, *τρακοσαριά*.

Τὰ περιληπτικά σὲ *-αριά* συνοδεύονται σχεδὸν πάντοτε ἀπὸ τὸ *καμιά* : *ὅα ἦταν καμιά εἰκοσαριά ἄνθρωποι*.

Στὸ ἀπόλυτο ἀριθμητικὸ *ἐκατό* ἀντιστοιχεῖ τὸ *ἐκατοστή*.

β) **-άδα.** Φανερώνουν πλῆθος μονάδες ποὺ συναπαρτίζουν κάτι : *δυνάδα*, *τριάδα*, *τετράδα*, *πεντάδα*, *ἑξάδα*, *δεκάδα*, *δωδεκάδα*, *εἰκοσάδα*, *ἐκατοντάδα* (ιδίως στὸν πληθυντικό). Ἔτσι καὶ τὸ *χιλιάδα*, ποὺ χρησιμεύει στὸν πληθυντικὸ γιὰ ἀπόλυτο ἀριθμητικὸ, τὸ *μυριάδα* *δέκα χιλιάδες*, καὶ τὸ *μονάδα*, ποὺ σημαίνει βάση γιὰ μέτρημα (λ.χ. *μονάδα βάρους*, *μήκους* κτλ.).

Τὸ *τριάδα* καὶ τὸ *δωδεκάδα* εἶναι καὶ κύρια ὀνόματα : ἡ *Ἁγία Τριάδα*, ἡ *Δωδεκάδα* (τὸ συμβούλιο τῶν Δώδεκα, ἡ συνοδεία ἀρχόντων, πρόσωπα σημαντικά τοῦ τόπου).

Ὀνόματα μέτρων ἐκφρασμένα μὲ παράγωγα ἀριθμητικῶν

702. Συχνὰ χρησιμεύουν μερικὲς παραγωγικὲς καταλήξεις γιὰ νὰ δηλωθοῦν ἔννοιες μέτρων σχετικὲς μὲ χοῦμα, βάρος, χωρητικότητα, ἡλικία, ἀπόσταση, χρονικὴ διάρκεια κτλ. :

-άρα. Φανερώνει ἓνα σύνολο ἀπὸ μονάδες ὁρισμένες νομίσματα : *πεντάρα*, *δεκάρα* — ὄρους σὲ διάφορα παιχνίδια : *δυνάρα*, *τριάρα*, *ἑξάρα* — μέτρο βάρους, κυρίως σὲ δράμια (λ.χ. γιὰ κρασί) : *πεντακοσάρα*, *χιλιάρα* (*). **-άρι.** Φανερώνει μέτρο βάρους σὲ δράμια : *πεννητάρι*, *ἐκατοστάρι*. Λέγεται καὶ γιὰ χαρ-

1. Ἄν καὶ οὐσιαστικά, ἐξετάζονται τὰ περιληπτικά ἀριθμητικά ἐδῶ γιὰ νὰ μὴ χωριστοῦν ἀπὸ τ' ἄλλα ἀριθμητικά.

2. Στὴ στρατιωτικὴ γλῶσσα ὀνομάζονται οἱ τιμωρίες *πέντε*, *δέκα*, *δεκαπέντε*, *εἴκοσι* ἡμερῶν *πεντάρα*, *δεκάρα* κτλ.

τονομίσματα ἢ μεταλλικὰ νομίσματα: δεκάρι, πενηντάρι (¹). -ἀρικο: Λέγεται γιὰ χαρτονομίσματα ἢ μεταλλικὰ νομίσματα ὀρισμένης ἀξίας: εἰκοσάρικο, ἑκατοστά-ρικο, χιλιάρικο. -ἀρης, θηλ. -ἀρα: Γιὰ ἀνθρώπους μὲ ὀρισμένη ἡλικία, κάπως μεγάλη ἢ προχωρημένη: τριαντάρης, σαραντάρης, ἐξηντάρης, ὀγδοντάρης (²).

Σύνθετα μὲ ἀριθμητικὰ σὲ ἀνάλογη ἔννοια βλ. 359, 399 (στὴ λέξη ἔτος).

Ἡ ἀπόδοση τῶν ἀριθμῶν μὲ τὸ ἀλφάβητο

703. Ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἀραβικὰ ψηφία, ποὺ τὰ μεταχειριζόμαστε κα-
νονικὰ γιὰ ν' ἀποδώσωμε τοὺς ἀριθμούς, χρησιμοποιοῦμε κάποτε καὶ
τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου μας, συμπληρωμένου μὲ τρία ἀκόμη ψη-
φία, ὅπως συνήθιζαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

Στὸ σύστημα αὐτὸ οἱ ἀπλὲς μονάδες (1 - 9) ἀποδίδονται μὲ τὰ
πρῶτα 8 γράμματα, ἀπὸ τὸ α ὥς τὸ θ, ἐνῶ τὸ στίγμα (ς) ἢ στ (³),
παριστάνει τὸ 6. Οἱ δεκάδες (10 - 80), μὲ τὰ 8 γράμματα ι - π, ποὺ
σημειώνονται ἀριστερὰ ἀπὸ τὶς μονάδες, ἐνῶ τὸ κόππα (κ) παριστάνει
τὸ 90. Οἱ ἑκατοντάδες (100 - 800) ἀποδίδονται μὲ τὰ γράμματα ρ - ω,
ἐνῶ τὸ σαμπι (ς) παριστάνει τὸ 900.

704. Ἐνα σημαδάκι διακριτικό, σὰν ὀξεία, τοποθετημένο ψηλά,
δεξιὰ ἀπὸ τὸ γράμμα ἢ τὰ γράμματα, δείχνει πὼς πρόκειται γιὰ μο-
νάδες, δεκάδες ἢ ἑκατοντάδες, ἐνῶ τὸ ἴδιο σημαδάκι χαμηλά, ἀριστερὰ
ἀπὸ τὸ γράμμα ἢ τὰ γράμματα, σημαίνει πὼς πρόκειται γιὰ χιλιάδες.
Ἔτσι ρμα' σημαίνει 141, βωπζ' σημαίνει 2887.

Στὸ σύστημα αὐτὸ δὲ χρειάζεται σημεῖο γιὰ τὸ 0. Τὸ 50 γράφεται ν' καὶ
τὸ 404 υδ'.

705. Τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου συνηθίζονται γιὰ νὰ δηλωθοῦν τὰ
μέρη ἢ τὰ κεφάλαια ἐνὸς βιβλίου, ἢ διαίρεση ἐνὸς βιβλίου σὲ τόμους, ἢ χρο-
νολόγησι μὲ αἰῶνες, ἢ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν προσώπων, οἱ σελίδες τοῦ προλό-
γου ἐνὸς βιβλίου, ὅταν τὸ κύριο μέρος τοῦ ἀρχίζῃ μὲ νέα ἀρίθμηση κτλ.

Σὲ μερικὲς περιστάσεις χρησιμοποιοῦνται ἀδιάφορα τὰ κεφαλαῖα ἢ τὰ
μικρὰ γράμματα, γινικὰ ὅμως τὰ κεφαλαῖα δείχνουν τὰ μεγάλα μέρη ἢ κεφά-

1. Ὅμοια ὀνομάζονται καὶ οἱ ὄροι στὰ χαρτιά: *δνάρι*, *τριάρι*, *τεσσάρι*,
δχτάρι, *δεκάρι*.

2. Ἀπαρχαιωμένο ἀριθμητικὸ εἶναι καὶ τὸ λόγιο *τεταρταῖος*, ποὺ λέγεται
γιὰ τὸν πυρετὸ ποὺ παρουσιάζεται κάθε τρεῖς μέρες (στὶς τέσσερις μέρες λο-
γαριάζονται καὶ ἡ μέρα ποὺ ἔρχεται καὶ ἡ μέρα ποὺ ξαναέρχεται ὁ πυρετός).

3. Σημειώνεται συνήθως *στ'* ἀντὶ *ς'* ἀπὸ λάθος ἢ καὶ ἐπειδὴ λείπει στὰ
τυπογραφεῖα τὸ σχετικὸ στοιχεῖο.

λαία ἐνὸς δημοσιεύματος, ἐνῶ τὰ μικρὰ ξεχωρίζουν τὶς ὑποδιαίρεσεις τους. Γιὰ τὶς σειρὰς πάλι τῶν ἱστορικῶν προσώπων σημειώνονται κεφαλαία, ποὺ ἐκφράζουν ταχτικά ἀριθμητικά, ἐνῶ γιὰ τὶς χρονολογίες εἶναι καλύτερο νὰ μετ' ταχειρίζεται κανεὶς, ἐκτὸς ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπιγραφὰς σὲ μάρμαρο, τὰ μικρὰ γράμματα. Ἔτσι ἔχομε : *Α' μέρος, γ' κεφάλαιο, Κωνσταντῖνος ΙΑ', Ἰωάννη Γ', σὺν ΙΣ' αἰῶνα, ἔτος ,αωμ'.*

Ἡ ἀρίθμηση μὲ τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο περιορίζεται συνήθως στὶς μονάδες ἢ καὶ στὶς πρῶτες δεκάδες, λ.χ. γιὰ τὴν ἀρίθμηση τῶν σελίδων τοῦ προλόγου τῶν βιβλίων, εἶναι ὅμως, γενικά, λιγότερο συχνὴ σήμερα ἀπὸ ἄλλοτε.

706. Γιὰ νὰ δηλωθοῦν τὰ κεφάλαια βιβλίου ἢ οἱ ὑποδιαίρεσεις τοῦ χρησιμεύουν κάποτε τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου χωρὶς τὴν ὀξεῖα δεξιὰ τους. Τότε ὅμως χρησιμοποιοῦνται τὰ γράμματα στὴ σειρὰ χωρὶς τὸ *ς* καὶ μόνο ὅταν δὲ χρειάζωνται πολλὰ ἀπὸ αὐτά.

707. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Ὅταν τὰ ταχτικά ἀριθμητικά γράφονται μὲ ἀραβικά ψηφία προσθέτεται στὸ τέλος δεξιὰ ἢ κατὰ ληξιν τοῦ ταχτικοῦ *-ος, -η, -ο :* *3ος, 12η.*

Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ γράφεται, ὅπως διαβάζομε κάποτε, *Βος, Γος* (τότε καὶ *Αος* !) ἀντὶ *Α', Β'* κτλ., οὔτε *Α! Β!* ἢ *α! β!* μὲ θαυμαστικόν.

708. Παρατήρηση.—Στὴ θέση τοῦ *ος, η, ο* μπορεῖ νὰ γράφεται, γιὰ νὰ δηλωθῇ τὸ ταχτικὸ ἐπίθετο, καὶ μιὰ τσεία μόνο : *Ι., 12.* κτλ.

709. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τῶν ἀριθμῶν μὲ τὸ σύστημα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, σὲ μερικὰ βιβλία γίνεται χρῆσις καὶ τῶν *λατινικῶν ἀριθμῶν*, ὅπως βρίσκονται καὶ σὲ παλιὰ ρολόγια :

Ἀραβικά ψηφία	Λατινικοὶ ἀριθμοὶ	Ἀραβικά ψηφία	Λατινικοὶ ἀριθμοὶ
1	I	17	XVII
2	II	18	XVIII
3	III	19	XIX
4	IV	20	XX
5	V	21	XXI
6	VI	30	XXX
7	VII	40	XL
8	VIII	50	L
9	IX	60	LX
10	X	70	LXX
11	XI	80	LXXX
12	XII	90	XC
13	XIII	100	C
14	XIV	200	CC
15	XV	500	D
16	XVI	1000	M

Αὐτὸ γίνεται ἰδίως γιὰ τὴν ἀρίθμηση τῶν σελίδων τοῦ προλόγου καὶ γιὰ μεγάλες ὑποδιαίρεσεις, προπάντων ὅταν αὐτὲς εἶναι ἀλλεπάλληλες καὶ πρόκειται γιὰ ταξινομήσεις, πού τότε χρειάζονται πολλὰ συστήματα γραφῆς ἀριθμῶν. Οἱ λατινικοὶ αὐτοὶ ἀριθμοὶ χρησιμοποιοῦνται συνήθως ὅταν πρόκειται γιὰ λίγους, τοὺς πρώτους πρώτους ἀριθμοὺς. Ἀλλιῶς ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ δυσκολευτῇ ἡ κατανόηση καὶ νὰ γίνουν καὶ λάθη· καὶ θὰ ἦταν καλύτερα ν' ἀποφεύγωνται καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται μόνο οἱ πρώτοι τους, ἐξαιρετικὰ καὶ μόνο ὅταν εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη. Στὴν περίπτωσιν τῶν ὑποδιαίρέσεων θὰ ἦταν πραχτικότερο νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ διπλά αα, ββ, γγ, δδ κτλ. (ὅπως λ.χ. ἔγινε καὶ στὸ βιβλίον αὐτό, σ. 269).

ΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ

710. Γενικά. — Ἀντωνυμίες λέγονται οἱ λέξεις πού μεταχειριζόμαστε στὸ λόγο στὴ θέσιν ὀνομάτων, οὐσιαστικοῦ ἢ ἐπιθέτου (¹): αὐτὸς μίλησε, δηλ. ὁ Νίκος· σοῦ τηλεφώνησα χτές, δηλ. τηλεφώνησα χτὲς σ' ἐσένα, τὸν Κώστα.

711. Ἀπὸ τίς ἀντωνυμίες ἄλλες συνηθίζονται στὸ λόγο μόνες τους, δηλαδή σὰ νὰ ἦταν οὐσιαστικά, **ἀπόλυτα** (ἀπόλυτη χρῆσις): ἐγὼ (ὁ Γιάννης) τηλεφώνησα ἐχτές.

Ἀλλες συνηθίζονται μαζὶ μὲ οὐσιαστικά, σὰ νὰ ἦταν ἐπίθετα, εἶναι δηλαδή **ἐπιθετικές ἀντωνυμίες** (ἐπιθετικὴ χρῆσις): ἔρχομαι καὶ θ ε χρόνο.

Καὶ ἄλλες μπορεῖ νὰ εἰπωθοῦν καὶ μόνες τους καὶ μὲ οὐσιαστικά, δηλαδή καὶ σὰν οὐσιαστικά, ἀπόλυτα, καὶ σὰν ἐπίθετα: εἶδες κανένα ἀνθρώπο; — δὲ φάνηκε κανεὶς.

712. Τὰ εἶδη τῶν ἀντωνυμιῶν. — Οἱ ἀντωνυμίες εἶναι ὀχτὼ εἰδῶν: **προσωπικές, κτητικές, ιδιόπαθες, δριστικές, δειχτικές, ἀναφορικές, ἐρωτηματικές, ἀόριστες.**

1. Ἡ ἀντικατάστασις αὐτῇ τῶν ὀνομάτων γίνεται μὲ δυὸ τρόπους: Ὡς ἂν ἀντιπροσωπεύει ἡ ἀντωνυμία ἓνα ὄνομα πού ἀναφέρθηκε ἤδη πρῶτον καὶ ἄλλοτε πάλι, χωρὶς νὰ ἔχη γίνῃ αὐτό, μπαίνει στὴ θέσιν του. Ὡς ἂν λέμε: ἀκούονται οἱ φωνῆς τῶν ἀνθρώπων πού περνοῦν ἀπὸ τὸ δρόμο, ἡ ἀντωνυμία πού ἀναφέρεται στοὺς ἀνθρώπους. Ὡς ἂν πάλι λέμε: σοῦ τηλεφώνησα χτές, μεταχειριζόμαστε τὸ σοῦ ἀντὶ νὰ ποῦμε τ' ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου πού τοῦ μιλοῦμε.

1.—Προσωπικὲς ἀντωνυμίες

713. Προσωπικὲς ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες ποὺ φανερῶνουν τὰ τρία πρόσωπα τοῦ λόγου, ἐκεῖνον δηλαδὴ ποὺ μιλεῖ (*πρῶτο πρόσωπο*), ἐκεῖνον ποὺ τοῦ μιλοῦμε (*δεύτερο πρόσωπο*) καὶ ἐκεῖνον ἢ ἐκεῖνο ποὺ γι' αὐτὸ γίνεται λόγος (*τρίτο πρόσωπο*).

714. Προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ πρώτου προσώπου εἶναι τὸ *ἐγώ*, τοῦ δεύτερου εἶναι τὸ *ἐσύ*, τοῦ τρίτου εἶναι τὸ *αὐτός* :

ἐγὼ μιλῶ, ἐσύ ἀκοῦς, αὐτὸς δὲ φάηκε.

Ἡ ἀντωνυμία αὐτὸς εἶναι κυρίως δειχτικὴ ἀντωνυμία (753) ποὺ χρησιμεύει καὶ γιὰ προσωπικὴ. Γιὰ προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ γ' προσώπου χρησιμεύουν καὶ οἱ ἄλλες δειχτικὲς ἀντωνυμίες.

715.

Σχηματισμοὶ**Α' πρόσωπο**

τύποι

δυνατοὶ

ἀδύνατοι

Β' πρόσωπο

τύποι

δυνατοὶ

ἀδύνατοι

Ἑνικὸς ἀριθμὸς

Ὄνομ.	<i>ἐγὼ</i>	—	<i>ἐσύ</i>	—
Γεν.	<i>ἐμένα</i>	<i>μοῦ</i>	<i>ἐσένα</i>	<i>σοῦ</i>
Αἰτ.	<i>ἐμένα</i>	<i>μέ</i>	<i>ἐσένα</i>	<i>σέ</i>
Κλητ.	—	—	<i>ἐσὺ</i>	—

Πληθυντικὸς ἀριθμὸς

Ὄνομ.	<i>ἐμεῖς</i>	—	<i>ἐσεῖς</i>	—
Γεν.	<i>ἐμᾶς</i>	<i>μας</i>	<i>ἐσᾶς</i>	<i>σας</i>
Αἰτ.	<i>ἐμᾶς</i>	<i>μας</i>	<i>ἐσᾶς</i>	<i>σας</i>
Κλητ.	—	—	<i>ἐσεῖς</i>	—

Γ' πρόσωπο

τύποι

δυνατοὶ

ἀδύνατοι

Ἑνικὸς ἀριθμὸς

Ὄνομ.	<i>αὐτός</i>	<i>αὐτή</i>	<i>αὐτό</i>	<i>τος</i>	<i>τη</i>	<i>το</i>
Γεν.	<i>αὐτοῦ</i>	<i>αὐτῆς</i>	<i>αὐτοῦ</i>	<i>τοῦ</i>	<i>τῆς</i>	<i>τοῦ</i>
Αἰτ.	<i>αὐτὸν</i>	<i>αὐτήν(ν)</i>	<i>αὐτό</i>	<i>τόν</i>	<i>τή(ν)</i>	<i>τό</i>

Πληθυντικὸς ἀριθμὸς

Ὅνομ.	αὐτοὶ	αὐτὲς	αὐτὰ	τοὶ	τες	τα
Γεν.	αὐτῶν	αὐτῶν	αὐτῶν	τούς	τούς	τούς
Αἰτ.	αὐτούς	αὐτὲς	αὐτὰ	τούς	τις (τιές)	τὰ

Δυνατοὶ καὶ ἀδύνατοι τύποι

716. Γιὰ κάθε πρόσωπο τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας συνηθίζονται δυὸ σειρὲς τύποι, οἱ *δυνατοὶ* καὶ οἱ *ἀδύνατοι* τύποι.

Οἱ *δυνατοὶ* *τύποι* συνηθίζονται ὅταν βρισκῶνται μονωμένοι στὸ λόγο ἢ ὅταν θέλωμε νὰ ποῦμε κάτι μὲ ἔμφαση ἢ ἀντιδιαστολή. Ἔχουν συνήθως περισσότερες συλλαβὲς ἀπὸ τοὺς ἀδύνατους τύπους καὶ προφέρονται τονισμένα, δηλ. πιδ ἔντονα :

σέ ποιὸν τὸ ἔδωσε ; — ἐσένα, ἢ ἐμένα, ἢ σ' αὐτή
τὸ πῆρε ἀπὸ μένα, αὐτοὶ τὴ δουλειά τους.

Τοὺς δυνατοὺς τύπους τοὺς δυναμώνομε κάποτε προσθέτοντας τὸ ἐπίθετο ὁ ἴδιος : ζήτησε ἐσένα τὸν ἴδιο.

717. Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία παραλείπεται ὅταν εἶναι ὑποκείμενο καὶ δὲ χρειάζεται ἔμφαση, ἐπειδὴ τὸ πρόσωπο φανερῶνεται μὲ τὴν προσωπικὴ κατάληξη τοῦ ρήματος : ἔχω ἕνα σπῆτι, δηλ. ἐγώ· κάθεσαι καλὰ ἐκεῖ πού εἶσαι, δηλ. ἐσύ· γιατί δὲν ἦρθε ὁ Γιάννης ; — γιατί εἶναι ἄρρωστος.

718. Οἱ *ἀδύνατοι* *τύποι* εἶναι συχνότεροι ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς καὶ συνηθίζονται ὅταν θέλωμε νὰ ποῦμε κάτι χωρὶς ἔμφαση ἢ ἀντιδιαστολή. Δὲν μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν χωρὶς τὸ ρῆμα, ἐκτὸς ὅταν ἰσοδυναμοῦν μὲ κτητικὲς ἀντωνυμίες (741). Ἔχουν συνήθως λιγότερες συλλαβὲς ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς τύπους καὶ προφέρονται χωρὶς τόνο, σὰν προκλιτικὲς ἢ ἐγκλιτικὲς λέξεις, ἀκόμη καὶ ἂν ὀρθογραφοῦνται μὲ τὸνικὸ σημάδι : μοῦ τὸ πῆρε, σοῦ τὸ ἔδωσε, φέρε το.

Ἡ κλίση

719. Οἱ προσωπικὲς ἀντωνυμίες τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δεύτερου προσώπου ἀκολουθοῦν ξεχωριστή, ἀνώμαλη κλίση.

Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ τρίτου προσώπου σχηματίζεται καθὼς τὸ ἐπίθετο καλὸς (622).

Οἱ τύποι

720. Κλητική ἔχει μόνο τὸ β' πρόσωπο: ἐσύ, ἐσεῖς: ἔ' ἐσύ, ἔλα πιὸ κοντά· προχωρεῖτε, ἐσεῖς (').

721. Μόνο ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ γ' προσώπου ἔχει ξεχωριστοὺς τύπους γιὰ τὰ τρία γένη.

722. Ἡ ἀδύνατη τριτοπρόσωπη ἀντωνυμία ἔχει στὴν πληθυντικὴ αἰτιατικὴ τοῦ θηλυκοῦ δύο τύπους, τὶς καὶ τές. Τὸ τὶς μπαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ ρῆμα, τὸ τές ὕστερ' ἀπὸ αὐτό: τὶς βλέπω πού περνοῦν ἐκεῖ κάτω· σταμάτησέ τις· ἂν τὶς δῆς, χαιρετά τις.

723. Ἡ γενικὴ καὶ ἡ αἰτιατικὴ τῶν δύο πρώτων προσώπων ἔχουν ξεχωριστοὺς τύπους μόνο στὸν ἐνικὸ στὴν κλίση τῶν ἀδύνατων σχηματισμῶν: μοῦ – μέ, σοῦ – σέ. Ἀλλιῶς ἔχουν ἓναν τύπο κοινό: ἐμένα – ἐμᾶς, ἐσένα – ἐσᾶς·

μοῦ τὸ εἶπε – μέ εἶδε ἀλλὰ μᾶς τὸ εἶπε – μᾶς εἶδε.

724. Ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ γ' προσώπου εἶναι κοινὴ καὶ γιὰ τὰ τρία γένη: αὐτῶν, τοὺς.

Ἔτσι ὁ ἀρσενικὸς τύπος τοὺς χρησιμεύει στὴν περίπτωση τοῦ ἔμμεσου ἀντικειμένου καὶ γιὰ τὸ θηλυκὸ καὶ γιὰ τὸ οὐδέτερο γένος: δῶσε τοὺς το, τοὺς τὸ ἔφερε λέγεται καὶ γιὰ ἄντρες καὶ γιὰ γυναῖκες καὶ γιὰ παιδιὰ· φώναξα τὶς κοπέλες καὶ τοὺς μίλησα ἀποχαιρετῶντας τις, εἶδα τὰ παιδιά καὶ τοὺς εἶπα.

Ἄν ἔβρης νιὸς χαιρετά τους, καὶ νιές, κουβέντισέ τους. (δημ.)

Ὅμοια στίς καλοπλέξουσες κόρες ὁ Ὀδυσσεύς . . .

τρομακτικὸς τοὺς φάνηκε φθαρμένος ἀπ' τὴν ἄρμη (Πολυλάς) (*).

725. Στὴν ποίηση, στὸ διάλογο τῆς πεζογραφίας καὶ σὲ φράσεις στερεοτύπου συνηθίζονται, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τύπους μὲ ἀρχικὸ ε: ἐγώ, ἐμένα, ἐμεῖς,

1. Καὶ τὸ αὐτὲ χρησιμεύει κάποτε γιὰ κλητικὴ τοῦ δευτέρου προσώπου. Τὸ μεταχειριζόμαστε στὴν ὁμιλία ὅταν ἀποτεινόμαστε σὲ κάποιον πού δὲν ἔχομε πρόχειρο τ' ὄνομά του: ἄκου, αὐτέ· πρόσεξε, αὐτέ, μὴν πέσης.

2. Σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας, στίς βόρειες ἐπαρχίες καὶ στὴν Πόλη, μεταχειρίζονται τοὺς ἀδύνατους τύπους τῆς αἰτιατικῆς μέ, σέ, τόν, τήν, τό, τίς, τὰ ἐκεῖ ὅπου στὴν κοινὴ συνηθίζομε τὸ μοῦ, σοῦ, τοῦ, τῆς, τοὺς γιὰ γενικὴ τοῦ προσώπου, σὰν ἔμμεσο ἀντικείμενο, καὶ λένε ἔτσι: θὰ σέ πῶ, φέρε με, κάμε τον τὴ χάρη, ὅπως λένε καὶ στὰ ὀνόματα εἶπα τὴν ἀδερφή σου νὰ σὲ δώση.— Ἐνα πρόβλημα, νὰ ζήσης, θὰ προβάλω νὰ με λύσης (Χριστόπουλος). Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ μερικοὶ νεώτεροι συγγραφεῖς ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ τὴ Βόρ. Ἑλλάδα: Πᾶν καὶ

ἐμᾶς· ἐσύ, ἐσένα, ἐσεῖς, ἐσᾶς καὶ οἱ ἀντίστοιχοί τους χωρὶς τὸ ἀρχικὸ ε· γώ, μένα, μεῖς, μᾶς· σύ, σένα, σεῖς, σᾶς, ἰδίως ὅταν προηγήθηκε λέξη ποῦ νὰ τελειώην σὲ δυνατότερο φωνῆεν: τρέχα σύ, φέρε το μένα, ἀπὸ μένα, γιὰ σένα, σένα τὸ λέω.

726. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Οἱ ἀντωνυμίες ποῦ ἀρχίζουσιν ἀπὸ ε μποροῦν νὰ πάθουν ἀφαίρεση μόνο ἂν προηγήται λέξη ποῦ τελειώνει σὲ α, (ο) ἢ τονισμένο (ἐ). Στις ἀντωνυμίες ποῦ ἔπαθαν ἀφαίρεση δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος (166) :

ἀπὸ μένα, γιὰ σένα, κατὰ σᾶς, φεύγα σύ, καλὲ σύ· ἀλλὰ σ' ἐμένα, μ' ἐσένα, μ' ἐσᾶς, οὐτ' ἐγώ, δὲν εἶμ' ἐγώ, εἶσ' ἐσύ, φύγετ' ἐσεῖς.

Ὅταν προηγήται τὸ καί, μπορεῖ αὐτὸ νὰ γραφτῇ καὶ *κι* (161) : *κι ἐγώ, κι ἐμένα, κι ἐσεῖς.*

727. Συχνὰ μεταχειρίζομαστε τοὺς δυνατοὺς τύπους μαζί μὲ τοὺς ἀδύνατους, καὶ αὐτὸ δείχνει μεγαλύτερη ἔμφαση παρὰ ὅταν οἱ ἀδύνατοι τύποι εἶναι μόνοι :

αἰτιατική: ἐμένα δὲ μὲ ρωτοῦν, γιὰ ὅλους μας ἐμᾶς, αὐτὸν τὸν ἀκοῦνε σὲ ὅλα.

γενική: ἐμένα ἢ σκέψη μου πάει μακριά, ἐσένα ὁ πατέρας σου θὰ ζοῦσε τότε, τὰ παιδιὰ μας ἐμᾶς πᾶνε ταξίδι.

Ἐμένα γιός μου ὁ πόλεμος, κόρη μου ἐμένα ἡ νίκη. (Παλαμᾶς)

γενική ἀντίστοιχη σ' ἐμπρόθετη αἰτιατική: δὲ σοῦ τὸ λέω ἐσένα (¹).

728. Στὸ τρίτο πρόσωπο ἡ ὀνομαστική, ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ, τῶν ἄτονων τύπων *τος, τη, το* συνηθίζεται μόνο μαζί μὲ μερικὲς λέξεις, ἰδίως τὸ νά: *νά τος, νά τη, νά σου τες, ποῦ εἶναι τος, ποῦ 'ν' τος.*

729. Ἡ ἐνική αἰτιατική τοῦ ἄρσενικοῦ τὸν φυλάγει πάντοτε τὸ τελικὸ ν (183): *τὸν βλέπω, φέρε μᾶς τον λοιπόν, νά τον.*

Ἡ αἰτιατική τοῦ θηλυκοῦ, ὅταν εἶναι προκλητική, φυλάγει τὸ τε-

κείνης. Τρέχαν τότες πίσω του γιὰ νὰ τὶς ράψῃ τὴν ξηλωμένη παντουφλίτσα τους. — «Δῶσε στὰ μωρὰ ψωμί· πές τα νὰ μὴ μὲ περιμένουν». Ἡ χρῆση αὕτη εἶναι καλὸ ν' ἀποφεύγεται (441 ὑπόσημ.)

1. Στὴν ἐμπρόθετη αἰτιατική τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν δυνατῶν τύπων τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας *ἐγώ, ἐσύ, αὐτὸς* ἀντιστοιχεῖ σὲ ὀρισμένους περιπτώσεις ἢ γενική τῶν ἀδύνατων τύπων *μου, σοῦ, τοῦ (τῆς, τοῦ)*: *ἔγραψες στὸν Κώστα; - τοῦ ἔγραψα.* — Ὁ πατέρας στέλνει σ' ἐσένα χαιρετίσματα. — Ὁ πατέρας σοῦ στέλνει χαιρετίσματα.

λικό ν ἂν ἀκολουθῇ λέξη ἀπὸ φωνῆεν ἢ στιγμιαῖο σύμφωνο (183): τὴν ἔχω ἰδωμένη ἀπὸ καιροῦ, νὰ τὴν προσέξετε, θὰ μᾶς τὴ δώσουν, τὴ γλιτώσαμε, δὲν τὴν πολυβλέπω.

Ὅταν εἶναι ἐγκλιτική ἢ αἰτιατική τὴν συνήθως δὲν παίρνει ν, ἐκτὸς ὅταν ἀκολουθῇ φωνῆεν: πάρε την ὅταν μπορέσης, πάρε(ε) τη(ν) καὶ φέρε την ἐδῶ, πάρε' τη λοιπόν, φέρε' τη μέσα (').

730. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Στοὺς ἀδύνατους τύπους τῶν ἀντωνυμιῶν σημειώγεται ὁ τόνος ὅταν αὐτὲς εἶναι προκλιτικές:

νὰ τὰ φέρης ἀλλὰ φέρε τα, νὰ μοῦ τὰ φέρης ἀλλὰ φέρε μου τα (ἡ δξεία στὸ μου ἔρχεται ἀπὸ τὸν τόνο τοῦ ἀκόλουθου τὰ).

Γιὰ τὸν τονισμό τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν βλ. § 89.2.

731. Χρῆση καὶ σημασίες.—Ὅταν παραθέτονται ἀντωνυμίες διάφορων προσώπων ἢ καὶ ὀνόματα, εἶναι πιὸ εὐγενικὸ νὰ μιλοῦμε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας τελευταῖο καὶ ὄχι ν' ἀρχίζουμε ἀπὸ τὸ ἐγώ, ὅπως κάνουν πολλοί:

Ὅχι λοιπόν ἐγὼ καὶ εὐ, ἐγὼ καὶ αὐτός, ἐγὼ καὶ ὁ Γιάννης
παρὰ εὐ καὶ ἐγώ, αὐτός καὶ ἐγώ, ὁ Γιάννης καὶ ἐγώ (?).

732. Ὅταν ἀποτεινόμαστε σ' ἓνα πρόσωπο μεταχειριζόμαστε τὴν προσωπική ἀντωνυμία:

α) Στὸν ἐνικὸ ἀριθμό.—Γιὰ πρόσωπα πού συγγενεύουμε ἢ συνδεόμαστε μαζί τους, πού ἔχουμε οἰκειότητα ἢ ἐγκαρδιότητα, ἐπίσης ὅταν μιλοῦμε σὲ πρόσωπα κατώτερα στὴν ἡλικία ἢ στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία. Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν ἀποτεινόμαστε στὸ Θεό, σὲ πρόσωπα πού βρίσκονται πολὺ ψηλά, ἢ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας: Κύριε, σὰν ἤρθε ν' ἔρθῃς σὺ λέω τὴν προσευχή μου (Παπαντωνίου).

β) Στὸν πληθυντικὸ ἀριθμό.—Γιὰ πρόσωπα ἄγνωστα ἢ πού δὲ συνδεόμαστε μαζί τους στενότερα ἢ πού θέλουμε ν' ἀποφύγουμε τὴν οἰκειότητα, ἢ γιὰ νὰ δεῖξουμε φιλοφροσύνῃ ἢ σεβασμό, ὅταν μιλοῦμε σὲ ἀνώτερους συνήθως στὴν ἡλικία ἢ στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία (738).

Γιὰ τὸ τοῦ λόγου σου, ἡ εὐγένεια σου, ἡ ἀφεντιά σου, πού μεταχειριζόμαστε κάποτε στὴν περίπτωσι αὐτή, βλ. 736.

733. Παρατήρηση.—Μερικοὶ μεταχειρίζονται τὸ αὐτός σὰ συνώνυμο τοῦ ἀκόμη καὶ σ' ἐκφράσεις καθῶς: Ἀπὸ τὴν ἀπόφασή τους θὰ ἐξαρηθῇ αὐτὴ ἡ

1. Στὴ λογοτεχνία ὑπάρχουν καὶ οἱ ἐγκλιτικοὶ τύποι *τονε, τηνε* (101 ὑποσήμεν.): *πάρε' τηνε*. Ὁ τύπος *τονε* λέγεται καὶ ὡς προκλιτικὸς ὅταν ἀκολουθῇ ῥημα ἀπὸ ἐξακολουθητικὸ σύμφωνο: *τονε βλέπω, τονε χαιρετᾷ*.

2. Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία *ἐμεῖς* σπάνια φανερώνει τὰ πρόσωπα πού μιλοῦν. Συνήθως φανερώνει ἓνα σύνολο, πού μέλος του εἶναι καὶ ἐκεῖνος πού μιλεῖ: *ἐμεῖς φτάσαμε πρῶτοι, ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες κατοικοῦμε χώρα μ' ἐνδοξὴ ἱστορία*.

αὐτάρεκτα τῆς χώρας. Ἦταν φοβερός στοὺς πῆδημα, περνοῦσε καὶ αὐτὸν τὸν Ζαμαριά.
Ἡ χρῆσις αὐτῆς πρέπει ν' ἀποφεύγεται.

734. Θέσις.—Ἡ ἀδύνατη προσωπικὴ ἀντωνυμία, ὅταν εἶναι ἀντικείμενον ἢ προσδιορισμός, μπαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ ῥῆμα, ἀκολουθεῖ δὲ μὴν προσταχτικὴ καὶ τὴ μετοχή: *σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ δώσης· τραγοῦδα μου, δὲς τον, βλέποντάς τον.*

Ἡ ἀντωνυμία ἀκολουθεῖ τὸ ῥῆμα καὶ σὲ μερικὰ στερεότυπα φράσεις καὶ παροιμίες: *ἦταν πατεῖς με πατῶ σε, προσκυνῶ σας, εὐχαριστῶ σας, χαιρετῶ σας, ἤθελές τα καὶ ἐπαθές τα.* Ὅμοια ἀκολουθεῖ καὶ στίς φράσεις: *καλῶς τον, κρίμα στον.*

735. Τὸ ἔμμεσον ἀντικείμενον προηγεῖται ἀπὸ τὸ ἄμεσον: *πότε θὰ μᾶς τὸ πῆτε; φέρε μου το.* Ὑστερ' ἀπὸ τὸ β' πρόσωπον τῆς προσταχτικῆς μπορεῖ νὰ προηγηθῇ καὶ τὸ ἄμεσον ἀντικείμενον: *στεῖλε μᾶς το καὶ στεῖλε τό μας, φέρε μου το καὶ φέρε' το μου.*

Προσωπικὲς ἀντωνυμίες περιφραστικὲς

736. Στὴ λαϊκότερη γλώσσα συνηθίζονται γιὰ περισσότερεν εὐγένεια καὶ μερικὲς ἄλλες προσωπικὲς ἀντωνυμίες περιφραστικὲς, ἀπαρχαιωμέναι σήμερον. Αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

737. α) τοῦ λόγου με τὴ γενικὴ τῆς ἀδύνατης προσωπικῆς ἀντωνυμίας: *τοῦ λόγου μου ἐγώ, τοῦ λόγου σου ἐσύ, τοῦ λόγου του αὐτός, τοῦ λόγου της αὐτή, τοῦ λόγου μας ἐμεῖς, τοῦ λόγου σας ἐσεῖς, τοῦ λόγου τους αὐτοί, αὐτές, αὐτά.* Ἡ ἀντωνυμία αὐτὴ δὲν κλίνεται: *Τί γίνεσαι, Κώστα; - Καλά, τοῦ λόγου σου; - Γυναίκα σου εἶναι τοῦ λόγου της;*

Ἡ ἀντωνυμία τοῦ λόγου μου κτλ., ἀπαρχαιωμένη πιά σήμερον, λέγεται στίς πόλεις μόνον πρὸς κατώτεροισιν ἢ μὲ σημασίαν εἰρωνικὴν ἢ μειωτικὴν: *Καὶ τί γύρευε τάχα τώρα καὶ τοῦ λόγου του; Τοῦ λόγου της θέλεις νὰ μᾶς κάμῃ τὴ σπουδαία. Θέλεις τοῦ λόγου σου νὰ πῆς πῶς τὰ ξέρεις ὅλα;*

Ὅταν προηγούνται οἱ προθέσεις ἀπό, γιά, μέ, σὲ τὸ ἄρθρον συχνὰ παραλείπεται: *ἔφαγα με (τοῦ) λόγου του, γιά (τοῦ) λόγου σου ἤρθα ἐγὼ ἐδῶ; ἔρχεται σὲ λόγου σας, ζωὴ σὲ λόγου σου, ζητῶ ἀπὸ λόγου σας, τὸ ξέρω ἀπὸ λόγου του, ἀπὸ λόγου σου βγήκαν ὅλα. - Τὴ δούλεψαν ὅπου ἡ καμὰ γιὰ λόγου σας ν' ἀκούση (Ἐρωτόκριτος).*

Στὴν ἀρχὴ προπάντων τῆς φράσεως λέγεται χωρὶς τὸ ἄρθρον καὶ με προθετικὸν *ε*: *ἐλόγου σου.*

Ἡ περιφραστικὴ αὐτὴ ἀντωνυμία εἶναι στοὺς πρῶτον πρόσωπον σπάνια: *Τὸ θέλω γιὰ τοῦ λόγου μου καὶ γιὰ τὴν ἀδερφή μου. Ἀπὸ ἐλόγου μου, ἐγὼ, σὰς λέω.*

β) ἡ ἀφεντιά μου (τῆς ἀφεντιάς μου, τὴν ἀφεντιά μου, ἡ ἀφεντιά σου, ἡ ἀφεντιά του (της), ἡ ἀφεντιά μας κτλ.).

γ) ἡ εὐγενεία μου (τῆς εὐγενείας μου κτλ., ἡ εὐγενεία σου κτλ.).

Καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἀντωνυμίες μπορεῖ νὰ πάρουν εἰρωνικὴν σημασίαν: *Καὶ τί δρίζεις τώρα ἡ ἀφεντιά σας; Νὰ δοῦμε καὶ ἡ εὐγενεία του τί λέει.* Στὸ πρῶτον πρόσωπον λέγονται μόνον εἰρωνικά.

738. Στὴ θέσῃ προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν μπαίνουν καὶ οἱ φράσεις ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ τὶς λέξεις *Ἐξοχότητα, Σεβασμότητα, Ὑψηλότητα, Μεγαλειότητα* καὶ τὶς ἀδύνατες προσωπικὲς ἀντωνυμίες σου, του, σας, τους. Λέγονται γιὰ πρόσωπα μὲ μεγάλη θέσῃ στὴν πολιτικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία (διπλωμάτες καὶ ὑπουργοὺς, ἐπισκόπους, πρίγκιπες καὶ βασιλιάδες): *γιὰ τὴν Ἐξοχότητά σας, ἢ Ἐξοχότητά του. Λέμε ἀκόμη γιὰ τὴν Παναγία καὶ τοὺς Ἁγίους: ἡ Χάρη της, ἡ Χάρη του, ἡ Χάρη σου κτλ.*

739. Ἐπαναληπτικὴ καὶ προληπτικὴ προσωπικὴ ἀντωνυμία.—Πολλὲς φορὲς ἓνα ὄνομα ποὺ εἰπώθηκε ξαναλέγεται μὲ τὸν ἀντίστοιχο ἀδύνατο τύπο τῆς τριτοπρόσωπης προσωπικῆς ἀντωνυμίας: *δοσὺ γιὰ τὸ Γιάννη, δὲν τὸν εἶδα καθόλου.*

Σὲ ἄλλες περιστάσεις, ἡ τριτοπρόσωπη προσωπικὴ ἀντωνυμία προαγγέλλει ὄνομα ποὺ θὰ εἰπωθῇ παρακάτω: *νά τη(ν) ἢ Ἐλένη, νὰ μᾶς τὴν πῆς τὴν ἀλήθεια.*

Τὸν εἶδες μὲ τὰ μάτια σου, γιὰγιά, τὸ βασιλέα; (Βιζυηνός)

Στὴν πρώτη περίπτωσιν ἡ ἀντωνυμία λέγεται **ἐπαναληπτικὴ**, στὴ δεύτερῃ **προληπτικὴ**.

2.—Κτητικὲς ἀντωνυμίες

740. Κτητικὲς ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες ποὺ φανερώουν σὲ ποιὸν ἀνήκει κάτι, τὸν κτήτορα.

741. Α.—Ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἔμφασις χρησιμεύει γιὰ κτητικὴ ἀντωνυμία ἡ γενικὴ τῶν ἀδύνατων τύπων τῆς προσωπικῆς μου, σου, της, του, μας, σας, τους (715): *ὁ πατέρας μου, ἡ μητέρα σου, ἡ κόρη του, τὸ βραχιόλι της, εἶναι φίλος μας.*

742. Στὴ θέσῃ τοῦ ἐγκλιτικοῦ τους μερικοὶ συγγραφεῖς μεταχειρίζονται τὸ των ὅταν προηγῇται ὄνομα σὲ -τους ἢ -ους, ἰδίως ὀξύτονο. Τὸ -(τ)ους δὲν εἶναι τόσο εὐφωνο σὲ φράσεις καθὼς: *τοὺς νόμους τους, τοὺς ὁπαδοὺς τους, τοὺς σκελετοὺς τους, αὐτοὺς τοὺς καλοὺς φίλους τους, τοὺς ἀρχαίους θεοὺς τους, τοῦ κράτους τους.* Ἔτσι μπορεῖ νὰ γραφτῇ: *ὅσοι πρωτόγραψαν τὴ ζωτανὴ γλώσσα τοῦ ἔθνους των καὶ τῆς ἐποχῆς τους.*

743. Β.—Ὅταν ὑπάρχῃ ἔμφασις ἢ ἀντιδιαστολὴ ἢ στὴν ἀπόλυτη χρῆσιν μεταχειριζόμαστε τὶς ἀκόλουθες κτητικὲς ἀντωνυμίες:

Α' προσώπου.—Γιὰ ἓναν κτήτορα: *δικός μου, δική μου, δικό μου.*

Γιὰ πολλοὺς κτήτορες: *δικός μας, δική μας, δικό μας.*

Β' προσώπου.—Γιὰ ἕναν κτήτορα : δικός σου, δική σου, δικό σου.

Γιὰ πολλοὺς κτήτορες : δικός σας, δική σας, δικό σας.

Γ' προσώπου.—Γιὰ ἕναν κτήτορα : δικός του (της), δική του (της), δικό του (της).

Γιὰ πολλοὺς κτήτορες : δικός τους, δική τους, δικό τους.

ὁ δικός μου πατέρας, οἱ δικές μου ζουγραφίες, τῶν δικῶν μου συμμαθητῶν, τὸ βιβλίον εἶναι δικό μου, τὰ θέλει ὅλα δικά του.

Κάποτε χρησιμοποιοῦμε τὴν κτητικὴ ἀντωνυμία γιὰ νὰ μὴν ξαναμεταχειριστοῦμε τὸ οὐσιαστικὸ πού δηλώνει τὸ κτῆμα : στὸ σπίτι μου ἢ στὸ δικό σου ;

744. Τὸ ἐπίθετο δικός, πού σχηματίζει τὴν κτητικὴ ἀντωνυμία μαζί μὲ τὶς προσωπικές, κλίνεται καθὼς τὸ καλὸς (622) : τὸ δικό τους βιβλίον, τοῦ δικοῦ τους βιβλίου, τὰ δικά τους βιβλία, τῶν δικῶν τους βιβλίων κτλ.

745. Μὲ τὸ νὰ ἔχη ἡ ἀδύνατη προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ γ' προσώπου τρία γένη κατορθώνεται νὰ δηλώνεται στὸν ἐνικό μὲ τὴν τριτοπρόσωπη κτητικὴ ἀντωνυμία καὶ τὸ γένος ἐκείνου πού ἔχει κάτω : ἡ μητέρα του, ἡ μητέρα της, ἡ μητέρα του (τοῦ παιδιοῦ) ἢ δική του μητέρα, ἡ δική της μητέρα, ἡ δική του μητέρα.

746. Στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ ἡ κτητικὴ ἀντωνυμία μὲ τὸ ἄρθρον, οἱ δικοί μου (σου κτλ.), ὅταν παίρνεται ἀπόλυτα, εἶναι οὐσιαστικὸ πού σημαίνει : οἱ συγγενεῖς, οἱ σπιτικοί : Τί σοῦ γράφουν οἱ δικοί σου ;—Γιὰ πές μας, πές μας, σταυραῖτέ, τί κάνουν οἱ δικοί μας ; (δημ.).

Σπανιότερα λέγεται στὴν ἴδια σημασία καὶ ὁ ἐνικός : ἀπόμεινε χωρὶς δικό καὶ φίλο.—Μὲ τὸ δικό σου φάγε, πὶε καὶ πραγματεῖα μὴν κάνης (δημ.).

Ἀπόλυτα συνηθίζεται καὶ ἡ εὐχή καὶ στὰ δικά σου, στίς χαρές σου, στὸ γάμο σου.

3.—Ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες

747. Ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες πού φανερώνουν πὺς τὸ ἴδιο πρόσωπο ἐνεργεῖ καὶ τὸ ἴδιο παθαίνει.

Οἱ ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες σχηματίζονται περιφραστικὰ ἀπὸ τὴν ἀντωνυμία **ἐαυτοῦ-ἐαυτὸ** μὲ τὸ ἄρθρον καὶ μὲ τὴ γενικὴ τῆς ἀδύνατης προσωπικῆς ἀντωνυμίας : βλέπω τὸν ἐαυτό μου στὸν καθρέφτη, λέει στὸν ἐαυτό της.

Ἄστραψε φῶς καὶ γνώρισεν ὁ νιὸς τὸν ἐαυτό του. (Σολωμός)

Οἱ ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες δὲν ἔχουν ὀνομαστικὴ. Τὸ ἐαυτοῦ κλίνεται κατὰ τὸ καλὸς (622).

748. Ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες εἶναι :

Ἑντικός

Τοῦ πρώτου προσώπου : τοῦ ἑαυτοῦ μου
 Τοῦ δεύτερου προσώπου : τοῦ ἑαυτοῦ σου
 Τοῦ τρίτου προσώπου : τοῦ ἑαυτοῦ του (της)

Πληθυντικός

Τοῦ πρώτου προσώπου : τοῦ ἑαυτοῦ μας ἢ τῶν ἑαυτῶν μας
 Τοῦ δεύτερου προσώπου : τοῦ ἑαυτοῦ σας ἢ τῶν ἑαυτῶν σας
 Τοῦ τρίτου προσώπου : τοῦ ἑαυτοῦ τους (των) ἢ τῶν ἑαυτῶν τους.

Ἡ καθεμιά ἀπὸ τὶς ἀντωνυμίες αὐτὲς κλίνεται στὶς πλάγιες πτώσεις : τοῦ ἑαυτοῦ μου, τὸν ἑαυτό μου, τῶν ἑαυτῶν μας, τοὺς ἑαυτούς μας κτλ.

Κάποτε ἡ ἰδιόπαθη ἀντωνυμία δυναμώνει μὲ τὴν ἀντωνυμία ὁ ἴδιος : αὐτὰ γὰρ τὰ λὲς στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου.

749. Γιὰ νὰ φανερωθῇ πῶς δυὸ ἢ περισσότερα πρόσωπα ἐνεργοῦν καὶ παθαίνουν ἀμοιβαῖα, μεταχειριζόμαστε τὶς φράσεις ὁ ἕνας τὸν ἄλλο(ν) (ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, τὸ ἓνα τὸ ἄλλο) — ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου κτλ. — ὁ ἕνας στὸν ἄλλο κτλ. ἢ χρησιμοποιοῦμε τὰ ἐπιρρήματα : μεταξύ, ἀναμεταξύ, ἀνάμεσα, μαζί μὲ τὶς προσωπικὲς ἀντωνυμίες μας, σας, τους : γύρευε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· φέρονε ἡ μιὰ στὴν ἄλλη· ἀγαπῶμαστε μεταξύ μας.

4.—Ὅριστικὲς ἀντωνυμίες

750. Ὅριστικὲς ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες ποὺ ὀρίζουν καὶ ξεχωρίζουν κάτι ἀπὸ ἄλλα ἀντικείμενα τοῦ ἴδιου εἴδους. Γιὰ ὀριστικὲς ἀντωνυμίες χρησιμεύουν οἱ ἀκόλουθες :

751. α) Τὸ ἐπίθετο ὁ ἴδιος, ἡ ἴδια, τὸ ἴδιο.— Λέγεται πάντοτε μὲ τὸ ὄρθρο καὶ μπορεῖ νὰ προηγῇ ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ (ἢ μιὰ ἀντωνυμία) ἢ νὰ τὸ ἀκολουθῇ : θέλω νὰ μιλήσω μὲ τὴν ἴδια τὴ γραμματεά, ἐγὼ δὲ ἴδιος τὸ ἔκαμα

752. β) Τὸ ἐπίθετο μόνος, μόνη, μόνο χωρὶς τὸ ὄρθρο, μὲ τὴ γενικὴ τῶν ἀπλῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν μου, σου, του κτλ. : μόνη της τὸ συλλογίστηκε. Κάποτε συνοδεύεται τὸ μόνος ἀπὸ τὴν πρόθεση ἀπὸ : τὸ ἔκαμαν ἀπὸ μόνοι τους.

Τὴν ἴδια σημασία μὲ τὸ μόνος ἔχει τὸ μοναχός, μοναχή, μοναχὸ

(καὶ μονάχος -η -ο, βλ. 431). Τὸ μοναχὸς εἶναι κάπως δυνατότερο ἀπὸ τὸ μόνος καὶ συχνὰ ἔχει καὶ κάποια ἔννοια μοναξιᾶς (¹).

5.—Δειχτικὲς ἀντωνυμίαι

753. Δειχτικὲς ἀντωνυμίαι λέγονται ἐκεῖνες πού τις χρησιμοποιοῦμε ὅταν δείχνωμε· αὐτὸ τὸ παιδί, ἐκεῖνες οἱ ἀγρόμπελες.

Δειχτικὲς ἀντωνυμίαι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι :

754. α) αὐτός, αὐτή, αὐτό.— Τῇ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ δείχνωμε ἓνα πρόσωπο ἢ πράγμα πού εἶναι κοντά μας, τοπικὰ ἢ χρονικὰ, ἢ πού τὸ ἀναφέραμε λίγο πρὶν ἢ γενικὰ σὲ νοητὸ δείξιμο, χωρὶς νὰ πρόκειται νὰ τονιστῇ ἡ ἀπόστασις :

πρόσεχε αὐτὴ τὴν πέτρα, αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι πολὺ παλιές.

755. β) τοῦτος, τούτη, τοῦτο.— Τῇ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ δείχνωμε κάτι πού εἶναι πολὺ κοντά : πάρε τοῦτο.

Τὸ τοῦτος ἔχει σπανιότερα καὶ τὸν τύπο ἐτοῦτος.

756. γ) ἐκεῖνος, ἐκεῖνη, ἐκεῖνο.— Τῇ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ δείχνωμε ἓνα πρόσωπο ἢ πράγμα πού εἶναι μακριά, τοπικὰ ἢ χρονικὰ, ἢ πού τὸ ἀναφέραμε πρὶν ἀπὸ κάποιο ἄλλο :

ἐκεῖνα τὰ χρόνια· τί προτιμᾷς, αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο ; αὐτὸ εἶναι καλὸ μὰ ἐκεῖνο εἶναι ἀκόμη καλύτερο, μοῦ ἀρέσουν καὶ ἐκεῖνα καὶ αὐτά.

757. Στὸν καθημερινὸν διάλογο καὶ στὴν ποιητικὴ γλώσσα συνηθίζεται τὸ *κεῖνος*, χωρὶς τὸ ἀρχαῖο *ε*, ἀκόμη καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου : *κεῖνα πού μοῦ εἶπες* (²). Γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ *κεῖνος* στὴ συμπεροφορὰ βλ. 166, 726.

758. Οἱ δειχτικὲς ἀντωνυμίαι *αὐτός, τοῦτος, ἐκεῖνος* κλίνονται καθὼς τὰ ἐπίθετα *καλός, μαῦρος* (622). (Γιὰ τὸ τελικὸ *ν* τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἐνικοῦ βλ. 184).

759. Δειχτικὸ εἶναι καὶ τὸ ἄρθρο τὸ στίς φράσεις *τὸ καὶ τό, τὰ καὶ τά*,

1. Γιὰ ὀριστικὲς ἀντωνυμίαι χρησιμεύουν καὶ μερικοὶ ἄλλοι περιφραστικοὶ ἀντωνυμικοὶ τύποι, τὸ ἀπὸ *ἐαυτοῦ μου* (σου κτλ.), τὰ ποιητικὰ *ἀτός μου, ἀτός σου* κτλ., *ἀπατός μου* κτλ. καὶ τὸ λαϊκότερο ἀπὸ λόγου *μου* : *Πῶς τοῦ πήγαινε ! Αὐτὸς ἀτός του ἦταν ὁ κόκκινος ἀτός* (Μυριβήλης).

2. Στὴν ποίηση, τὴν ἐφτανησιώτικη ἰδίως, συνηθίζεται καὶ ὁ τύπος *ἐκειός, ἐκεῖα, ἐκεῖο* (καὶ *κειός, κειά, κειό*), πού κλίνεται καθὼς τὸ *παλιός, παλιά, παλιό* : *ἐκειός πού ἀκούει καὶ τὴ δροσιὰ* (Σολωμός).

πὺν τῖς μεταχειριζόμαστε γιὰ νὰ μὴν ποῦμε κάτι πὺν εἰπώθηκε (ἢ πὺν ἔγινε) πρὶν: *εἶπε τὸ καὶ τό, τὰ καὶ τά.*

760. δ) τέτοιος, τέτοια, τέτοιο.—Τὴ μεταχειριζόμαστε γιὰ νὰ δείχνωμε τὴν ποιότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ: *δὲν εἶναι τέτοιος πὺν νομίζεις.*

Κάποτε, μαζὶ μ' ἐπίθετο, μπορεῖ νὰ ἰσοδυναμῇ μ' ἐπίρρημα ποσοτικό: *τέτοιος μεγάλος καημός.*

761. ε) τόσος, τόση, τόσο.—Τὴ μεταχειριζόμαστε γιὰ νὰ δείχνωμε τὴν ποσότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ: *μαζεύτηκε τόσος κόσμος, πὺν δὲν μποῦσες νὰ περάσης.*

6.—Ἀναφορικές ἀντωνυμίες

762. Ἀναφορικές ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες μὲ τῖς ὁποῖες δλόκληρη πρόταση ἀναφέρεται, δηλ. ἀποδίνεται σὲ μιὰ ἄλλη λέξη. Ἡ λέξη στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἢ ἀναφορική ἀντωνυμία λέγεται *λέξη ἀναφορᾶς*.

Ὅταν ποῦμε *εἶδα τὸ ἀεροπλάνο πὺν περνοῦσε σήμερα τὸ πρωί*, τὸ πὺν στὴν πρόταση πὺν περνοῦσε σήμερα τὸ πρωί, ἀναφέρεται στὸ ἀεροπλάνο, πὺν ὑπάρχει στὴν κύρια πρόταση *εἶδα τὸ ἀεροπλάνο*. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, χωρὶς τὴν ἀναφορὰ αὐτή: *εἶδα τὸ ἀεροπλάνο, (καὶ) περνοῦσε σήμερα τὸ πρωί.*

Ὑπάρχουν οἱ ἀκόλουθες ἀναφορικές ἀντωνυμίες:

763. α) Τὸ συχνότατο ἄκλιτο *πὺν* (').—Τὸ πὺν δὲν ἔχει οὔτε γένος οὔτε ἀριθμὸ οὔτε πτώση, ἀναφέρεται ὅμως σὲ ὀνόματα κάθε γένους, ἀριθμοῦ καὶ πτώσης:

οἱ διαβάτες πὺν περνοῦσαν, ἡ ὁμορφότερη λαγκαδιὰ πὺν εἶδα, εἶδα τὰ κορίτσια πὺν κεντοῦσαν, τὸ βάρος τῶν ψωμιῶν πὺν ἀγόρασες.

764. Τὸ πὺν μπορεῖ νὰ εἶναι ὑποκείμενο, ἀντικείμενο ἄμεσο ἢ ἔμμεσο, ἢ νὰ ἰσοδυναμῇ μ' ἐμπρόθετο διορισμό:

ὑποκείμενο: *ἡ γυναίκα πὺν φώναζε· τὸ παιδί πὺν ἔφερε τὸ γράμμα*
 ἄμεσο ἀντικείμενο: *ἡ γυναίκα πὺν εἶπα· τὸ παιδί πὺν εἶδα νὰ φέρῃ τὸ γράμμα*
 ἔμμεσο ἀντικείμενο: *ἡ γυναίκα πὺν τῆς εἶπα· τὸ παιδί πὺν τοῦ ἔφεραν τὸ γράμμα*
 ἰσοδύναμο μ' ἐμπρόθετο: *πὺν εἶναι ὁ ψωμάς πὺν (ἀπὸ τὸν ὁποῖο) ψωνίζεις;*

765. Ὅταν τὸ πὺν ἰσοδυναμῇ μ' ἐμπρόθετο ἢ σχέση πὺν φανε-

1. Στὴ θέση τοῦ ἀναφορικοῦ πὺν λέγεται σπανιότερα στὴ λαϊκὴ γλώσσα *τὸ ὅπου*: *Χαρά στον ὅπου γλίτωσε, χαρά στον πόχει φύγει* (Γρυπάρης).

ρώνεται πορεῖ νὰ εἶναι ποικίλη. Ἡ σημασία τοῦ πού φαίνεται ἄπὸ τὸ νόημα τῆς φράσης:

τὸ παιδί πού τοῦ (ἄπὸ τὸ ὁποῖο) πῆραν τὸ βιβλίον
 τὸ παιδί πού τοῦ (στὸ ὁποῖο) ἔδωσαν τὸ βιβλίον
 τὸ παιδί πού τοῦ (γιά τὸ ὁποῖο) ἀγόρασαν τὸ βιβλίον
 τὸ σταφύλι πού (ἄπὸ τὸ ὁποῖο) κάνουν τὸ κρασί
 αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού (γιά τὸν ὁποῖο) προτίμησα νὰ μείνω.

766. Τὸ πού εἶναι πολὺ συχνὸ καὶ στὴν ὁμιλία καὶ στὸ γραπτὸ λόγο. Πρβ. τὴν περικοπή: Ἔσκυψε πάλι στὰ χαρτιά του, σημείωσε μὲ κόκκινο μολύβι τὸ δίδραχμον πού πῆρε, δίπλα στ' ὄνομα ἐκείνου πού τὸ ἔδωσε, καὶ γύρισε πάλι στὸν ἄλλο πελάτη πού ἦρθε. Μὰ πλησίασε καὶ γιά μένα ἡ ὥρα πού ἔπρεπε νὰ φύγω (Χατζόπουλος).

Συχνὰ μάλιστα συμβαίνει νὰ ὑπάρχουν στὴν ἴδια σειρά τοῦ λόγου πολλὰ πού μὲ διαφορετικὴν σημασίαν: Οἱ ἄνθρωποι πού εἶδαμε καὶ πού τοὺς μιλοῦσες. — Μὲ τοῦτο τὸ μικρὸ φαναράκι πού ἐκρεμόνταν στὸ θυρόφυλλο καὶ πού τὰ γυαλιά του ἦταν λιγδιασμένα ἀπὸ τὸ λάδι (Θεοτόκης). — Αὐτοὺς φοβάστε; αὐτοὺς πού τρέμουν πού (σύνδεσμος αἰτιολογικὸς) σὰς βλέπουν; (Μελᾶς).

Ὡστόσο δὲν εἶναι ὠραῖο νὰ γίνεται κατάχρηση μὲ τὴν ἐπισώρευση πολλῶν πού (¹). Καλὸ εἶναι ν' ἀποφεύγωμε τὴν ἐπανάληψή τους ὅταν μπορῇ νὰ γίνη αὐτό, γυρίζοντας τὴ φράση ἢ χρησιμοποιώντας στὴ θέσιν τους τὰ συνώνυμα, ὅπου (ἐπίρρημα), ὁ ὁποῖος.

767. Ὅταν τὸ πού ἀντιστοιχῇ σὲ πλάγια πτώση, γιά περισσότερη σαφήνεια συνοδεύεται ἀπὸ τὴν κατάλληλη προσωπικὴ ἢ δεικτικὴ ἀντωνυμία, πού συμφωνεῖ μὲ τὴ λέξη τῆς ἀναφορᾶς στὸ γένος καὶ τὸν ἀριθμὸ:

Ὁ Γιάννης, πού τὸν εἶδα χτές, μοῦ φάνηκε παχύτερος. — Αὐτοὺς τοὺς ἀδερφούς μας, πού ζηλεύουμε τὸ δοξασμένον τους θάνατον (Μελᾶς). — Ἐλλειψη, πού σὲ μιὰ ἀπὸ τίς ἐσχάτας βρίσκεται ἡ γῆ. — Ποιά εἶς' ἐσύ, πού ἡ φωνή σου μὲ ταράζει; (Χατζόπουλος). — Μιὰ παιδοῦλα, λίγο μικρότερή μου, πού γιὰ τὸν σπιτιοῦ μας ἦταν ὁ πατέρας της (Δροσίνης). — Ὁ Κώστας εἶχε ἕνα σκυλί, πού ἔβγαινε μὲ αὐτὸ κάθε μέρα. — Τὴν ἰδέαν πού γιά κίνη δούλεψε καὶ ὑπόφερε (Ἰδᾶς) (²).

1. Αὐτὸ γίνεται λ. χ. στὴν ἀφήγηση: Τὴν ἱστορίαν αὐτὴν τὴ διάβασα σ' ἕνα παλιὸ βιβλίον, πού τὸ ἔγραψε ἕνας σοφὸς Ἰνδός, πού τὴν εἶχε, λέει, ἀκούσει ἀπὸ τὸν πρόπαππο του, πού κι αὐτὸς τὴν εἶχε μάθει ἀπὸ τὸν παππού του, πού κι ἐκεῖνος πάλι τὴν εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὸ μεγάλο θεῖον, πού τὴν εἶχε ἰδεῖ μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια.

2. Κάποτε παραλείπεται στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία ἀλλὰ συνήθως τὴν ἀποζητοῦμε: ὁ Γέρος (ὁ Κολοκοτρώνης) ἀπογύρευε ἐκείνην τὴν πανέμορφη ζωὴν πού τὸν ἀγέρα μονάχα εἶχε πάρει (Μελᾶς).

Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία συχνὰ συνοδεύει στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἓνα ἐπίρρημα: ὁ ἄνθρωπος ποὺ βρέθηκα κοντά του (1).

768. β) ὁ ὅποιος, ἡ ὁποία, τὸ ὁποῖο.—Ἔχει τρία γένη καὶ κλίνεται μὲ τὸ ἄρθρο καὶ στοὺς δυὸ ἀριθμοὺς κατὰ τὸ ἐπίθετο ὥρατος (623).

Λόγια ἀθάνατα τοῦ λέει | μὲ τὰ ὁποῖα σὰ σωθικά
τὸ θυμὸ του ξανακαίει | ἐναντίον στῇ ἀδικιά. (Σολωμός)

769. Τὸ ἀναφορικὸ ὁ ὅποιος μπαίνει στὴ θέση τοῦ ποὺ στὶς ἀκόλουθες περιστάσεις (2):

Α) Ὅταν ἔτσι ἀποφεύγεται ἡ ἀσάφεια. Αὐτὸ γίνεται:

αα) Ὅταν βρίσκονται στὴ φράσι δυὸ λέξεις ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι λέξεις τῆς ἀναφορᾶς (762): τὸ παιδί τοῦ λοχαγοῦ, ποὺ εἶχε βρεθῇ ἐκεῖ, μοῦ εἶπε ὅλα ὅσα ἔγιναν. Ἐδῶ τὸ ποὺ δὲν ξεχωρίζει ἀν εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸ λοχαγὸ ἢ γιὰ τὸ παιδί του, ἐνῶ ἡ ἀντωνυμία ὁ ὅποιος δὲν ἀφήνει καμιὰ ἀμφιβολία.

ββ) Ὅταν τὸ ἀναφορικὸ ἰσοδυναμῇ μ' ἐμπρόθετο. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ χρησιμοποιοῦμε μιλώντας συχνότερα τὸ ποὺ, ἀλλὰ μένει σὲ μερικὲς περιπτώσεις κάποια ἀοριστία, ποὺ τὴν ἀποφεύγουμε γράφοντας τὸ ὁ ὅποιος: ἡ γυναίκα ποὺ ἀγόρασα τὰ μήλα (765) — ἡ γυναίκα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀγόρασα τὰ μήλα ἐκεῖνος ποὺ τοῦ δανείστηκα πέρσι — ἐκεῖνος ἀπὸ τὸν ὁποῖο δανείστηκα πέρσι.

Β) Ὅταν ὑπάρχουν στὴν ἴδια περίοδο πολλὰ ποὺ, γιὰ λόγους ὕφους (766), ἀν δὲν εἶναι δυνατό νὰ περιοριστοῦν αὐτὰ μὲ ἄλλο τρόπο.

770. γ) Τὸ ἀοριστολογικὸ **ὅποιος, ὁποία, ὁποῖο** (*), καθὼς καὶ τὸ ἄκλιτο **ὅ,τι**. Τὸ ὅποιος, ὁποία, ὁποῖο κλίνεται κατὰ τὸ ἐπίθετο πλούσιος (623) (*). Τὸ **ὅ,τι** εἶναι στὴν ἀπόλυτη χρῆσι οὐδέτερου γένους.

ὅποιος μπορεῖ ἄς δοκιμάσι, ρίχνοντας κάτω ὅποιους δὲν τοῦ ἀνοίγανε τὸ δρόμο νὰ περάσι, βάλε ὁποία ροῦχα θέλεις πές μας ὅ,τι

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, ἰδίως τὴν παλιότερη, χρησιμεύει κάποτε γιὰ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία καὶ τὸ ἄρθρο: ἤβρηκε τὸ δὲν ἤθελε, εἶδε τὸ δὲν ἐθάρρε (Ἐρωτόκριτος).

2. Τὸ ἀναφορικὸ ὁ ὅποιος εἶναι σπάνιο στὴ λογοτεχνία καὶ συχνὰ βαρβαίνει τὴ φράσι μὲ τίς τέσσερις συλλαβές του καὶ μὲ τίς χασμωδίες του. Εἶναι ὅμως συχνὰ καὶ περιττό, ὅσο μπορούμε νὰ μεταχειριστοῦμε στὴ θέση του χωρὶς δυσκολία τὸ ποὺ, ἀκόμη κάποτε καὶ τὸ ἐμπρόθετο: ἐκεῖνος ποὺ μιλούσαμε, τὸ μέρος ποὺ (ἢ ὅπου) βγαίνει ὁ ἥλιος.

3. Στὴ γενικὴ λέγεται κάποτε καὶ ὁ ἀοριστολογικὸς τύπος **ὅτινος**: Ὅτινος (καὶ) νὰ ναι. Τίνος τὸ εἶπες; ὅτινος.—Κι ὅτινος ἤθελε φανῇ νὰ κάμη δίκια κρίσι (Ἐρωτόκριτος).

4. Στὴ θέση τοῦ ὅποιος λέγεται κάποτε, στὴ λαϊκότερη γλῶσσα, τὸ **ὅπου**: Ὅπου εἶχε μαῦρον γλῆγορο εἶδε τὸν κορνιαχτό του (δημ.).